

BYZANTINA ХРОНИКА

ТОМОС ПРΩΤΟΣ

ВИЗАНТИЙСКІЙ ВРЕМЕННИКЪ

ИЗДАВАЕМЫЙ

ПРИ

ИМПЕРАТОРСКОЙ АКАДЕМИИ НАУКЪ

ПОДЪ РЕДАКЦІЮ

В. Г. Васильевскаго   и   В. Э. Регеля
Ординарнаго Академика.   Пр.-Док. Слб. Университета.

ТОМЪ I.

САНКТПЕТЕРБУРГЪ, 1894.

КОМИССИОНЕРЪ:

С.-Петербургъ.
К. Л. Риккеръ, Невскій пр. 14. | Leipzig.
C. Ricker, Königsberger Str. 20.

ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΩΝ ΜΗΝΑΙΩΝ.

A'.

Τὰ δώδεκα μηναῖα τῆς ὥρθοδος καθολικῆς ἐκκλησίας ἐμπεριέχουσι προϊὸν ἑλληνικῆς ποιήσεως ἀθρόως ἐμφανισθείσης ἀνὰ τὴν δγδόην ἴδιᾳ καὶ τὴν ἐνάτην ἐκατονταετηρίδα, πρὸς διαμαρτύρησιν αὐτῆς αἰώνιον κατά τε τῶν εἰκονομάχων καὶ τῶν μανιχαίων καὶ κατὰ τῶν αἱρέσεων ἀπασῶν ἀποτελοῦσι δὲ τὴν τοιαύτην ποίησιν ἀσματα πολυάριθμα καὶ πολυποίκιλα καὶ κατὰ ρυθμὸν ἵδιον συντεταγμένα, ἀ ποιηται καὶ μελῳδοὶ συνέταξαν τὸ σχῆμα κληρικοί, μοναχοί ἡ πατριάρχαι καὶ ἀρχιερεῖς, ἡ ἀπλῶς ἱερεῖς, ἐκπαιδευθέντες ἐν μοναστηρίοις, ὡν τὴν πρώτην τάξιν ἐπέχει Σάβα τοῦ ἡγιασμένου ἡ μεγάλη λαύρα, ἡ παρὰ τὴν πόλιν Ιερουσαλήμ ἐν ἑρήμω τόπῳ καθιδρυμένη· ἦτις ἀπὸ Ἄνδρεον Κρήτης ἀρχιεπισκόπου καὶ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ μέχρι Στεφάνου Σαβαΐτου τοῦ σημειοφόρου παρήγαγε τὰ πρώτιστα καὶ ἔξοχωτερα τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀσμάτων, ἴδιᾳ δὲ τοὺς ἰαμβικοὺς καὶ τοὺς καταλογάδην ἐρρύθμους ἀσματικοὺς κανόνας· ἀπὸ δὲ ταύτης ἀμέσως ἡ περὶ τὰ τοιαῦτα κεκανωνισμένη τέχνη μετεδόθη τῇ Κωνσταντινουπόλει καὶ τὴν ἐκεῖ σχολὴν ἀπετέλεσεν ἀσματογραφίας, τὴν ἐν τῇ μονῇ τῶν Στουδίου, ἡς ὑπῆρξε διδάσκαλος ἀκμαιότατος ὁ πολὺς ἐν τοῖς γράμμασι Θεόδωρος ὁ Στου δίτης, ὁ ποιητὴς τῶν τριωδίων¹. Εὔδηλον οὖν, ὅτι τοῦ μηναίου τὴν πρώ-

1) Ο μαθητὴς αὐτοῦ καὶ διάδοχος, Μιχαὴλ ἡγούμενος τῶν Στουδίου, γράφει ταῦτα· «Ο τοίνυν πατήρ ἡμῶν Θεόδωρος αὐθὶς τὴν οἰκείαν μονῆν τοῦ Στουδίου περαλεβὼν καὶ τῶν διασπαρέντων αὐτοῦ φοιτηῶν αὐτοῦ· συνδεδρυμηκότων εἶχετο... τῆς πρὸς τοὺς ἐχυτοῦ μαθητὰς ἐξ ἔθους διδασκαλίας... καὶ οὕτω πάλιν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ηὔξενεν καὶ τὸ στίφος τῶν μαθητῶν ἐβελτιοῦτο αὐξανόμενον σφόδρα· καὶ ἦν ἀληθῶς ὁ εὐπρεπέστατος οὗτος χῶρος οἵας τις ποικίλος καὶ εὐθαλῆς παράδεισος, ἐκ παντὸς γένους φυτῶν λογικῶν ἐν ἐαυτῷ περιέχων, ἐν οἷς πᾶν εἰδος ἐπιστήμης ὥσπερ τις καρπὸς πέπειρος χρησίμως ἐθεωρεῖτο· μετὰ γὰρ τῆς εἰς ἄκρον κοινοβιακῆς εὐταξίας καὶ τῆς πρακτικῆς ὡς ἐν· φιλοσοφίας, οὐδὲ τῶν λογικῶν ἀμέτοχοι καθεστήκεσαν τεχνῶν ἀλλὰ καὶ γραμματικῆς παρ' αὐτοῖς ἐφιλοπονεῖτο κατόρθωσις, δι' ἣς ἡ τε πρὸς τὸ γράφειν ὄρθως ἐγγίνεται τοῖς πεπονηκόσιν εἰδησίς, καὶ ἡ πρὸς τὴν ἀνάγνωσιν ἐντυποῦται αὐτοῖς ἡθικότης· καὶ φιλοσοφίας δὲ τεχνολογία καὶ δογμάτων πα-

тην γένεσιν ὄφελομεν εἰς τὴν Παλαιστίνην, καὶ ὅτι τοῦτο κατ' ἀλήθειαν, ὡς νῦν ὑπάρχει, μνημεῖον ἀσματικόν ἐστι μᾶλλον τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν ἡ ἐκκλησία τῶν ὁρθοδόξων ἐζημιώθη παντοιοτρόπως ὑπὸ τῶν εἰκονομάχων, τῶν ἀποφειράντων ἔξω τῶν ἀλλων λειτουργικῶν βιβλίων καὶ τὰ καθ' ἡμέραν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ἐκ παλαιοῦ μέχρι τότε ψαλλόμενα παλαιὰ ποιήματα· ίσως δὲ λείψανα τούτων εἰσὶ τὰ ποιημάτια τὰ κληρέντα είρμοι, δι' ὧν οἱ κατόπιν ἀσματογράφοι τὰ τροπάρια καὶ τοὺς κανόνας καὶ τὰ λοιπὰ ποιητικὰ τῆς ἐκκλησίας εἰδὴ κατεκανόνιζον. Οἱ καταλογάδην ἀσματικοὶ κανόνες, ἔξων ἴδια τὰ μηναῖα πληροῦνται, φαίνονται πεποιημένοι πάντες ὡς ἐκ προσώπου τῶν ὁρθοδόξων ἐν τῷ καιρῷ τῶν ἐκ τῶν εἰκονομάχων διωγμῶν καὶ τῶν ἐκβολῶν τῶν ἱερῶν εἰκόνων ἀπὸ τῶν ἐκκλησιῶν· καὶ ἐπειδὴ τῶν κανόνων οἱ ποιηταὶ σφοδρῶς ὑπὲρ τῆς ὁρθοδοξίας ἀγωνισθέντες ἐκηρύχθησαν ἐνωρίς ἀγίοι καὶ πατέρες τῆς ἐκκλησίας, ἀγία παραστὰ καὶ τὰ ποιήματα κατωνομάσθησαν αὐτῶν, ὡς ἐρμηνεύσαντα πιστῶς τὰς δόξας τῆς ὁρθοδόξου τῶν χριστιανῶν ἐκκλησίας ἐν ᾧ χρόνῳ παρὰ τῶν εἰκονομάχων ἡ μεσιτεία τῆς Θεοτόκου παρὰ τῷ Θεῷ καὶ τῶν ἀγίων ἡ πρεσβεία παρὰ τούτῳ διὰ τῆς καταστροφῆς ἡ τῆς ἀποβολῆς τῶν εἰκόνων ἐπεδειχνύετο καθάδόγμα σφαλερὸν εἰς τὸν λαόν, ἐπὶ σκοτῷ φθορᾶς τῶν ἡθῶν καὶ τῆς εἰς τὸ θεῖον εὐλαβείας αὐτοῦ. Τὰ τοιαῦτα μὲν οὖν ἀσματα, τῶν ὁρθοδόξων ἐκδιωκομένων, ὑπὸ τῶν ὑπερασπιστῶν συνταττόμενα τῆς ὁρθοδοξίας καὶ διανεμόμενα πρὸς ἐμπέδωσιν τῆς εὐσεβείας ἐψάλλοντο τὸ πρῶτον ἐν μοναστηρίοις ἐν σπηλαίοις καὶ φυλακαῖς, ἥ ἐν ἐκκλησίαις ἐρημικαῖς· συνήθη δὲ γενόμενα βραδέως τοῖς ὁρθοδόξοις ἐνωρίς εἰσεχώρησαν εἰς τὰς ἐκκλησίας, τὰ πρώτιστα συναποτελέσαντα λειτουργικὰ μηναῖα τῆς ἔτη διωκομένης ἐκκλησίας· ἀλλ' ὕστερον αὐτῆς ἀποκατασταθείσης ἔτει 842-ῳ, μέρος ἐκεῖνα τῶν ἱερουργιῶν ἀπετέλεσαν ἔγκυρον ἀναπόσπαστον εἰς τὸ ἔξῆς¹, περισυλλεγέντα παν-

---

τερικῶν ἀποστήμησις, δι' ὧν πάσης αἵρεσεως φληγάφους ἀνατρέπειν εἶχον ἰσχνομυθίας, συλλογισμοῖς ἀληθείᾳς καὶ συμπεράσμασι χρώμενοι· ἔξων σοφώτατοί τε καλλιγράφοι καὶ ιεροφάλται, κονδακάριοι τε καὶ ἀσματογράφοι, ποιηταὶ τε καὶ ἀναγνῶσται πρώτιστοι, μελισταί τε καὶ ἀοιδόπουλοι ἐν Χριστῷ ἐξερχόμενοι. Mai Novæ bibliothecæ Patrum t. VI, pars II, σ. 322—323. "Ορα καὶ σελ. 351, ἔνθα διήγησις ὑπάρχει περὶ τῶν ὑπὸ Θεοδώρου τοῦ Στουδίου γεγραμμένων τριώδιων.

1) Οἱ ἀσματικοὶ κανόνες μετὰ τῶν περὶ αὐτούς τροποχρίων ἔδονται κυρίως ἐν καιρῷ τῶν ἡγρυπνιῶν. Διηγήσεις περὶ τῆς Κυριακῆς τῆς Ὁρθοδοξίας ἵστοροῦ: ταῦτα· Μεδόδιος ὁ πατριάρχης συνταξέμενος τῇ Θεοδώρῳ συζύγῳ τοῦ θανόντος εἰκονομάχου βιτσιλέων Θεοφίλου εἴηλθεν ἀπὸ τοῦ παλατίου· ἀλλά ὅτι μεγάλη τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίᾳ προσεκαλέσατο ἀπαντά τὸν τίμιον καὶ ὁρθοδόξον λάζον, ςπίτι μικροῦ αὐτῶν ἔως μεγάλου σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις, καὶ πρὸ γε τούτων μητριπολίτες τε καὶ ἐπισκόπους, πρεσβυτέρους τε καὶ διακόνους μονάζοντας καὶ ἐρημίτας, στυλίτας τε καὶ ἐγκλείστους· ἔξων ἡσαν ὃ τε ἐν ἀγίοις πατήρ ήμῶν καὶ θαυματουργὸς Ἰωαννίκιος ὁ τοῦ Ὁλύμπου, Θεοδώρος τε ὁ ὅμολογητής καὶ ἡγούμενος τῶν Στουδίου, καὶ Θεοφάνης, ὁμοίως καὶ αὐτὸς ὁμολογητής καὶ ἡγούμενος, ὁ τοῦ Με-

ταχόθεν, ἵνα συναποπληρώσωσι τὰ καθολικὰ μηναῖα. Τὰ μηναῖα τοίνυν τὰ καθολικὸν ἔχοντα χαρακτῆρα τὰ πρῶτον εἰσάγονται εἰς τὰς ἐκκλησίας ἐπισήμως, ὡς ἐγώ νομίζω, τῆς ἐνάτης ἑκατονταετηρίδος ἀκμαζούσης, ἐπὶ Φωτίου πατριάρχου τοῦ μεγάλου τῆς ἐκκλησίας δργανωτοῦ, ταχθεισῶν ἔκτοτ' ἐν αὐτοῖς μηνὸς ἑκάστου τῶν ἑορτῶν μετὰ τῶν προσηκόντων αὐταῖς ἀσμάτων· πᾶς δὲ ὁ μετὰ προσοχῆς ἑξετάζων τῶν μηναίων τὴν ὑλὴν ἀνακαλύπτει, ὅτι περιέχουσι ταῦτα μεγάλης θλιβερᾶς ἐποχῆς ἐλληνικὴν ἐποποίησαν, διὸ ἡς αἰσθηματικὴν ἀνθρώπων ἐρρίζωμένον ἐν ταῖς καρδίαις Ἑλλήνων ὀρθοδόξων, ὅπερ ἔχθροι καὶ τῆς ἀνθρωπίνης αὐτεξουσιότητος ἀντίπαλοι προσέβαλλον, ἔξέφραστεν διτι κάλλιστα τὴν πρὸς τὸ θεῖον εὐλάβειαν, ἔξαιτησάμενον ἀπὸ αὐτοῦ τε κατ' εὐθεῖαν, μεσιτείᾳ δὲ τῆς Θεοτόκου καὶ πρεσβείᾳ τῶν δεδοξασμένων ἀγίων, τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἐλευθερίας τοῦ λόγου καὶ τῆς πίστεως, τῆς συνειδήσεώς τε καὶ τῆς ἐκκλησίας αὐτῆς. Τὰ μηναῖα παριστῶσιν ἔτι μνημεῖον γλωσσικὸν ἀμελέτητον ὅλως ἄχρι τοῦδε γραμματικῶς καὶ λεκτικῶς, ὅπερ ἡ ἴστορία τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης ἀξιοῦ τάξαι μεταξὺ τῆς παλαιᾶς κοινῆς καὶ τῆς ἀπὸ τῆς δεκάτης ἑκατονταετηρίδος μεγάλως ἄχρι τοῦδε μορφωθείσης ἐμμίκτου γραπτῆς γλώσσης τῶν Ἑλλήνων· παριστῶσι δὲ καὶ μέρος τῆς χριστιανικῆς καὶ πολιτικῆς αὐτῶν ἴστορίας. "Ανευ τῆς σπουδῆς τῶν μηναίων ἴστορικὰ ζητήματα περὶ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν δογμάτων ἀπομένουσι δύσληπτα· ἐν αὐτοῖς γὰρ ἐρμηνεύονται καὶ κατασφηνίζονται γριστιανικαὶ παραδόσεις, μάλιστα δὲ δόγματα, πάλης ἴστορικῆς ἀποτελέσματα κατὰ τῶν μετὰ Χριστὸν ἐμφανισθεισῶν αἱρέσεων· ἐν τούτοις ἀπόκειται καὶ τῆς εἰκονομαχίας ἡ ἴστορία κατακεχριμένη διὰ ποικίλων ἀσμάτων, καὶ θαυμάζει τις ἀναγινώσκων αὐτά, διτι τούτων οἱ ποιηταὶ μαχηταὶ τοῦ λόγου θείας ἐμπνεύσεως ἔμπλεοι συναποβάντες ἥδυνθησαν ὡς ἀληθῶς μετὰ τοῦ λοιποῦ λαοῦ καταδημάσαι καὶ καταστρέψαι τῆς ἐκκλησίας ἔχθροὺς ὡπλισμένους ὑλικοῖς δπλοῖς καὶ τῆς ἐν ἀνθρώποις αὐταρχικῆς ἔξουσίας ἀρχηγοὺς ἴσχυροτάτους. "Ομως δὲ τὰ μηναῖα τὰ τετυπωμένα, ὡς νῦν ἔχουσι, παραβαλλόμενα πρὸς τὰ παλαιότερα καὶ πιστότερα τῶν ἀντιγράφων ἀποβαίνουσιν ἀνεπαρκῇ πρὸς ἀπό-

γάλου Ἀγροῦ, Μιχαὴλ τε ὁ ἀγιώτατος ὄμολογητής καὶ σύγκελλος ὁ Ἀγιοπολίτης, καὶ σὺν αὐτῷ Θεόδωρος μοναχὸς καὶ ὄμολογητής ὁ Γραπτός, ὡσπάτως δὲ καὶ Θεοφάνης μητροπολίτης Νικείας ὁ ποιητής καὶ Γραπτός, καὶ ἔτεροι πλεῖστοι, τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως ἀντεχόμενοι μέχρι θανάτου· οὗτοι πάντες κοινὴν εὐχὴν καὶ ἀγρυπνίαν σὺν νηστείᾳ ποιησάμενοι καὶ δάκρυα πλεῖστα ἐκχέντες τῇ πρώτῃ ἐβδομάδι τῆς ἀγίας τεσσαρακοστῆς πανυπηλίας τε καὶ φαλμῳδίαις ἀεννών τὸν θεόν ἔξελιπάρουσι τοῦ διοδῆναι συγγνώμην καὶ ἀφεσιν ἀμαρτιῶν Θεοφίλῳ τῷ βασιλεῖ. "Εκτοτε οὖν καὶ μέχρι τῆς δεύτερης ἔξετέθησαν αἱ παννυχίαι ἐν τῇ μεγάλῃ τοῦ θεοῦ ἐκκλησίᾳ τῇ πρώτῃ ἐβδομάδι τῆς ἀγίας τεσσαρακοστῆς· W. Regel, *Analecta byzantino-russica*, σ. 31—32.

δειξιν τοῦ κεχρυμμένου ἐν τοῖς ἔξ ἀρχῆς ἀσμασι γλωσσικοῦ τε καὶ ποιητικοῦ θησαυροῦ· ἀνίκανα δὲ συχρόνως ἀποδείκνυνται καὶ πρὸς τὴν ἐντελῆ κατάληψιν τῆς τέχνης τῆς ρύθμικῆς καὶ τῆς μελῳδίας τῶν ἀσμάτων αὐτῶν· τὰ γάρ τετυπωμένα μηναῖα προῆλθον εἰς τὴν δημοσιότητα διὰ νεωτάτων ἀντιγράφων ἀτελῶν ἐσφαλμένων ἐφθαρμένων, προνοίας ἀνευ ἐκκλησιαστικῆς ἐπιστήμου· βαθμιαίως δὲ εἰς τὰς ἀπανταχοῦ τῶν ὄρθιοδόξων ἑλληνικὰς ἐκκλησίας εἰσχωρήσαντα, διὰ τὸ μικρὸν τῆς τιμῆς αὐτῶν ἀπεδίωξαν ἀρχαῖα πλήρη χειρόγραφα, συναποσθέσαντα κατὰ τόπους ἔδιμα τάξεων ἐκκλησιαστικῶν κάν ταῖς βιβλιοθήκαις ἀπορρίψαντα, καθὰ μνημεῖα τὸ λοιπὸν ἀχρηστα, τυπικὰ καὶ μηναῖα τοπικά, παλαιοτάτην ἔχοντα καταγωγήν· ἐφ' ὧ συνέβη βραδέως ἔκτοτε τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει νεωτάτην τῶν συνάξεων τάξιν ἐκγενικευθῆναι καὶ συνήθη γενέσθαι κατὰ τόπους, ἐν οἷς ἀλλοτε παραδοτικῶς ἦσαν ἐν γρήσει τυπικὰ τῶν ἔορτῶν ἰδιαὶ καὶ σεβαστὰ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ὄρθιοδόξοις, cίον ἐν Αἰγύπτῳ, ἐν Συρίᾳ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Παλαιστίνῃ. Ἡ πρώτη μὲν οὖν τῶν μηναίων ἐκτύπωσις ἐγένετο δι' ἀντιγράφων, ὡς φαίνεται, γεγραμμένων περὶ τὸ τέλος τῆς πεντεκαιδεκάτης ἥ περὶ τὴν ἀρχὴν τῆς μετὰ ταύτην ἐκατονταετηρίος· πόθεν δὲ ταῦτα προῆλθον καὶ ποῦ νῦν ὑπάρχουσιν, ἀγνοῶ παντελῶς.

⁵ Ήσαν ἀρά γε μηναῖα τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐκκλησίας, ἥ τῶν ἐν τῷ Αγίῳ ⁶ Όρει μναστηρίων, ἥ ἀλλου τινὸς τόπου; Πρὸς τὴν ἐρώτησιν ταύτην ἀπόχρισις δοδήσεται τότε μόνον, ὅπόταν τὰ πρώτιστα τυπωθέντα μηναῖα παραβληθῶσι πρὸς τὰ μεταγενέστερα τῶν ἀντιγράφων· τοῦδ' ὅπερ ἐστὶ σπουδαιότατον ἔργον ἔξ ἐπιστημονικῆς ἀπόφεως· ζητεῖται γάρ πρώτον τόδε· τὰ σημερινὰ μηναῖα παριστῶσι τύπον ἐκ Παλαιστίνης ἥ Κωνσταντινουπόλεως ἥ μοναστηρίου τινὸς ἥ τωπικῆς ἐτέρας ἐκκλησίας, οἷον Κυπριακῆς ἥ Κρητικῆς ἥ Κερκυραϊκῆς, εἰς τὴν καθόλου τῶν Ἐλλήνων ὄρθιοδόξων ἐκκλησίαν, ὡς ἔχουσιν, εἰσφρήσαντα; καὶ δεύτερον τὸ διατί ταῦτα διαφθαρέντα περιῆλθον εἰς ἡμᾶς ἀτελῆ καὶ συγχεχυμένα, καθὼς αὐτῶν ἥ πρὸς τὰ χειρόγραφα συμπαραβολὴ καταδείκνυσι.

Βαρθολομαῖος ὁ Κουτλουμουσιανὸς πρώτην ἔκδοσιν τῶν μηναίων ὑπέλαβε τὸ πρῶτον ἦν αὐτὸς εὑρεν ἐν Κερκύρᾳ, ὃ ἐστι τὴν ἔτει 1551-ῳ γενομένην ἐν Βενετίᾳ¹, καὶ κατ' αὐτὴν ἀντιπαρέβαλε τὸ κείμενον, ὅπερ ἔξ ἐντολῆς ἐξεδίδε πατριαρχικῆς² κατόπιν ὅμως εὗρε μηναῖον τοῦ μηνὸς Ἰανου-

1) Παράδοξον ὅτι Πίτρας ὁ καρδινάλις ἔτη πολλὰ μετὰ τὸν Βαρθολομαῖον ἐδίδαξεν, ὅτι πρώτη τῶν μηναίων ἔκδοσίς ἐστιν ἡ γενομένη μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1586 καὶ 1596, προετοιμασθεῖσα κατ' αὐτὸν ἀπὸ τοῦ 1545-ου ἔτους, ἐπὶ Διονυσίου πατριάρχου Κιπλέως (Ι. B. Pitra, Hymnographie de l'église grecque. Rome 1867, σ. 12).

2) Μηναῖον τοῦ Σεπτεμβρίου. Βενετία 1843, τ. ιε'.

αρίου, τετυπωμένον ώσαύτως ἐν Βενετίᾳ ἔτει 1533-φ, διπερ οὕτε τυπικάς ἐμ-
περιείχεν δδηγίας, οὕτε τὴν ἐν τῷ μεγάλῳ ἀγιασμῷ τῶν Θεοφανείων εὐχήν,
ἥς ἡ ἀρχή «Τριάς ὑπερούσιε». παρετήρησε δὲ ἐν αὐτῷ καὶ τὸ ὅτι κανὼν
ἀσματικὸς ὑπὸ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ ποιηθεὶς εἰς τὸν ὄστιν Εὐθύμιον
εἰριμὸν εἶχε κατὰ τὴν ὄγδόην ὥδην τοῦ σημερινοῦ διάφορον, ἀρχόμενον ὡδε·
«Γίους τῆς Σιών ἐν τῇ καμίνῳ» τοῦδ' διπερ ἐβεβαίου τοῦ κανόνος ἡ ἀκρο-
στιγκή¹ καὶ ὅμως ἄχρι τοῦδε τῶν μηναίων αἱ μετατυπώσεις ἔχουσιν εἰρ-
μὸν ἔτερον, ἀσγετον πρὸς τὸ ποίημα· καὶ παράδοξον ὅτι τὸ σφάλμα μετὰ
τῆς κακίστης ὑποσημειώσεως οὐκ ἀποσβεντούσιν οἱ τῶν μηναίων ἐπι-
θεωρηταί². Ή δὲ μέχρι τοῦδε γνωσθεῖσα παλαιῶν ἐντύπων βιβλίων ὅλη
ἀκριβῶς σύχ ὥρισε τὸ πότε πρῶτον ἐτυπώθησαν τὰ μηναῖα, οὐδὲ ἔξαρκούσιν,
ώς ἔχουσι νῦν αἱ περὶ τὰ παλαιὰ τετυπωμένα βιβλία μελέται, πρὸς τὸ
συνεπιτρέψαι πιθανολογεῖν ὅτι τὰ μηναῖα τὸ πρῶτον ἐξετυπώθησαν περὶ³
τὸ τέλος τῆς πεντεκαιδεκάτης ἐκατονταετηρίδος. Οὐχ ἡττον ὅμως ἀνεῦ-
ρον ἐγώ μηναῖον ἐντυπον τοῦ μηνὸς Σεπτεμβρίου, καὶ ἐν Χάλκῃ καὶ ἐν
Ἱεροσολύμοις καὶ ἀλλαχοῦ, τετυπωμένον ἔτει 1526-φ, συνιστάμενον μὲν
ἐκ φύλλων 118 πρώτου μικροῦ μήκους, ἔχον δὲ τὸ κείμενον δίστηλον καὶ
σημείωμα τοιοῦτον ἐν τῷ προτελευταίῳ φύλλῳ· «α β γ δ ε ζ η θ ι χ λ μ
ν ξ ο: — | Tutti sono quaderni. L ultimo Terno. | «Stampata in Vene-
tia per Maestro Stefano | da Sabio: il quale habita a Santa Maria |
formosa: ad instantia di miser Damian | di santa Maria da Spici. M.
D. XXVI. nel mese di Luio». Τὸ πρῶτον φύλλον ἀπλούστατα περιέχει
γράμμασι κοκκίνιαις τὸ — : **CEΠΤΕΒΡΙΟC**: — Τὸ δὲ κείμενον ἀρχεται
ἐκ τοῦ δευτέρου φύλλου, προτεταγμένον ἔχον κόσμημα κόκκινον, παρεμφε-
ρὲς πρὸς λίαν ἐκτεταμένον γράμμα Π. Εἰδὸν ἐπίσης ἐν Χάλκῃ, ἐν τῇ
μονῇ τῆς Θεοτόκου, καὶ ἐν Ιεροσολύμοις, μηναῖον τοῦ μηνὸς Ὁκτωβρίου,
τετυπωμένον ώσαύτως ἐν Βενετίᾳ ἔτει 1527-φ, ὅπερ ἐκ φύλλων σύγκειται
120· τούτων δὲ τὸ προτελευταῖον ἐν τῇ προσθίῳ σελίδῃ περιέχει τὸ σημείωμα
τοῦτο, μετὰ τὸ τέλος τοῦ κειμένου· «Venetiis in edibus Ioā̄ Antoni et
Fratres | de Sabio: impensis vero Dni Damiani | de Santa Maria M. D.
XXVII. | mensis Septembbris». Εἰδὸν ώσαύτως αὐτόθι καὶ μηναῖον τοῦ
Νοεμβρίου μηνὸς (1527), οὐ τὸ πρῶτον φύλλον ἔλλειπε, τὰ δὲ τελευταῖα
δύο φύλλα παντελῶς ἥσαν ἀτύπωτα· εἴτε καὶ τοῦτο μετὰ τὸ κείμενον
σημείωμα τοιοῦτον· «αα bβ cγ dδ eε fζ gη hθ iι kκ mμ nν oο pρ qρ
sσ tτ. | Omnes quaterniones preter t Terniones. | «Venetiis per | Ioan.

1) Βαρθολομαίου Κουτλουκουσιζνοῦ ὑπόμνημα ἱστορικὸν περὶ τῆς κατὰ Χάλ-
κην μονῆς τῆς Θεοτόκου. Ἔν Κ/πόλει 1846, σ. 87.

2) Μηναῖον τοῦ Ιανουαρίου. Βενετίᾳ 1890, σ. 158.

Antonium et | Fratres de Nicolini de Sabio: | sumptu et requisitione D. Damiani de Sancta Maria | MDXXVII. | mense Ianuario». Αύτόδι καὶ μηναῖον ὑπάρχει τοῦ μηνὸς Ἰανουαρίου, ὅπερ εἶδε καὶ Βαρθολομαῖος ὁ Κουτλουμουσιανός, ὡς ἐλέχθη, τετυπωμένον ἔτει 1533· ω. Καὶ τούτου τὸ πρῶτον φύλλον ἔλλειπεν· ἔχει μέντοι μετὰ τὸ κείμενον τὸ σημείωμα τοῦτο· «α β γ δ ε ζ η θ ι χ λ μ ν ξ ο π ρ ζ τ υ: | ἀπαντά εἰσι τετράδια, πλὴν υἱοτινῶν ἔξαδιον [sic]. | a b c d e f g h i k l m n o p q r s t u. Omnes sunt quaterni preter u qui est sesternus. | Venetiis per Stephanum de Sabio, sumptu et requisitione | D. Damiani de sancta Maria. | MD xxxiii mense Octobris». Αύτόδι καὶ μηναῖον εἶδον τοῦ Φεβρουαρίου μηνὸς ἐκ φύλλων 91, οὐ τὸ πρῶτον ἔφερε γράμματι κοκκίνοις ἀπλούστατα τὸ ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ: —, ἐν δὲ τῇ προσθίῳ σελίδῃ τοῦ τελευταίου φύλλου σημείωμα τοιοῦτον· «Τέλος, τοῦ Φεβρουαρίου μηνὸς. | α β γ δ ε ζ η θ ι χ λ μ. | Omnes sunt quaterni preter μ qui est duernus. | «Venetiis in aedibus Stephani de Sabio: | sumptu ex requisitione domini Damiani de sancta Maria. MD | XXXVI Mense Septembr». Ταῦτα τοίνυν εἰσὶ τὰ παλαιότερα γνωστά μοι τετυπωμένα μηναῖα, γενόμενα, καθά φαίνεται, παρὰ τυπογράφων ἔνεκα χρηματισμοῦ· τούτων δὲ ἡ διάδοσις οὐ μόνον ὑπῆρξε μεγίστη, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰς ἔπειτα τυπώσεις ἐπισήμους ἡ ἀνεπισήμους ἐλήφθησαν ὡς βάσις ἔκεινα διὰ τὰ καθολικὰ μηναῖα τῆς ἐλληνικῆς ἐκκλησίας, ὡν ὥριζε τὸν τύπον ἡ Κωνσταντινουπόλεως ἐκκλησία διά τινος ἐλλογίμου κληρικοῦ.

Τύπον ἐπίσημον ὄπωσες ἀναπαρίστησι τῶν μηναίων ἐκτύπωσις γενομένη μεταξὺ τῶν ἑτῶν 1548 καὶ 1549· κατὰ δὲ τὴν προτεταγμένην ἐν τῷ μηναίῳ τοῦ Σεπτεμβρίου τῆς τοιαύτης ἐκδόσεως ἐπιστολὴν Ἀντωνίου τοῦ Ἐπάργου πρὸς Διονύσιον τὸν οἰκουμενικὸν πατριάρχην, ἐπεμελήθη ταύτης αὐτὸς οὗτος ὁ Ἀντώνιος καὶ Νικόλαος ὁ Μαλαξός, Ναυπλίου πολεως πρωτοπαπᾶς, ὅστις, εἰ καὶ ποιητὴς ἀσμάτων ἐκκλησιαστικῶν ἐπιτυχής, αὐτοβούλιως ὅμως εἰσήγαγεν εἰς ἔκεινα τὰ μηναῖα ποιήματα τῆς αὐτοῦ μούσης· ἀ κατόπιν ὡβελίσθησαν, μεμετρημένα δέ τινα γρήσιμα κριθέντα κατ' ἀπότρασιν ἄχρις ἡμῶν ἡ ἐκκλησία παρεδέξατο· τοιαῦτα δὲ καὶ Γρηγόριος ὁ Μαλαξός ἴδια ποιήματα παρεισήγαγεν εἰς τὴν ἐκτύπωσιν τοῦ 1551-οῦ ἔτους· μεθ' ὁ πολυάριθμοι τυπώσεις ἐγένοντο, διαφέρουσαι σχεδόν πᾶσαι κατά τινα, μέγρις οὐ κατ' ἐπίσημον ἐντολὴν ἀνενεώρησε τὰ μηναῖα πάντα Βαρθολομαῖος ὁ Κουτλουμουσιανός. Ἄλλ' οὗτος διὰ τὴν ἀνεπάρκειαν, ὡς φαίνεται, χρόνου μερικῶς ἐπεδεώρησε ταῦτα· συνέγραψεν ὅμως σημειώματα καὶ πρόλογον, δι' ὧν ὁ ἀνὴρ φαίνεται κατανοήσας τὸ περὶ τὰ μηναῖα συμβάν ὑπό τῶν χρόνων, τουτέστι τὴν διαφθορὰν καὶ

τὴν ἀλλοίωσιν αὐτῶν· οἵσως δὲ πεπαλαιωμέναι συνήθειαι τῶν κληρικῶν ἡγάγκασαν αὐτὸν ὀλίγα τινὰ μόνον, καὶ ταῦτα δευτερεύοντα κατὰ σημασίαν, ἐπιδιορθώσαι· ἀλλ' ὁ πρόλογος, εἰ καὶ βραχύς, ἐπαρκῶς ἐφανέρωσεν, ὅτι τὰ μηναῖα μετὰ τοσαύτας ἔκτυπώσεις ἐπισήμους ἢ ἀνεπισήμους εἰσὶ διεφθαρμένα, ὅτι ἡ ἔκκλησία ἡ ἑλληνικὴ στέρεται τῶν πρωτότυπων, καὶ ὅτι τῶν φιλολόγων ἔργον ἐστὶ τὸ προετοιμάσαι κριτικὴν ἔκδοσιν πλήρη, ἵν' ἀπὸ ταύτης ὑστερον ἐκπηγάσῃ τὸ πρέπον τῇ ἔκκλησίᾳ κείμενον, ἐπαναφερούσῃ βραδέως οὕτως εἰς τὴν ἔκκλησίαν τὸ παλαιὸν αὐτῆς τυπικόν. Προετοιμάζεται δὲ τὸ ἔργον, ἢ διὰ τῆς συγγραφῆς διατριβῶν ἀποδεικνυουσῶν εὔκρινέστατα τὰς φθορὰς καὶ τὰς ἀλλοίωσεις, ἢ διὰ τῆς ἔκτυπώσεως τῶν ἐκλεκτοτέρων ἀπογράφων καὶ τῆς ἀντιπαραβολῆς αὐτῶν πρὸς τὰ νῦν ἐν τῇ ἔκκλησίᾳ συνήθη κείμενα. Τῆς προπαρασκευῆς οὖν ἔργον πρῶτον τὸ ζητῆσαι τὰς πρωτίστας ἔκτυπώσεις τῶν μηναίων καὶ τῇ συναντιβολῇ τούτων ἀποδεῖξαι τὸ πόθεν ἐπήγασαν ἐκεῖναι, πότερον ἐξ ἀπογράφων τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔκκλησίας ἢ ἄλλης τινός· δεύτερον τὸ συμπαραβαλεῖν τὰς κατόπιν ἐκδόσεις, ἵνα δηλωθῶσιν αἱ βαθμιαῖαι τούτων διαφοραὶ καὶ ἀναπτύξεις καὶ ἀλλοίωσεις, ἀποδειγμῆ δὲ καὶ τὸ εἰ μετὰ τέχνης ἐπιστήμονος ἢ ἀνεπιστήμονος οἱ κατὰ καιροὺς ἐκδόται λεξείδια τῶν ἀσμάτων ἡλλοίωσαν ἢ φράσεις ὅλας, ἀκαταλήπτους ὑπὸ τοῦ χρόνου συνχριπάσας· τρίτον τὸ περιγράψαι κατ' ἐποχὰς τὰ χειρόγραφα μηναῖα καὶ τὰς διαφορότητας αὐτῶν πρὸς τὰ τετυπωμένα φανερῶσαι μεθωδικῶς, ἔκτυπῶσαι δὲ καὶ τὰ περιεχόμενα ἐν αὐτοῖς ἀτύπωτα ποιήματα, χρήσιμα τῇ ιστορίᾳ τῆς ἔκκλησιαστικῆς ὑμνωδίας· τέταρτον, βοηθείᾳ τῶν ἐκδεδόμένων καὶ ἀνεκδότων ἀσμάτων σχηματίσαι λεξικὸν τῆς ὑμνολογίας καὶ συντάξαι μελέτας περὶ τοῦ ρύθμου καὶ τῆς γενέσεως τῶν ἀσμάτων καὶ περὶ τῆς ἐξ ἀρχῆς μελῳδίας αὐτῶν, ἥν ὁ πρωτεταγμένος αὐτοῖς είριδες ὀρίζει· ἐπειδὴ δὲ πάλιν ὁ είριδες ὑπάρχει τῆς τροπαρολογίας ὁ κανὼν, ἐπειδὴ ὅτι παρίστησιν οὗτος τὸ πρὸ τοῦ τροπαρίου καὶ τοῦ κανόνος ἔκκλησιαστικὸν ἀσμα. Συμφέρει τοίνυν, ὅπως ἐρευνηθῶσι καὶ συνεκδιδῶσιν ἀπαράλλακτα τὰ παλαιότατα τῶν είριμολογίων, ἵνα τῇ μελέτῃ τῶν ἐν αὐτοῖς σημείων καὶ τῇ βοηθείᾳ τῶν ἀρχαίων ἢ μεταγενεστέρων μελικῶν συγγραφέων ἀνευρεθῇ τὸ μέλος, ὁ τοῖς είριμοῖς ἐξ ἀρχῆς ὠρισαν οἱ μελῳδοί.

"Ινα δὲ κατανοηθῇ τὸ πόσον τὰ περιεχόμενα ἐν τοῖς μηναίσις ἀσματα διεφθάρησαν ὑπὸ τοῦ χρόνου καὶ μετεβλήθησαν, παράγω τινὰ παραδείγματα, δυνάμενα συναποδεῖξαι συγχρόνως, ὅτι Βραδολομαίου τοῦ Κουτλουμουσιανοῦ ἡ περὶ τὰ μηναῖα διατριβὴ σχετικῶς ὑπῆρξε μικρά. Τὸ μηναῖον τοῦ μηνὸς Ἀπριλίου παραδίδωσι τῇ 30-ῃ ἡμέρᾳ κανόνα πρὸς τὸν ἄγιον Ἰάκωβον τὸν Ζεβεδαίον, οὐ ἡ ἀκροστιχίς· «Τὸν βροντῆς Ἰάκωβον εὑρρονα παῖδα γε-

ραίρω»· συνετέθη δὲ τὸ ποίημα τοῦτο παρὰ τοῦ μελφδοῦ Θεοφάνους. 'Ο Βαρθολομαῖος ὑποσημειοῦται ταῦτα· «ἐκ τῆς ἀκροστιχίδος ταύτης ἐλλείπουσι τροπάρια τεσσάρων γραμμάτων PONT, καὶ τῶν μὲν πρώτων τεσσάρων ώδῶν τὰ θεοτοκία ἀποκλείονται αὐτῆς· εἰς δὲ τὰς λοιπὰς τέσσαρας, συμπεριλαμβανομένων καὶ αὐτῶν, παρεντίθενται ἔτι πρὸ τούτων καὶ ἀνὰ ἐν τροπάριον, μήτε εἰς τὴν ἀκροστιχίδα ἀνήκοντα, μήτε ἐν τοῖς χειρογράφοις ὅνται». Ἀναφέρεται δὲ τὸ σημείωμα τοῦτο πρὸς τὴν σημερινὴν ἔντυπον κατάστασιν τοῦ κανόνος, διὸ ἐκδότης διὰ τὴν ἀπορίαν ἀρχαίων ἀντιγράφων ἀφῆκεν ὡς εἶχεν ἐν ταῖς προτέραις ἐκδόσεσιν. "Ἐχομεν ἄρα κανόνα τοῦ Θεοφάνους ἡκρωτηριασμένον κατὰ τέσσαρα τροπάρια, συνάμα δ' ἐφθαρμένον ἐτεροτρόπως· ἐγὼ δὲ τὴν διαφθοράν, ἥν ὁ Βαρθολομαῖος εἴκασεν, οὕτως ἐρμηνεύω. Τὰ λείποντα τῇ ἀκροστιχίδι γράμματα PONT μαρτυροῦσιν ἀπλούστατα, ὅτι τῶν μηναίων οἱ μεταρρυθμισταὶ κατέστρεψαν αὐτὸν τὸν κανόνα κατὰ μίαν ὅλην ώδὴν ἀποβαλόντες τὴν δευτέραν· διὸ δὲ τοῦτο οὕτως ἔχει, δείκνυσιν ἀντίγραφον τῆς ἐνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος, μηναῖον τοῦ μηνὸς Ἀπριλίου, δπερ ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ πατριαρχείου κεῖται τῶν Ἱεροσολύμων (ἀριθ. 167 τῆς Ἀγιοσαβιτικῆς συλλογῆς, φύλ. 152). 'Η λείπουσα τείνυν ώδὴ ἔχει οὕτως ἐν τούτῳ τῷ κώδικι.

'Ωδὴ β'. Πρόσεχε σύρανε καὶ λαλήσω:

'Ρήμασι | τοῦ δεσπότου πιστεύσας, | ιερομύστα σοφέ,
οίκονόμος ἐδείχθης | τῆς χάριτος, ἀξιάγαστε.

'Ολον σου | ἀνατέθεικας βίον | τῷ παντεπόπτῃ Χριστῷ
καὶ φωτὶ κατηγάσθης | τῷ τούτου, ἀξιοθαύμαστε.

Νόμους σε | τῆς καινῆς διαθήκης | ὡς μαθητὴν ὁ Χριστὸς
αὐτουργὸν ἐκδιδάσκει, | προφήτης ὡς προκατήγγειλεν.
Θεοτοκίον.

Τέλειος | ἐν θεότητι μείνας | τὴν ἀνθρωπότητα
ἐκ παρθένου φορέσας | τῷ κόσμῳ σωτὴρ ἐπέλαμψας.

Προστιθεμένης οὖν ἡδὴ τῆς ἀποβληθείσης ταύτης ώδῆς εἰς τὸ νῦν μηναῖον, ἀποκτῶμεν οὕτως ᾀσμα τέλειον τοῦ ποιητοῦ Θεοφάνους. Ἄλλος δούλος ίκανετ τοῦτο μόνον εἰς τὴν ἀπόδειξιν, ὅτι τὸ ποίημα διεφθάρη· καταδηλοτὸς γάρ ἡ ἐλλείπουσα ώδὴ καὶ τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἐφθάρη τὸ ποίημα παρὰ τῶν μεταγενεστέρων μεταρρυθμιστῶν τῶν μηναίων. "Ἐχει δηλαδὴ τὸ ὅλον ἡ ώδὴ μετὰ τοῦ θεοτοκίου τροπάρια τέσσαρα· ὅπερ ἐστὶ μαρτυρία τοῦ ὅτι πᾶσα τοῦ κανόνος ώδὴ συνετέθη παρὰ τοῦ ποιητοῦ διὰ τεσσάρων τροπαρίων ἐξ ἀρχῆς, καὶ ὅτι οὕτω κατὰ τὴν πρωτότυπον αὐτοῦ σύνταξιν ἀχρι τῆς ἐνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος ἐψάλλετο· σήμερον ὅμως ἐν τῷ τετυπωμένῳ μηναίῳ πᾶσα τοῦ ποιήματος ώδὴ συναριθμεῖ τῷ θεοτοκίῳ

τροπάρια πέντε. Προσετέθη γοῦν ἐν ἑκάστῃ τῶν φόδων ὑστερον ἔν, καὶ σύτως ὁ κανὼν ἐμπεριέλαβεν ὄχτω περιττὰ τροπάρια, ἀπερ ὁ ποιητὴς ἐξ ἀρχῆς οὐκ ἐποίησε. Πῶς δὲ τῆς προσθήκης ἡ περίστασις ἐπῆλθεν; Κατὰ τὴν πρώτην φύσην ὁ μεταρρυθμιστὴς τοῦ μηναίου μὴ νοήσας τὸ θεοτοκίον αὐτῆς, νομίσας δ' ὅτι λείπει τοιοῦτον, ἐκεῖνο μὲν ὡς τελευταῖον ἐξέλαβε τροπάριον τῆς φύσης, αὐτὸς δὲ συνέταξεν ἡ παρέλαβεν ἐξ ἑτέρου ποιημάτος θεοτοκίον ἐτερον, ὁ καὶ προσεκόλλησε τῇ φύσῃ, οὕτε τὴν ἀκροστιχίδα παρατηρήσας, οὔτε τὸ ποσὸν τῶν τροπαρίων τῶν ἐν ταῖς λοιπαῖς φύσαις, ἀλλ' οὐδὲ τὸν ρύθμον αὐτὸν τῆς φύσης Ἐκ τοιαύτης οὖν ἀρχῆς εύρισκεται σήμερον ἐν τῷ τετυπωμένῳ μηναίῳ τὸ πράγματι θεοτοκίον τοῦ ποιητοῦ τόπον ἐπέχον ἐγκωμιαστικοῦ τροπαρίου, εἰ καὶ περὶ τῆς Θεοτόχου τοῦτο πραγματεύεται χυρίως, μετὰ δὲ τοῦτο θεοτοκίον ξένον ὅλως εἰς τὸν ποιητὴν καὶ κατὰ ρύθμον ἀσυμβίβαστον πρὸς τὸν είρμὸν τῆς φύσης. Τῆς δὲ τόλμης ταύτης ἀρχὴν οὕτω λαβούσης, εύνόητον διτι τοῦ καταστροφέως ἡ ὄρμὴ καὶ πρὸς τολμηρότερα προέβη· τῆς μὲν γάρ ἑκτῆς φύσης τὸ θεοτοκίον ἀφῆκεν, ὡς εἶχε, παρενέβαλεν ὅμως εἰς αὐτὴν τροπάριον ἔν, διακόπτον τὴν ἀκροστιχίδα· τοῦτ' αὐτὸν κατετόλμησε καὶ περὶ τὰς λοιπὰς φύσας. Ἰνα δὲ κατανοήσῃ τὶς ὁπόσα ξένα τροπάρια περιλαμβάνει τὸ ποίημα, παρατίθεμαι νῦν ὡδε τὴν ἀκροστιχίδα τούτου, σημειούμενος ἐν αὐτῇ κεφαλαιώδεσι γράμμασι τὰ μεταγενεστέρως εἰσφρήσαντα: «Γὸν βΔ[ροντ]ῆς ιάΤκωβοΣν εັφ-ΜροΔνα παīΤδα γεΠραίΤω». Οὕτως ἐπῆλθεν ἡ διαφθορά, ἦν ὁ Βαρθολομαῖος ὑπώπτευσεν· ἀλλ' ἡ τοιαύτη διαφθορὰ τεχνικὴ μόνον οὐκ ἔστι, ἔστι δὲ καὶ περὶ τὴν ὑλην αὐτὴν τοῦ κανόνος, καθὰ μαρτυρεῖσι τάχόλουθα παρατηρήματα. Ὁ ποιητὴς δηλαδὴ τῷ πρώτῳ τροπαρίῳ τῆς πρώτης φύσης πέρας ἔδωκε τοιοῦτον· «μαδητὰ καταξίωσον»· σήμερον δμως ἀντικαθίστησι τοῦτο τὸ «τὴν ἀγίαν εὐόδωσον», ἔνθα τὸ εὐόδωσον ὑπάρχει κακόζηλον· ζητεῖται γάρ τὸ «ύμνεῖν σου μνήμην». Σημαντικωτέραν δὲ μεταβολὴν ὑποδείκνυμι ταύτην. Τὸ δεύτερον δηλαδὴ τροπάριον τῆς τρίτης φύσης ἐν τῷ κώδικι τῷ παλαιῷ οὕτως ἔχει· «Σὲ ὥσπερ βέλος ἐκλεκτὸν ὁ λόγος ἡκονημένον ἐν καρδίᾳ τῶν ἐχθρῶν ἀποστέλλει, διαρρῆσσον τὰς ψυχὰς τῶν ἐναντίων, πάνσοφε, καὶ προνομεύον, μάχαρ, τούτων τὰ σκύλα, ιάκωβε». Σήμερον δμως οὕτως· «Σὲ ὥσπερ βέλος ἐκλεκτὸν... ἐν καρδίαις τῶν ἐχθρῶν ἐμπηγνύει, διαρρῆσσον τὰς ψυχὰς τῶν ἐναντίων... καὶ προνομεύοντά σε τούτων» κτλ. Τολμηροτέρα δὲ μεταβολὴ περὶ τὸ πρῶτον ἐγένετο τροπάριον τῆς πετάρτης φύσης· ἐν τούτῳ γάρ ὁ ποιητὴς ἐξ ἀρχῆς ἔγραψε τὸ «καὶ τῶν οὐρανίων τὰ ρέοντα ἀμειβόμενος», τὸ ἐπεξηγούμενον τῷ κατόπι κώλῳ· ἀλλ' ἡ διαφθορὰ μετέβαλε τὸ γωρίον εἰς «καὶ τῶν ἐπιγείων τὰ μένοντα ἀμειψάμενος». Τοιαῦται μεταβολαὶ πολλαχοῦ τοῦ κανόνος ὑπάρχουσι. Διὰ παραδειγμάτων

οῦν ἐξ ἑνὸς καὶ μόνου ποιήματος λαμβανομένων ἀποβαίνει σαφὲς τὸ ὅτι τὰ σήμερον ἔντυπα μηναῖα γέμουσι παντοειδῶν ἀλλοιώσεων. Σημειωτέον ἡδη καὶ ἐτέραν διαφθορὰν ἐν τῇ αὐτῇ ἀσματικῇ ἀκολουθίᾳ τοῦ ἄγιου Ἰακώβου. Τὸ Ἱεροσολυμιτικὸν ἀπόγραφον ἔχει στιγμὴν κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ἀκολουθίας εἰς ἥχον τέταρτον, ψαλλόμενα πρὸς τὸ «Ως γενναῖον ἐν μάρτυσι» πρὸ τοῦ κανόνος, ἀπέρ ἔδει φάλλεσθαι κατὰ τὸν ἑσπερινὸν· ἀλλὰ ταῦτα σήμερον ἀδονται κατὰ τοὺς αἶνους¹, διὰ δὲ τὸν ἑσπερινὸν οἱ μεταρρυθμισταὶ προσέθηκαν ἐτέρα στιγμὴν κατ’ ἥχον πλάγιον δ’, μηκύναντες οὕτω τὴν ἀσματολογίαν· ἀπέρ εἰσὶ μεταγενέστερα συνθέματα, καθὼς ἀποδείκνυσι τὸ πρῶτον αὐτῶν· συνετέθη γὰρ αὐτὸν κατὰ τὸ στιγμὸν τὸ ἐν τῷ κώδικι, τὸ πρὸ τοῦ κανόνος, καὶ προτιμηθὲν τοῦ στιγμοῦ Θεοφάνους εἰσεχώρησεν εἰς τὰ νεώτερα τῶν ἀντιγράφων· αὐτὸν δὲ τὸ τοῦ Θεοφάνους, ἐξ οὐ, καθάπερ ἐρρήθη, τὸ μεταγενέστερον ἐπήγασεν, ἀνέκδοτον ἀπομεῖναν οὕτως ἔχει·

Ἄλλο· ἥκος πλάγιος δ’ πρὸς τὸ «Ω τοῦ παραδόξου:
Μάκαρ θεόπτα Ἰάκωβε, | γένος ὑπάργων Θεοῦ
τοῦ τὴν σάρκα πτωχεύσαντος | καὶ πιστοὺς πλουτίσαντος
καὶ τὰ πάντα φωτίσαντος, | ὡς παρρησίαν ἔχων δεήθητε
τῆς σωτηρίας ἀξιωθήσεσθαι | τοὺς ἀνυμνοῦντάς σε
καὶ τὴν σὴν πανίερον | γαρμονικῶς
μνήμην ἐορτάζοντας, | θεομακάριστε.

Προβῶμεν εἰς ἔτερα παραδείγματα διαφθορῶν ἐν τοῖς μηναίοις. Τῇ 20-ῃ Μαρτίου μηνὸς ἐορτάζονται σήμερον οἱ ἀναιρεθέντες ἐν τῇ μονῇ τοῦ ἄγιου Σάββα πατέρες, οὓς ὑμνησεν ὁ ὄστιος μελωδὸς Στέφανος ὁ Σαβαίτης, γράψας στιγμὴν τινα, τὸ κάθισμα καὶ κανόνα φέροντα τὴν ἀκροστιχίδα ταύτην· «Ὕμνοις γεραίρω μάρτυρας² μονοτρόπους». Ἄλλ’ ἡ σημειωνὴ κατάστασις τοῦ κανόνος ἐμφανίζει τὴν πρώτην λέξιν τῆς ἀκροστιχίδος εὗτας· «Ὕμνοις»· ἐξ οὐ δῆλον, δτὶ διεφθάρη τὸ ποίημα τῇ ἀποβολῇ τροπαρίου τενός, ὅπερ ἀπὸ τοῦ Μ γράμματος ἀργόμενον ἔκειτο μετὰ τὸ πρῶτον τῆς πρώτης ὠδῆς τροπάριον. Τὸ λεῖπον ὅμως ἀνεῦρον ἐγώ ἐν τινι μηναίῳ τῆς δεκάτης ἐκατονταετηρίδος, ὅπερ ἦν παρ’ Ἀντωνίνῳ τῷ σοφῷ Ῥώ· ἀρχιμανδρίτῃ, τῷ τὴν ρώσικὴν ἀντιπροσωπεύσαντι παρὰ τῷ πατριαρχείῳ τῶν Ἱεροσολύμων ἐκκλησίαν· ἔχει δὲ κατὰ λέξιν ὡδε· «Μύσος | ἀπεστράφητε σαρκὸς | καὶ πνεύματος, πανολβίοι, | καὶ κόσμου ψυχοφθόρου

1) Τὸ πρῶτον στιγμὸν τῶν εἰς τοὺς αἶνους ψαλλομένων ἔχει νῦν ἐν τῷ τετυπωμένῳ μηναίῳ σφάλμα συνταχτικὸν εὐδίκτητον, ὅπερ ὁ κῶδις ἐπιδιορθοῖ, δηλαδὴ τὸ ἀναδείξαντος διορθωτέον εἰς ἀναδείξαντα.

2) Τὸ τετυπωμένον μηναῖον (ἔτει 1890-ῷ) ἡμαρτημένως ἔχει τὸ «μάρτυρες».

ηδονὰς ἐκφυγόντες, | ισάγγελον βίον τε, | ώς πεπολιτευμένοι, | πρὸς τὴν ἄνω | μετέστητε λῃξιν». Τὸ αὐτὸ μηναῖον ἀποδείκνυσι προσέτι, ὅτι τὸ πάλαι τὴν μνήμην ἐπανηγύριζε τῶν ὄσιων ἀββάδων ἡ ἔκκλησία τῇ 21-ῃ Μαρτίου μηνός· ἀντιβολὴ δὲ τῶν ἀδιομένων αὐτοῖς ἀσμάτων ἐνεφάνισε τὰς διαφορὰς ταύτας· τὸ πρῶτον ἀγλαδῆ στιγμὸν προσόμοιον ἀρχεται σήμερον οὕτως· «Ἐφετῶν τὸ ἀκρότατον ὄλικῶς ἀγαπήσαντες»· ἀλλ’ ὁ κῶδις ἀποδίδωσι τὴν φράσιν ταύτην ὡδε· «Ἐφετῶν πρὸς ἀκρότατον ὄλικῶς ἀντικείμενοι»· καὶ κατωτέρω ἀντὶ τοῦ σπηλοδίαιτοι ὁ κῶδις ἔχει τὸ σπηλαιδίαιτοι. Ἐν δὲ τῷ τρίτῳ προσομοίῳ παρουσιάζονται μεταθέσεις λέξεων, ἃς ὁ κῶδις ἀποδίδωσι τῷ οἰκείῳ τόπῳ λέγων· «Καὶ πυρὶ δαπανώμενοι | καὶ πνιγμῷ συγκλειόμενοι--- | θύματα μάρτυρες ἔνδοξοι» κτλ. Σημειωτέον ἥδη καὶ τὰς ἐν τῷ κανόνι τοῦ ποιητοῦ Στεφάνου γενομένας ἀλλοιώσεις. Ἐν μὲν γὰρ τῷ πρώτῳ τροπαρίῳ τῆς πρώτης ωδῆς ὁ ποιητὴς ἔγραψε θεόστεπτον πληθύν, ἔνθα τὸ θεόστεπτον δρῦμῶς ἔχον ἐξ ἀργῆς ἥλλοιώθη κατόπιν εἰς θεόπνευστον· τὸ δὲ τρίτον τροπαρίον ὄνομάζει σήμερον «ὅλβον τὸν φθειρόμενον ἐν γῇ καταλιπόντες ἄγιον»· ἀλλὰ τὸ ἄγιον ἀπαιτεῖ, κατὰ τὸν κῶδικα, διόρθωσιν εἰς ἄγιοι· τὸ δὲ ἐν τῷ σημερινῷ θεοτοκίῳ τῆς αὐτῆς ωδῆς ὑπάρκας ἀμαρτάνει κατὰ τὸν κῶδικα, λέγοντα καλῶς «ἔξ ἡς ἀρρήτῳ λόγῳ προηλθεν ὁ ἀστροκος σάρκι ἀτρέπτως γενέσθαι ὑπὲρ λόγων ἐκ σοῦ, Θεοτόκε». Καὶ πάλιν ἐν τῇ τρίτῃ ωδῇ τὸ ἐν τῷ πρώτῳ τροπαρίῳ ἄγιον ἀντικατέστησε τὸ πρότερον ἔκει γεγραμμένον μάρτυρες· τὸ δὲ ἐν τῷ δευτέρῳ τροπαρίῳ ὁδὸν παράφρασίς ἔστι τοῦ τρίτου, ὅπερ ὁ ποιητὴς ἐξ ἀργῆς ἔγραψε· τὸ δὲ τρίτον τροπαρίον τῆς αὐτῆς ωδῆς ἔχει μὲν ἥδη τὸ «καὶ τῶν δακρύων ῥεαῖς», ἀλλ’ ὁ ποιητὴς ἐξ ἀρχῆς ἔγραψε τοῦτο ὡδε· «καὶ τῶν δακρύων πηγαῖς». Καὶ τῆς τετάρτης ωδῆς τὸ τρίτον τροπαρίον ἐμρανίζει τρεῖς ἀλλοιώσεις· «φυγαδεῦσαι μὲν τούτους οὐκ ἰσχυσε τοὺς ἀηττήτους ὁ τῶν δικαίων ἀντίπαλος, νικηθεὶς δὲ ἀσφάτως» κτλ., ἔνθ’ ἀντὶ τοῦ μὲν ὁ κῶδις ἔχει τὸ ώς, κατὰ δὲ ἀκελουθίαν οὐδὲ τὸ δὲ ἐν αὐτῷ κείται· πλὴν ἀλλὰ καὶ τὸ δικαίων ἀντικατέστησε τὸ ἀγίων, ὅπερ ἦν πρότερον ἐν τῷ ῥηθέντι τροπαρίῳ. Τὸ τροπαρίον οὖν ἐξ ἀρχῆς οὕτω συνετάχθη· «Ἄγριως τὰ κύκλῳ | περιλαβών, ώς ἐπόθησε, | φυγαδεῦσαι ώς τούτους οὐκ ἰσχυσε | τοὺς ἀηττήτους | ὁ τῶν ἀγίων ἀντίπαλος, | νικηθεὶς ἀσφάτως | ὀφθαλμοφανῶς ἐπεστράτευσεν». Εὐγερής ἡν ἡ διόρθωσις τοῦ ἐν τῷ πέμπτῳ τροπαρίῳ τῆς αὐτῆς ωδῆς, ἀκατανοήτου «ἀπήγτουν ὅλης γρυσίου φθαρτοῦ θησαυρούς»· τρέψον τὸ ὅλης εἰς ὑλης, καὶ ἔχεις ιδέαν εὔνόητον, ώς δείκνυσιν ὁ κῶδις. Διὰ δὲ τὴν πέμπτην καὶ τὴν ἔκτην ωδὴν οὐδὲν ὁ κῶδις, ώς ἔχει, διδάσκει· λείπει γὰρ αὐτοῦ φύλλον ἐν, διπερ ἥργετο ἐκ τοῦ θεοτοκίου τῆς τετάρτης ωδῆς καὶ εἰς

тò мéсон єлъгъе тоü трíту трапа́рíou тhс євдóмhс ѡдhс· тò дè лоипón Ѧмису тоúту маpтиреü, ѳti тò єптихъаn аntикатéстtоse тò єптишsоn. Тò дè хатóпи aутоü трапа́рíou дрхетai сýмерoн oýtaç· «'Олон---мета-
фéнteç---tъn єптишumian». 'О xѡdik єхеи xалaw cд 'Олhн. Каl тò хатópi трапа́рíou eлхе pрóteron тò Ѧeógyra pтoн aнтt тoу sимeриnoу Ѧeógyra фoн, xai хатatéра тò «en plaxi taic» aнтt тoу taw xai пálin aутoü тò тéloс pрóteron eлхе sýmfaна тò рuмuф тò «ó тaw pатépaw Ѧmaw». Каl en тò Ѧeotokíw тhс aутhс ѡdхс о xѡdik єхеi тò «tъn Ѧeotókоn tъn алhth ѡc єлpидa тaw фuжaw Ѧmaw». Où muñ олл' d tolmáhsas алloioшsai pánta таx
хатhрidhмeména мéхri тoüde рhseidiа, мeтébale xai єterax oioн tò «eуlo-
geite mélponteç», тò en тò тrítw трапа́ríw тhс єgдóhс ѡdхс, ѩpеr Ѧllc-
aшsен ѕhдe· «uмneтие Boѡnteç». Каtа тoу xѡdik тò хатópi трапа́ríou
eлхеi єхх ѡrхhс oýtaç· «'Олотrópaw sѡma фuжhн te xai pнeüma xadhрá-
mevce оlоxauтwmaata pcoсhнéчhтe en pирi фlоgиsфénteç, pатéreç pаnól-
biou». Каi en тò тeлеutatíw трапа́ríw, ѩpеr о xѡdik єnomázei Ѧeotokíou,
aпaiteitai pрò тoу pcoсhunеitai тò Xristé. Diа dè tъn єnátne ѡdхn о
xѡdik єnáleie taüta en mèn тò pрótw трапа́ríw тò Ѧsчhunan aнтt тoу
«iсgуsсаn---bapbapixhн aпóноiau», xai хатópi тò pрòs aントt тoу ex en
dè тò єnátepаw трапа́ríw тò pеfоiinismeñoi aントt тoу pеfоiinigmeñci,
xai тò єmпnigéntes aントt тoу єxpnigéntes en dè тò тrítw тò nеniкh-
xate aントt тoу єnixhшate, xai тò mунhшteti aントt тoу мémuhшtde.

Каtа тoу aутoü pаlaioтatoн xѡdik тoу pаtрoд 'Аntawníou pеriygrá-
фuмeн Ѧhн тoу фaллóмeноn aсmatiхoн xanóna pрòs тò Ѧsion 'Iáxawbou
tò Ѧmoлoгyгtjn тhс 21-я Maрtíou muños. Toútu mèn oñu tъn muñmeh
driзeи тò muñatоn єkeñno тhс 22-a тoу aутoü muños Ѧméra, тò dè tеtupaw-
meñoi єmpeриехеi xanóna тò єnoma фeronta тoу pоihtoу 'Igнатiou тò pа-
laión ѕmaw muñatоn diháshеi, ѳti тoу pоiymatoс sунtákttс єstt Ѧeofáñhс
о Ѧmoлoгyгtjс, xai ѳti каtа tъn pрoтoтuпoп aутoü sунtаktс єpоihth meгa
dеutéraç ѡdхс, hтиc єpállеtо metà pаstaw taw алloaw ѡdaw єpеiоh dè
xai aўtн lеipеi, pаrаtіdеmai tаutn ѕhдe sumpлhшsеwаc єnexa тoу
pоiymatoс.

'ѓdн ѕ'. 'Idete, ѓdete, ѳti єgó eimí ó en Ѧxлássou:

Кósmou тeрpнóteta, | бíou тoу тáraхуou
tаc єmpaхeиz єrеzеiс
tоu тapeineou тoútu, | páter, єlipeс sѡmaatoс,
xai aфemeñoi pоlеiс | xai єnmous xai lаsuз,
tоu sуggenetis te xai gнawstoу | xai єpíxhroп ploуtoп
єmónaсaс eуз:bzaw | biawsaс, 'Iáxawbз.

Βαλῶν τὴν χεῖρά σου, | πάτερ, ἐπ' ἄροτρον
τοῦ ἐναρέτου βίου,
εἰς τὰ ὀπίσω οὐδὲ ὅλως | ἐστράφης, ὅσιε·
καὶ ἑτέρους δὲ τοῦτο | παθόντας καθορῶν
οὐκ ἔχαυνώθης τῷ νοῖ, | ἀλλ' ἐβάδισας χαίρων
τὴν φέρουσαν πρὸς ζωὴν | τρίβον τὴν οὐράνιον.

Θείοις ἐπόμενος | πατέρων ἵχνεσι
καθηγητῇ ὁσίῳ
καθυποκλίνεις αὐχένα | τελῶν ὑπήκοος
καὶ εἰς τρίβους βαδίζεις | προσθύμω λογισμῷ
τῆς ταπεινώσεως Χριστοῦ, | δι' ἡς, πάτερ, ὑψώθης
ἐνθέοις ταῖς ἀρεταῖς, | θεόφρον Ιάκωβε.
Θεοτοκίον.

Κόρη πανάμωμε, | μῆτερ ἀπείρανδρε
θεοκυῆτορ, μόνη
ἐν γυναιξὶν ὑπὲρ πάσας | σὺ κεχαρίτωσαι,
τὸν δεσπότην τεκοῦσα, | ρύσμενον ἡμᾶς
τοὺς παραβάσει ἐν βιθῷ | ἀπωλείας κειμένους·
διό σε τὴν¹ τῶν καλῶν | αἰτίαν δοξάζομεν.

Μιᾶς οὖν ὥλης ὠδῆς ἐκβληθείσης οὕτω τοῦ μηναίου, ἐπόμενον δτὶ καὶ
τὸ λοιπὸν τοῦ ποίηματος καταστροφάς τινας ὑπέστη καὶ μεταβολάς.
Καὶ τῷ δντὶ τὸ μὲν γάρ ἐξ ἀρχῆς πρῶτον αὐτοῦ τροπάριον τῆς τετάρτης
ὥλης, οὐ τὴν ἀρχήν «Ολονύκτοις δεήσεσι», μετετοπίσθη καὶ τὴν δευτέραν
ἡδη ταξιν ἀριθμεῖ· τὸ δ' ἐξ ἀρχῆς δεύτερον τὴν πρώτην ἔσχε ταξιν· μά-
λιστα δὲ τῆς ἐνάτης ὥλης ἀπερρίφθη τροπάριον ἐν καὶ τὸ θεοτοκίον, ὅπερ
ὁ ποιητὴς ἐξ ἀρχῆς ἔγραψε διὰ ταύτην εἶχε δὲ τὸ μὲν τροπάριον ὡδε κατὰ
τὸν Ἄντωνίνου κώδικα· «Τῆς διακρίσεως λύχνος, | τῆς αἰσθήσεως θρόνος |
ἀκέραιος καὶ πρᾶξος, συμπαθῆς | καὶ εὐκατάνυκτος γέγονας, | θρηνφδῶν τε
καὶ λούων | τὴν χλίνην, καθὼς φάλλει ὁ Δαβίδ· | μεδ' οὐ πάντων τῶν
πίστει | τιμώντων σε μνημόνευε». Ἄντι δὲ τοῦ πρωτοτύπου τούτου τροπα-
ρίου, ὅπερ ἡρίθμει ταξιν δευτέραν ἐν τῇ ῥηθείσῃ ὥλῃ, συνετάχθη διάφορον,
ἢ ἀλλοθεν ἔτερον ἐλήφθη, καὶ τοῦ τρίτου πρωτοτύπου μετατεθέντος εἰς δευ-
τέραν ταξιν ἔσχε τὸ ξένον τὴν τρίτην ταξιν ἐν τῇ ὥλῃ². Τὸ δὲ θεοτοκίον
τὸ πρωτότυπον, τὸ ἀποβληθέν, ἔχει κατὰ τὸν αὐτὸν κώδικα οὕτως· «Ως
κραταιὰν προστασίαν, | ως ἐλπίδα καὶ τεῖχος | καὶ ἀγκυραν καὶ σκέπην
ἀσφαλῆ | καὶ ἀπροσμάχητον ἔρεισμα | καὶ ἀγείμαστον ὄρμον | καὶ μόνον

1) Προσέθηκε τὸ τὴν ὡς ἀντιγκαῖον εἰς ἀντιπλήρωσιν τοῦ βιθμοῦ.

2) Ἀρχεται δὲ τὸ ξένον οὕτως· «Αἱ τῶν δικρύων λιβάδες» κτλ.

καταφύγιον, ἀγνή, | κεκτημένοι σε πάντες | σφιζόμεθα, πανύμυνητε¹⁾. "Εξω δὲ τῶν δύο τούτων καταστροφῶν ἐδέξατο τὸ ποίημα καὶ τινας ἄλλοιώσεις· οἷον τὸ μὲν πρῶτον τροπάριον τῆς πρώτης ψῆφης ἀρχὴν εἶχε τοιαύτην· «Τὸν φωτισμὸν | τὸν τῆς τριάδος, Ἰάκωβε, | ἐν τῇ ψυχῇ δεξάμενος | κόσμου κατέλιπες | ἀχλυώδη ἀπάτην» κτλ., σήμερον δὲ φέρεται μεταβεβλημένον ὡδε· «Τὸν φωτισμὸν | τοῦ σοῦ δεσπότου, Ἰάκωβε, | ---- | κόσμον κατέλιπες» κτλ. Ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ τροπαρίῳ τὸ πρωτότυπον ἐπηκολούθησας ἐγένετο κατηκολούθησας· τῆς δὲ τρίτης πάλιν ψῆφης τὸ πρῶτον τροπάριον ἐκ τούτων ἤρχετο τῶν λέξεων· «Ο βίος σου τερπνὸς | δ λόγος ἀλατι | ἀγάπης, θεόφρον, ἔξηρτυμένος». σήμερον δὲ τὰ γεγραμμένα ἀραιῶς ἐνταῦθα μεταλλαγέντα φέρονται ὡδε· «ὁ λόγος ἔνθεος, ἀγάπης ἀλατι ἥρτυμένος». Ἀλλὰ καὶ τὰ σημερινὸν ἐν τῷ δευτέρῳ τροπαρίῳ φανέντος ἀλλοίωσίς ἐστι τοῦ πρωτοτύπου δράτηντος, ὡς καὶ τὸ πόνους, ὅπερ ἀντικατέστησε τὸ θλίψεις. Καὶ πάλιν ἐν τῷ τρίτῳ τροπαρίῳ πρότερον ὑπῆρχε τὸ «ένώσει τῆς ἀπαθείας», διπερ εἰς «νεκρώσει τῆς ἀμαρτίας» ὑστερον ἥλλοιώθη ἀλλὰ καν τῷ θεοτοκίῳ τῆς αὐτῆς ψῆφης ἀνεγινώσκετο πρότερον τὸ «τοῦ μάννα καὶ θείον δρος», διπερ ὁ χρόνος ἥλλοιώσεν εἰς τὸ «τοῦ θείου μάννα καὶ θρόνον». Τὸ δὲ θεοτοκίον τῆς τετάρτης ψῆφης εἶχε πρότερον τὸ «ἡ τὸν θεόν ἐν μήτρᾳ δεξαμένη». διπερ ἥλλοιώθη κατόπιν ὡδε· «ἡ τὸν θεόν ἀτράστως συλλαβθεῖσα». Τὸ δὲ νῦν ἐν τῷ πρώτῳ τροπαρίῳ τῆς πέμπτης ψῆφης ἀληθιοῦς προσῆλθεν ἐκ τοῦ πρότερον ἀληθῶς, καὶ τὸ σεαυτὸν τοῦ δευτέρου τροπαρίου ἐκ τοῦ ἔσωτὸν, καὶ τὸ ἐν ἀγρυπνίᾳ ἐκ τοῦ καὶ ἀγρυπνίᾳ. Μεταβολὰς δὲ καὶ τὸ θεοτοκίον τῆς ἕκτης ψῆφης ὑπέστη· εἴγε γάρ ἐξ ἀρχῆς ὡδε· οὐδὲ βουλήσει τὸ πᾶν ἐργαζόμενος (ἥδη: ἐργασάμενος) | μήτραν βουληθεῖς ἀπειρόγαμον φῆσε, | τοὺς τὴν φθερὰν (ἥδη: τῇ φθερᾷ) νοσήσαντας | ἀφθροσίᾳ τιμήσας (ἥδη: πλουτίσας), ὡς εὔσπλαγχνος. Ἀλλὰ καὶ τὸ πρῶτον τροπάριον τῆς ἐπομένης ψῆφης εἶχε τὸ «εἰκονομάχους ἐκτρεπόμενος, | ὄρθοδοξίᾳ λαμπόμενος, | πάντας τοὺς ὄρῶντας φωτίζων»· διπερ ἥλλοιώθη κατόπιν οὕτως· «είκον. ἐκτρεπ. ὡς ζηλωτής ἐνδικώτατος, πάντας» κτλ. Καὶ τὸ τρίτον αὐτῆς τροπάριον εἶχεν ὄρθοτερα τὸ παρορμώμενος, ἀντὶ τοῦ σημερινοῦ ποιμαινόμενος, καὶ τὸ ἐγνωρίσθης ἀντὶ τοῦ νῦν ἀνεδειγμής. Τὸ δὲ θεοτοκίον ἀρχεται σήμερον ὡδε· «Μαρία σεμνή, ἀειπάρθενε»· τὸ παλαιὸν δμως ὡδε· «Παρθένε σεμνή, ἀπειρόγαμε» κτλ. Μεταβολὰς ἐδέγκη λεκτικὰς καὶ ἡ κατόπιν ψῆφη, ἡς τὸ πρῶτον τροπάριον εἴγε τὸ «τὴν ἀχλὺν τῶν παθῶν», ἔτι δὲ τὸ «κράζῶν εὐλογεῖτε Χριστὸν εἰς τοὺς αἰῶνας», ὃ μετεβλήθη πρὸς τὸ «Χριστὸν

1) Τὸ ξένον θεοτοκίον ἀρχεται ἐκ τοῦ «Φεισάι μου, κύριε, φεισαι» κτλ.

ἀνυμνεῖτε κραυγάζων εἰς αἰώνας ν. Τὸ δὲ κατόπι τροπάριον εἶχεν ἐξ ἀρχῆς ὡδε· «Πεπυρωμένα τοῦ ἐχθροῦ | βέλη ἑσβεσας σοφέ», καὶ τελευταίαν λεξίν τὸ ἀπάτας, ἀντὶ τοῦ νῦν ἀκάνθας· καὶ ἐν τῷ συνεπομένῳ τροπαρίῳ «λύτρωσαι εὐγαῖς» ἔγραψεν ἐξ ἀρχῆς ὁ ποιητής, ὡς φαίνεται, ἀντὶ τοῦ νῦν φύλαττε. Δύο δὲ μικροὶ μεταβολαὶ λεκτικαὶ κατεσκευάσθησαν ἐν τῇ ἐνάτῃ φράσῃ· τὸ μὲν γὰρ ἐν τῷ πρώτῳ τρεπαρίῳ τανῦν ἀληθεῖς προτῆλθεν ἐκ τοῦ ἀληθῶς, τὸ δὲ ἐν τῷ δευτέρῳ νῦν «ὑπάρχον ἀνάπλεων» ὀρθότερον ἔκειτο πρότερον ὡδε· «ὑπάρχοντα ἔμπλεων --- τιμῶμεν σε Ἰάκωβε». Καὶ τοιαῦτα μὲν ἐτολμήθησαν περὶ τὸ ἀσματοῦ ἀντὶ δὲ τοῦ καθίσματος καὶ τῶν στιχηρῶν προσομοίων, ἀτινα πρὸ τοῦ κανόνος ὁ Θεοφάνης ἐποίησε, κατὰ τὸ ἔθος, ἐτέθησαν ἐν τοῖς μηναίοις ὑστερον ἔτερα. Τὰ δὲ πρωτότυπα καὶ τέως ἀνέκδοτα στιχηρὰ τοῦ Θεοφάνους ἔχουσιν σῦτω·

Κάθισμα· ἦχος δ' πρὸς τὸ Ταχὺ προκατάλιπτο:

Χριστῷ ἡκολούθησας | κόσμου ἀρέμενος
καὶ σάρκα ὑπέταξας | δι' ἐγκρατείας σαφῶς,
παμμάκαρ Ἰάκωβε· | ὅθεν ἴερωσύνης
χρίσμα ἄγιον ἔστεξ· | νῦν δὲ πρὸς τὰς ἀύλους
μετετέθης χορείας, | πρεσβεύων ὑπὲρ πάντων
ἡμῶν τῶν εὐφημούντων σε.

Στιχηρά· ἦχος δ' πρὸς τὸ "Εἰωκας σημείωσιν τοῖς:
Τὴν διαιωνίζουσαν | καὶ μηδαμῶς διαρρέουσαν
ἐνθυμιούμενος εὔχλειαν | διξης κατεφρόνησας
καὶ ἀπολλυμένης, | καὶ τὸν σταυρὸν ἀναλαβὼν
τῷ σταυρωθέντι κατηκολούθησας
καὶ σάρκα καθυπέταξας | ἀσκητικῆς ἀγωνίσμασι·
διὰ τοῦτο τὴν μνήμην σου | ἐκτελοῦμεν Ἰάκωβε.

Κόσμως καὶ τοῖς πάθεσιν | ἐσταυρωμένος, Ἰάκωβε,
τὴν ψυχὴν διετήρησας | ἀσπιλον ἀμόλυντον,
ἀμιγῆ τῶν κάτω, | πάτερ, χαρακτήρων,
καὶ θεωρίαις μυστικᾶς | ἀνεπτερώθης
πρὸς τὰ σύράνια, | ἐν τῷ πολίτευμα
προσανατέθεικας, ὅσιε,
ώς Χριστοῦ δοῦλος, | ὡς θεράπων πιστότατος.

"Ακακος ἀκέραιος | καὶ συμπαθής καὶ φιλάδελφος,
ταπεινόφρων καὶ μέτριος, | ἀγάπης ἔμπλεως,
ἐλεημοσύνη κατηγλαίσμένος, ὑπομονὴ καρτερηκώς,

πίστει ἐλπίδι ὡραῖόμενος
ἔδειγθης, παναρίδιμε, | ταῖς προσευγαῖς καλλυνόμενος
καὶ ταῖς θείαις λαμπρότησιν | ἵερῶς ἀστραπτόμενος.

Καὶ πάλιν κατὰ τὸν αὐτὸν ἀρχαιότατον κώδικα τοῦ πατρὸς Ἀντωνίου δείχνυμ διαφθορᾶς ἔτερον παράδειγμα, τοῦτο. Τῇ 6-ῃ τοῦ μηνὸς Ἀπριλίου πανηγυρίζεται τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Εὐτυχίου ἡ μνήμη, οὐ τὸν ἀσματικὸν κανόνα συνέγραψεν ὁ αὐτὸς ὑμνῳδὸς Θεοφάνης· ἔχει δὲ ἀκροστιχίδα, κατὰ τὸ μηναῖον, τοιαύτην· «Τὸν θαυματουργὸν Εὐτύχιον θαυμάσω». Κατὰ τὴν ἔκδοσιν ὅμως αὐτοῦ τοῦ κανόνος ἡ ἀκροστιχὶς ἐμφανίζεται σήμερον ὡδὲ· «Τὸν [θ]αυματουργὸν Εὐτ[ύ]χιον θαυμάσω». Λείπουσιν ἄρα δύο τροπάρια· ταῦτα δὲ τὸ μηναῖον ἔσωσε τοῦ Ἀντωνίου· καὶ τὸ μὲν πρῶτον ὑπὸ τὸ τρίτον τροπάριον τῆς πρώτης ωδῆς ὑπάρχον οὕτως ἔχει· «Θύσας θυσίαν, παμμάχαρ, | ώς ἀληθῶς | τῷ θεῷ, αἰνέσεως | ἀποδούς τε τὰς εὐχὰς | τῷ ὑψίστῳ λέλυσαι παθῶν, | τὸν ρύσαμενον ὑμνῶν | Χριστόν, Εὐτύχιεν· τὸ δὲ ἔτερον τροπάριον, προστήκον τῇ ἔκτῃ ωδῇ, οὕτως ἔχει· «Ὕπάρχων ἀνάπλεως | διδαγμάτων εὔσεβῶν, | τούτων τῇ χλοῇ ποίμνιον | τὸ λογικὸν ἐξέθρεψας, θολερῶν | ναμάτων ἀμέτοχον | ἐναντίον δογμάτων δείξας, ὥστε». Φαίνεται γοῦν, ἡ ὅτι τὸ περὶ Εὐτυχίου ποίημα τοῦ Θεοφάνους περιτῆλθεν εἰς ἡμᾶς ἐξ ἀντιγράφων ἐφθαρμένων, ἡ ὅτι τοῦτο διέρθειραν οἱ τῶν μηναίων ἐπιθεωρηταί· ἔξω γὰρ τοῦ ἐκπεσμοῦ τῶν εἰρημένων στροφῶν, ἔγει τὸ ποίημα σήμερον καὶ ἔνα τροπάρια δύο, τὰ τελευταῖα, ἅπερ ἡ τῶν ἀρχαίων ἐκ τῶν ἀντιγράφων ἐκπεσόντων ἔτερος ἀνεπλήρωσεν, ἡ κατὰ σύστημ' ἀπειρόκαλον ἔξωβλήθησαν τὰ παλαιά, ἵνα δώσωσι τὸν τόπον αὐτῶν εἰς ἔτερα κανόνος ἐτέρου. Ἔγὼ μὲν οὖν ἀναπληρῶ νῦν τὸ λειμμα, κατὰ τὸν Ἀντωνίου κώδικα, ἐνῷ τὸ ποίημα τοῦ Θεοφάνους ἀρτιον ὑπάρχει, παρατιθέμενος ὡδὲ τὰ γνήσια καὶ λείποντα τροπάρια τοῦ κανόνος· εἰσὶ δὲ ταῦτα:

Ὦς ὧν | ἀγγέλων νῦν ὄμοδίαιτος, | πατριαρχῶν
μαρτύρων καὶ ὄσιών ὄμόσκηνος,
σὺν αὐτοῖς ἔκδυσώπει τὸν Κύριον
λύσιν ἀμαρτημάτων | πᾶσι δωρήσασθαι
τοῖς τὴν ιεράν σου ἐπὶ γῆς
μνήμην τελοῦσι, σορέ.

Θεοτοκίον

Γίὸν | ἀχρόνως πατρὸς ἐκλάμψαντα | σὺ ἐν γαστρὶ
ἀφράστως συλλαβοῦσα ἐκύησας,
θεομῆτορ ἀγραντε παρθένε ἀγνή·

πρέσβειε, παναγία, | ὑπὲρ τῶν δούλων σου
τὸν μόνον φιλάνθρωπον Θεὸν
σῶσκι τὸ γένος ἡμῶν.

Καὶ πάλιν ἔξω τῶν ἐκβολῶν τούτων ἡ ἀσματικὴ ἀκολουθία τοῦ πατριάρχου Εὐτυχίου διεφθάρη καὶ διά τινα μεταβολήν· τὰ γάρ ἐν τοῖς παλαιότατοις μηναίοις ὠνοματισμένα ποιήματα, ὁ ἐστιν οἱ κανόνες, ἔχουσι προτεταγμένα τὸ κάθισμα τῆς ἑορτῆς καὶ τὰ στιγμὴν προσόμοια, ἀπερ, εἰ καὶ παντελῶς ἀνώνυμα πανταχοῦ, ραίνονται συνδέματα τοῦ κανόνος εἶναι τοῦ ποιητοῦ, ὃν ἔχει τὸ παλαιὸν μηναῖον· ὁ μὲν γάρ ὑμνῳδὸς ὁ ἀναλαβὼν ἵνα συνθέσῃ τὸν ἑπαινον ἑορτῆς τινος οὐ συνέγραφε κανόνα μόνον, ἀλλὰ καὶ πᾶν ὃ τι μετὰ τούτου συνεδέετο, ὃ ἐστι τὸ κάθισμα, μάλιστα δὲ τὰ στιγμὴν προσόμοια, ἀπερ ἐπέχουσι προσιμίους τόπον εἰς τὸν κανόνα· ἐποίει δὲ ταῦτα κατὰ τὰς περιστάσεις· εἰ μὲν ὁ ἀνυμνούμενος ἄγιος ἐωρτάζετο πανηγυρικῶτα, συνέγραφε διττὰ ἡ τριττὰ προσόμοια στιγμὴν, τὰ μὲν κατὰ τόνδε τὸν ἥχον τὰ δὲ καθ' ἔτερον· εἰ δὲ ἡ πανήγυρις ἦν ἐκ τῶν συνήθων, ἔγραφε στιγμὴν καθ' ἔνα καὶ μόνον ἥχον· εἰς τούτου δὲ τοῦ τεχνικοῦ συστήματος τὴν διάκρισιν ὠδῆγησάν με τὰ μέχρι τέλους τῆς ἐνδεκάτης ἐκατονταετηρίδος ἀντιγεγραμμένα μηναῖα, ἐν οἷς, ὅταν ὑπὸ τὸν πρώτον κανόνα συναντᾶται κανών ἔτερος εἰς ἔτερον ἄγιον ἡ μάρτυρα, προτάσσονται τοῦ προτέρου κανόνος ἔτερα στιγμὴν, διακρινόμενα μὲν τῶν πρώτων, ἔξυμνοῦντα δὲ τὸν ἔτερον ἄγιον, εἰς ὃν ὁ κανών δεύτερος ἀναφέρεται· ὅπερ ἐστὶν ἀπόδειξις ἐπαρκῆς εἰς τὸ πιστεύειν, ὅτι τὰ τοιαῦτα δεύτερα στιγμὴν προσόμοια συνεγράφησαν ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ τοῦ δευτέρου κανόνος· ὅμως δὲ ὁ κανών δεύτερος ἀναφέρεται πολλάκις εἰς τὸν αὐτὸν ἄγιον, ὃν ὑμνήσειν δὲ ποιητὴς τοῦ προτέρου κανόνος· ἀλλὰ καὶ τότε τὰ τῷ κανόνι τούτῳ προσήκοντα στιγμὴν διακρίνονται παρὰ τοῦ γνῶστιν ἔχοντος τῆς τάξεως τῶν ἀργαίων μηναίων· ἀνευρίσκονται γάρ τὰ τοῦ δευτέρου πρὸ τοῦ κανόνος ἀμέσως τοῦ προτέρου· τὰ τοιαῦτα μέντοι στιγμὴν προσόμοια μετετίθεντο πολλάκις εἰς τοὺς αἰνους οἱ μεταγενέστεροι. Τὸ παρ' Ἀντωνίνῳ μηναῖον ἀρχεται τῇ; εἰς τὸν ἄγιον Εὐτυχίον ἑορταστικῆς ἀκολουθίας ἀπὸ τοῦ καθίσματος· μετὰ δὲ τοῦτο προστίθησι στιγμὴν προσόμοια τέσσαρα καὶ κατόπιν ἀμέσως αὐτὸν τὸν κανόνα, οὐ τὸν ποιητὴν ὄνομάζει Θεοφάνην ἐν τῷ κρασπέδῳ διὰ μονογράμματος. Κατὰ τὴν ἐμὴν οὖν ὑπόληψιν καὶ τὸ κάθισμα καὶ τὰ στιγμὴν συνεγράφησαν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Θεοφάνους, ἵνα τὴν ἑορτὴν ὁ ποιητὴς ὑμνήσῃ τελείως· καὶ τὸ μὲν κάθισμα κατ' ἥχον τρίτον μελισθέν, σύμφωνα τῷ «Θείᾳς πίστεως» εἰρμῷ, ὑπάρχει καὶ σήμερον ἐν τῷ τετυπωμένῳ μηναίῳ,

μετὰ τὴν τρίτην ἀδόμενον ὡδήν· ἀλλὰ καν τούτῳ τῆς μεταβλησίας ἡ μανία μετέβαλε κῶλον ὅλον, τὸ ἔξῆς· «αχλῆρον τὸν ἄνω ἐνδίκως ἀπειληφεῖ». Ωπέρ ἔχει σήμερον οὕτω· «παλινδρομεῖς εἰς αὐτὴν δοξαζόμενος». Τὰ δὲ στιγμὴ προσόμοια, τρία τὸν ἀριθμὸν ἐν τῷ σημερινῷ μηναίῳ, κατ’ ἥχον δὲ πλάγιον ἡρμοσμένα τέταρτον καὶ μεμελισμένα τῷ είρμῳ «Κύριε, εἰ καὶ χριτηρίῳ», τὸ παλαιὸν ἡρμισθὲντο τέσσαρα, κατὰ δὲ λέξιν ἡσαν ἑτεροῖα παντάπασι, μεμελισμένα μὲν ὡσαύτως εἰς πλάγιον ἥχον τέταρτον, ἐρρυθμισμένα δὲ σύμφωνα τῷ είρμῳ «Οἱ μάρτυρές σου Κύριε». Ἐπει δὲ ἐμάδομεν ἥδη, δτι περὶ τὸ τέλος αὐτοῦ τοῦ κανόνος ὑπάρχουσι δύο ἔνα τροπάρια, φανερὸν ἄρα, δτι καὶ τὰ σημερινὰ προσόμοια, ὡσπερ καὶ τὰ ῥηθέντα ἔνα τροπάρια, προσήκουσιν ἑτέρῳ ποιητῇ, τὸν πατριάρχην ὡσαύτως Εὐτύχιον ὑμνήσαντε κατὰ τὸ πρότυπον τοῦ Θεοφάνους, ἀλλ’ οὐ τὸ κύριον ἀσμα, τουτέστιν ὁ κανών, ἔξεπεσε, προτιμηθέντος τοῦ Θεοφανείου. Τὰ μηναῖα τοίνυν τὰ σημερινὰ παριστῶσιν ἀσματικὴν ἀκολουθίαν εἰς τὸν Εὐτύχιον ἐμμίκτως ἐκ δύο διαφόρων ἀποσηματισθείσαν ἀκολουθιῶν, τῆς μὲν παλαιοτέρας ὑπὸ τοῦ Θεοφάνους συντεθείσης, τῆς δὲ μεταγενεστέρας ἀγνώστου ποιητοῦ. Ἡδη δὲ τὸν κανόνα τοῦ Θεοφάνους ἀποκαταστήσας εἰς τὴν ἔξι ἀρχῆς αὐτοῦ κατάστασιν, παρατίθεμαι νῦν, ἀπὸ τοῦ κωδίκος Ἀντωνίου παραλαβών, καὶ τὰ στιγμὴ προσόμοια τοῦ αὐτοῦ ποιητοῦ, ἵνα τῶν μηναίων οἱ μελετηταὶ τέλειον οὕτως ἔχωσι τὸν κύκλον τῆς Θεοφανείου ἀσματολογίας εἰς τὸν ἄγιον Εὐτύχιον.

Στιγμὴ ἥχος πλάγιος δ’, πρὸς τὸ «Οἱ μάρτυρές σου, Κύριε»:

Εὐτυχήσας, Εὐτύχιε, | βίον οὐράνιον | ἐν γῇ τελέσας
καὶ δυστυχέστατα | μειώσας πάθη | τῇ συνεργίᾳ Χριστοῦ,
οὐ τῇ ἀγαπήσει κραταιούμενος | θλίψεις ἀνενδότους ἐκαρτέρησας·
διὸ ταῖς σαῖς πρεσβείαις | αἴτησαι τοῦ σωθῆναι τοὺς εὐφημοῦντάς σε.

Ο μέγιστος Εὐτύχιος | καλλωπιζόμενος | τῇ ἀπαθείᾳ
πάθη ιάσατο | δυνάμει θείᾳ | καὶ ἀρρωστήματα ψυχῶν·
ποίμνην βακτηρίᾳ θείας γνώσεως | ἔνθεψεν ἐφ’ ὕδωρ ἀναπαύσεως·
αὐτοῦ ταῖς ἰκεσίαις | δώρησαι τῷ λαῷ σου τὸ μέγα ἔλεος.

Ο πάντοφος Εὐτύχιος | πρᾶπες καὶ ἄκακος | γεγενημένος
γαιρῶν ἐσκήνωσεν | ἐν γῇ πραέων, | καὶ ἔξορίας προσομιλῶν
ἀπασαν ἐξώρισε δυσσέβειαν· | διδεν πατριάρχαις συναγάλλεται·
αὐτοῦ ταῖς ἰκεσίαις, | εὐπτλαγχνε, πᾶσι δίδου τὸ μέγα ἔλεος.

Ο ὄσιός σου, Κύριε, | τὸν θεῖον πόθον σου | ἐν τῇ καρδίᾳ
εἰσοικισάμενος | τῶν ἐπικήρων | πᾶσαν τὴν σχέσιν ἀπηρνήσατο·

δθεν καὶ ἀγνῶς σοι: ἵερούργησεν, | αἶνον ἀναιμέλπιων χαριστήριον·
αὐτοῦ ταῖς ἱκεσίαις | δώρησαι πᾶσιν ἡμῖν τὸ μέγα ἔλεος.

Τὰ μέχρι τοῦδε λεπτομερῶς ἔξετασθέντα τρία παραδείγματα συνήθων ἀσματικῶν ἀκόλουθιῶν σαφῶς ἀποδεικνύσι, νομίζω, ὅτι τῶν σημερινῶν μηναίων ἡ κατάστασις ἀποτέλεσμα διαφθορᾶς ὑπάρχει μεγάλης, καὶ ὅτι τούτων οἱ κατὰ καιροὺς ἀντιγραφεῖς ἐκδόται μεταρρυθμισταὶ τολμηρῶς ἐξ ἄγροικίας ἡ ἀλλητικότητα αἰτίας ἀκαταλήπτου μοι τὰ τῶν ποιητῶν ἀσμάτων κατὰ τὸ δοκοῦν ἔφθειρον ἡ μετήλλασσον.

B.

Φέρε δὲ νῦν ἔξετάσωμεν ἕτερον ἐρώτημα, σπουδαιότατον ὡσαύτως διὰ τὴν σημερινὴν τῶν μηναίων κατάστασιν. Δικτί τὰ μηναῖα τὰ μέχρι τῆς δωδεκάτης ἔχατοντα ετηρίδος ἀπογεγραμμένα καὶ καθολικῶς μεταχειρίζομενα διαφέρουσι πρὸς τὰ κατόπι γεγραμμένα μεγάλως; τίνες δ' αὐτῶν αἱ διαφορότητες; Μηναῖον ἀρχαιότερον τῆς δεκάτης ἔχατοντα ετηρίδος ἀγνῶς παντάπασιν ἐξ αὐτοψίας, εἰ καὶ πολλὰς ἄγρι τοῦδε χιλιάδας ἐλληνικῶν ἐγνώρισα χειρογράφων. Καὶ οὕτως, εἰ μὴ σφάλλομαι, νομίζω ὅτι μηναῖα παλαιότατα τοῦ μὴ καθολικοῦ κύκλου, γεγραμμένα μεταξὺ τῆς ὄγδοης καὶ τῆς ἐνάτης ἔχατοντα ετηρίδος εύρον ἐγώ, ἀλλ' ὧν τὴν ὥλην ἀνεξέταστον εἴσατα διὰ τὴν ἀπορίαν χρόνου καὶ διὰ τὴν σημερινὴν αὐτῶν κατάστασιν καὶ διὰ τὴν ἀτυχῆ μου τῶν δραματικῶν δοκιμασίαν κατὰ τὴν ἐπιχειρισθεῖσαν αὐτῶν ἀνάγνωσιν. Ὁ λόγος δηλαδὴ περὶ κώδικος ἐνός, δινεῖδον ἐν Μακεδονίᾳ, ἐν τῇ μονῇ Κοστινέτζῃ, ἀριθμὸν ἐκεῖ φέροντος τὸν 123-ον· ἔστι δὲ σχήματος μεγάλου καὶ φύλλα συναριθμεῖ μεμβράνινα παλίμψηστα 305, ὧν τὸ μὲν νεώτερον κείμενον ἐμπεριέχει πλῆρες εὐαγγέλιον λειτουργικόν, τὸ δὲ παλαιόν, τὸ ἔσθεν, ἵνα τὸ εὐαγγέλιον ἀποτελεσθῇ, γέγραπται γράμματι κεφαλαιώδεσι μικροῖς· ὅπερ ἐγώ μετὰ μακρὰν ἐπίπονον ἔν τισι φύλλοις ἀνάγνωσιν ἔξελαβα μηναίων ἀσματικῶν ὥλην διὰ τε τὸν Δεκέμβριον καὶ τὸν Ἰανουάριον μῆνα· προεδήλωσα δὲ τὸ πιθανὸν εὑρεμα τοῦτο διὰ τῆς ἔτει 1886-ῳ τυπωθείσης ἐκδέσεως παλαιογραφικῶν καὶ φιλολογικῶν ἐρευνῶν ἐν Θράκῃ καὶ Μακεδονίᾳ¹⁾. Χρήσιμον οὖν, ὅπως τὸν κώδικα τοῦτον ἔτερος, εὐκαιρίαν ἔχων καὶ πεῖσμα μεῖζον ἐμοῦ περὶ τὰ παλαιόγραφα, λεπτομερῶς ἔξετάσῃ, πρὸς βεβαίωσιν ἡ μὴ βεβαίωσιν τῆς πρώτης μου ἀντιλήψεως· εἰ γάρ ἀληθῶς ὁ κώδικας ἔκεινος οὐχ ὑποχρύπτει μηναῖα, καθὼς ἐξ ἀρχῆς ἐπίστευσα, τὰ παρ' ἐμοῦ λοιπὸν ἐν αὐτῷ διακριθέντα πεισμόνῳ ζητήσει πανη-

1) Ἑλλην. Φιλολογ. Σύλλογος, τ. ΙΖ', ἀρχαιολογ. παράρτ. σ. 25.

γύρεων ἀν ὡςι μᾶλλον ὄνόματα καὶ μέρη συναξαρίου τῶν εὐαγγελίων. εἰ δὲ ὅμως ἀποδειχθῆ τούναντίον, ἡ τῶν μηναίων ἐπιστήμη μνημεῖον αὐτῆς οὕτως ἀπαριθμήσει δυνάμενον ὑποδεῖξαι τὴν πρωτίστην αὐτῶν διάταξιν. Βέβαιον δὲ ὅτι λείψανα τινὰ μικρότατα μηναίων ἐγνώσθησαν ἥδη, παρὰ τῆς ἐν Παλαιστίνῃ ληρθέντα λαύρας τοῦ ἀγίου Σάβα καὶ τῆς ἐν τῷ Σινά μονῆς· οἵα εἰσὶ τὰ διὰ τοῦ Tischendorf ἐκεῖθεν ἀποκομισθέντα, τά τ' ἐν Πετρουπόλει καὶ Λονδίνῳ¹⁾ ἀλλὰ πάντα ταῦτα μέχρι τοῦδε παντελῶς ἀμελέτητα μένουσιν.

"Οπως δὲ τῶν μηναίων ἡ τάξις εἶχεν ἐξ ἀρχῆς, ἀποδεικνύαστι κάλλιστα τὰ σωζόμενα τῶν ἀντιγράφων τῆς δεκάτης ἔκατονταετηρίδος. Τῆς γάρ ἀσματικῆς ἀκολουθίας ἔκάστης ἑορτῆς τὴν ἀρχὴν ἔχουσι τὰ τοιαῦτα παλαιά μηνατα πρώτον ἀπὸ τοῦ καθίσματος, ὃ καὶ τροπάριον ἀπλῶς ἔκαλετο, κατὰ τὰ συναξάρια· μετὰ δὲ τοῦτο καταγράφουσι τὰ στιγμὰ προσόμοια, καὶ μετὰ ταῦτ' ἀμέσως ἐμφανίζουσι τὸν κανόνα πληρέστατον, ὃς ἐξ ἀρχῆς ἐγράφη, παρ' οὐδενὸς ἀπολύτως ἐτέρου διακοπτόμενον ἀσματος, ἦτοι κονδακίου ἢ σταυροθεοτοκίου ἢ συναξαρίου· βιβλία γάρ ἑτερα, οἷον τὸ εὐαγγέλιον, ὃ ἀπόστολος, τὸ προφητολόγιον, τὸ εἱρμολόγιον, ἢ παρακλητική, τὸ κονδακάριον, τὸ τριώδιον καὶ τὸ συναξάριον, ἀνεπλήρουν τὸν λειτουργικὸν τῆς ἑορτῆς κύκλον· τούτων δὲ τῶν βιβλίων τὸ μὲν συναξάριον, ἔξω τοῦ συντόμου βίου, περιείχε τὸν τύπον τῆς τελετῆς καὶ τὸ τροπάριον αὐτῆς, ὃ ἐστι τὸ κάθισμα, καὶ τὸ ἀπολυτίκιον· τὸ δὲ εἱρμολόγιον, ἀεὶ μετὰ παρασημάνσεως ἀρχαιοτάτης, ὥριζε τὸ μέλος τῶν ἐν τῷ μηναίῳ κειμένων ἀτμάτων καὶ τοὺς μελιστὰς αὐτῶν, ἕσθ' θτε δὲ καὶ τοὺς ὄμινφδους ὧνδιμαζεν· ἀλλὰ διὰ τὴν κατόπιν ἀδιαχρισίαν μεταξὺ μέλους καὶ ποιήματος εἰσήχθησαν ἐν τοῖς μηναίοις καὶ τὰ ὄνόματα τῶν μελουργῶν, παρὰ τῶν εἱρμολόγιων καὶ τῶν στιγμαρίων ληρθέντα, καὶ οὕτω συμβαίνει σήμερον ὅπως τὰ τοιαῦτα τῶν ὄντων μεταλαμβάνωνται ποιητῶν ὄνόματα, εἰ καὶ τὰ πλείω τῶν στιγμῶν προσεμοίων ἢ δοξαστικῶν εἰσι ποιήματα τῶν ποιητῶν, οἵς οἱ ἐν τοῖς μηναίοις ἀσματικοὶ προσγράφονται κανόνες· ὑπῆρξαν μὲν καὶ μελωδοὶ ἢ μελισταὶ ἢ μελουργοὶ συντάκται στιγμῶν εἱρμῶν καὶ κανόνων, ἀλλὰ τῶν τοιούτων τὰ ὄνόματα μετὰ τῶν ἀσματικῶν αὐτῶν ἔργων δηλοῦσι καὶ τὰ μηναῖα τὰ παλαιότατα καὶ τὰ στιγμαρία καὶ τὰ εἱρμολόγια· τὸ δὲ κονδακάριον πάλιν ἐμπεριελάμβανε τὸ κονδάκιον, ἐπερηγετο ἐξ αὐτοῦ τοῦ κυρίως κονδακίου — ἦν δὲ τοῦτο ποιημάτιον μονὸν ἢ διπλοῦν ἐξ ὀλιγίστων στίχων — , τόπον ἐπέγοντος προσιμίου εἰς ἀσμα πολ-

1) Catalogue des manuscrits grecs de la bibliothèque Impériale publique. St Pétersbourg 1864, σ. 17. Catalogue of ancient manuscripts in the British Museum, part I, Grece. Ιεροσολυμιτική Βιβλιοθήκη, τ. II, σ. 720.

λῶν στροφῶν, οίκος δνομαζόμενον, καθ' ἔνα καὶ τὸν αὐτὸν ῥυθμὸν συντεταγμένων καὶ μεγάλην ἡ μικρὰν ἀκροστιχίδα συναποπληρουσῶν, ἵτις πρὸ τοῦ κονδακίου μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς αὐτοῦ κατεγράφετο· τοῦτο δὲ τὸ πολύστροφον ἄσμα, ἐξ ἑνὸς ἀρχόμενον ἄσματίου, τοῦ κυρίως κονδακίου, σπερ, ως φαίνεται, μετὰ μέλους ἐψάλλετο, καὶ ἐκ τῶν στροφῶν τοῦ οἴκου συνιστάμενον, αἱ πολλάκις ἡριθμοῦντο μέχρι τράκοντα καὶ δύο καὶ χύμα συναγεγινώσκοντο μεγαλοφώνως ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἐκκλησίας, ἡ ἐπ' ἀμβωνος, μεταξὺ τῆς τρίτης καὶ τῆς ἕκτης ὠδῆς τοῦ κανόνος, ἤχοι που τῆς ἐνδεκάτης ἐκατονταετηρίδος ὅ τούτου διασπαραγμὸς τὴν ἀρχὴν, ως φαίνεται, λαμβάνει· καὶ γάρ ἔχτοτε τὸ μὲν προσίμιον τοῦ κονδακίου, τουτέστιν αὐτὸν τὸ κυρίως κονδάκιον ἀποσπασθὲν ἐκ τοῦ συνόλου τοῦ ποιήματος εἰσεχώρησεν εἰς τὸ μηναῖον, συμπαρασύραν ἐκ τοῦ οἴκου μίαν καὶ μόνην στροφήν· τῶν δὲ λοιπῶν αὐτοῦ στροφῶν ἔνιαι παντελῶς ἀγνώριστοι κατόπι περιελήφθησαν ἐν ταῖς ἀκολουθίαις ως ἀπλᾶ στιχηρὰ τροπάρια, καὶ οὕτως ἐπῆλθε βραδέως ἤχοι τῆς τρίτης καὶ δεκάτης ἐκατονταετηρίδος ἡ τοῦ κονδακάριου παντελὴς ἐρείπωσις. Λέγουσί τινες, διτι τὸ κονδακάριον ἐξετόπισε τῶν μηναίων ἡ ἐμφάνισις· ἀλλ' ἡ τοιαύτη γνώμη φανερῶς ἐστιν ἡμαρτημένη· τούναντίον γάρ ὑπὸ ποιητῶν κανόνων καὶ τοῦτο κατεπλουτίσετο, μεταγενεστέρων ως εἰκὸς τοῦ μελωδοῦ Ῥωμανοῦ, οἰον Κοσμᾶ, Στεφάνου τοῦ Σαβαΐτου, Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου, Ἰωσήφ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ καὶ ἑτέρων.

Τὰ παλαιότερα τοίνυν τῶν μηναίων οὐκ ἐμπειρέχουσι φόρτον, οἰον τὰ μεταγενέστερα παρουσιάζουσιν, ἀλλ' οὐδὲ ποικίλα τῶν ποιημάτων ὄνόματα, εἰ μὴ καθ' ἐστάτας ἐκτάχτους. Τὸ παρ' Ἀντωνίνῳ τῷ ἀρχιμανδρίτῃ μηναῖον, ὅπερ ἐστὶ τὸ παλαιότερὸν τε καὶ τελεώτερον ἐξ ὄσων ἐγώ μηναίων εἶδον ἤχοι τοῦδε — ἐγράφη γάρ, ως φαίνεται, περὶ τὴν ἀρχὴν τῆς δεκάτης ἐκατονταετηρίδος —, ἐγκλείει τὰς ἄσματικὰς ἀκολουθίας τοῦ Μαρτίου καὶ τοῦ μηνὸς Ἀπριλίου. Ἐν τούτῳ μὲν δὴ τῷ μηναίῳ τῶν μὲν συνήθων ἐορτῶν αἱ ἀκολουθίαι τὴν ἀρχὴν αὐτῶν ἀπὸ τοῦ καθίσματος ἔχουσι, μεθ' δὲ παρατίθενται τὰ στιχηρὰ προσόμια καὶ μετὰ ταῦτ' αὐτὸς ὁ κανῶν· κατὰ δέ τινα διπλῆν ἐορτήν, οὐ κοινήν, οἷα ἡ τῆς κδ Ἀπριλίου μηνός, περιέγενται τὸ μὲν πρῶτον ἐν αὐτῷ καθίσματα δύο μεμελισμένα καθ' ἔνα καὶ τὸν αὐτὸν ἦχον, εἰς τὰ προεόρτι ἀναφερόμενα τῆς Θεοτόκου· είτα δὲ στιχηρὰ τρία προσόμια κατ' ἦχον πρῶτον εἰς τὸ «Κύριε ἐκέχραξα» φαλλόμενα, μετὰ δὲ ταῦτ' αὐτὸς ὁ κανῶν ἐστιν ὄλως ἀδιάκοπος εἰς ἦχον δ, οὐ ποιητὴς ὁ μελωδὸς Γεώργιος, ἐν φ προεορτίως ὁ εὐαγγελισμὸς ἐγκωμιάζεται τῆς Θεοτόκου. Τῆς ἀπάστης οὖν ἀκολουθίας ὁ Γεώργιος ἐστι ποιητής, διὰ λόγον ἴσιον ἐκ τοῦ τυπικοῦ πηγάζοντα δύο καθίσματα ποιήσας· ἀλλὰ κατὰ τὴν αὐτὴν

ήμέραν ἑορτάζεται καὶ Βίρυλλος ὁ Κατάνης, οὐ τὴν ἐν ἀσμασιν ἀνάμνησιν αἱ ἔκκλησίαι κατελέμπανον, διὰ τὸ μῆκος τῆς πανηγύρεως, καὶ πιθανὸν ὅτι τούτου τὴν ὑμνολογίαν ἔψαλλον ἐν τοῖς μοναστηρίοις, ἡ κατὰ τὴν ἔκκλησίαν αὐτῆς τῆς Κατάνης, ἡ κατ' ἄλλην τινὰ λειψάνῳ τοῦ σώματος αὐτοῦ φημιζομένην. Ἐπειδὴ τοίνυν ἡ τούτου πανήγυρις οὐκ ἦν κοινή, διὰ τοῦτο τὸ παρ' Ἀντωνίνῳ μηναῖον μετὰ τὸν εἰρημένον τοῦ Γεωργίου κανόνα διακεχριμένως ἔχει τὴν ἀπασαν ὑμνολογίαν τοῦ Βηρύλλου, ἡ συνισταται κατὰ τὸ σύνηθες ἐξ ἐνὸς καθίσματος, ἐκ τριῶν προσομοίων στιγμῶν καὶ ἐξ ἐνὸς ἀσματικοῦ κανόνος, ὃν ἐποίησεν ὁ ποιητὴς Θεοφάνης ὁ Σικελός. Κατὰ τὸ αὐτὸ μηναῖον ἔξαιρετικὴν ὠσαύτως ἔχει διάταξιν ἡ τοῦ εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου πανήγυρις, ἡς ἡ ἀκολουθία τὴν ἀρχὴν ποιεῖται διὰ τεσσάρων ἀλλεπαλλήλων κανισμάτων εἰς τὸ «Θεὸς κύριος» ψαλλομένων, ὃν κατ' ἥχον μὲν τέταρτον τὸ πρῶτον καὶ τὸ τρίτον, κατὰ δὲ τρίτον ἥχον τὸ δεύτερον, κατὰ δὲ πλάγιον τέταρτον τὸ πέμπτον· εἴτα δὲ παρατίθενται στιγμὴ προσόμοια τρία, ψαλλόμενα εἰς τὸ «Κύριε ἐκέραξα» κατ' ἥχον δ' καὶ δοξαστικὸν στιγμὴν εἰς τὸν στίχον ἀδόμενον κατὰ πρῶτον ἥχον, καὶ πάλιν ἔτερον ιδιόμελον· μεθ' ὃ παρουσιάζονται στιγμὴ προσόμοια τρία κατ' ἥχον πρῶτον ὠσαύτως, ἔτερα τέσσαρα κατ' ἥχον δ' καὶ κανόνες ἀσματικοὶ τρεῖς ἡ τέσσαρες διαφόρων ποιητῶν· εἰ δὲ πρὸ τούτων ὑπάρχουσι κονδάκια καὶ οἶκοι, ἡ ἔτερά τινα ποιημάτων εἰδῇ, κατ' ἔξαιρεσιν ἐνταῦθα παρεμβληθέντα, τὸ γε νῦν ἀδυνατῶ βεβαιώσειν· ἐγὼ γάρ οὐκ οἶδον ὅπως ἀμελέτητα παρῆλθον ἐκ τούτου τοῦ σπουδαιοτάτου βιβλίου φύλλα πέντε πρὸ τῶν κανόνων ὑπάρχοντα, τῶν ἔξαιρέτως ἀναγνωσθέντων ὑπὲρ ἐμοῦ.

Παρατίθεμαι δὲ νῦν καὶ μεταγενεστέρου μηναίου διάταξιν. Ἔστω παράδειγμα μηναῖον Ὁκτωβρίου μηνός, γεγραμμένον ἡ περὶ τὸ τέλος τῆς δεκάτης ἡ περὶ τὴν ἀρχὴν τῆς κατόπιν ἑκατονταετηρίδος, ὅπερ ἔχει τὸ πατριαρχεῖον τῶν Ἱεροσολύμων ἐν τῇ Σαβαΐτικῇ συλλογῇ (ἀριθ. 578). Ἐν τούτῳ μὲν οὖν αἱ μὲν ἀνεπίσημοι τῶν ἑορτῶν ἀκολουθίας ἔχουσιν ἀρχομένας ἀπὸ τοῦ κανίσματος καὶ τῶν στιγμῶν προσόμοιῶν· μεθ' αὐτοῦ δὲ, κατὰ τὸ σύνηθες, μόνος ὁ κανὼν ὑπάρχει τέλειος· ἐν τινὶ δὲ τῶν ἑορτῶν, ἥπερ ἔξαιρετικῶς ἐν τῇ Κωνσταντίνου πόλει μεγαλοπρεπῶς ἥγετο, τουτέστιν ἐν καιρῷ τῆς ἀναμνήσεως τῶν ἐγκαίνιων τοῦ ἐκεῖ ναοῦ Θωμᾶ τοῦ ἀποστόλου, τὸ μηναῖον ἐμφανίζει μετὰ τὸ κάθισμα τὸ κονδάκιον, τροπάριον ἐν δηλαδή, τὸν οἶκον ἐκ μιᾶς καὶ μόνης στροφῆς, καὶ μετὰ τοῦτον στιγμὴ προσόμοια τέσσαρα, ψαλλόμενα εἰς τὸ «Κύριε ἐκέραξα» κατ' ἥχον πλάγιον δεύτερον· μετὰ δὲ ταῦτα στιγμὴ δοξαστικὰ δύο, τὸν κανόνα, καὶ μετὰ τοῦτον εἰς τοὺς αἰνους ἀδόμενα στιγμὴ προσόμοια. Καὶ πάλιν μηναῖον ἔτερον, τοῦ μηνὸς Μαρτίου, γεγραμμένον ἵσως μεσούσης τῆς ἐνδεκάτης ἔκα-

тονταετηρίδος (ἀριθ. 241 τῆς αὐτῆς συλλογῆς) ἐμφανίζει μετὰ τὸ κάθισμα τὸ κονδάκιον καὶ τὸν οἶκον, τὰ στιγμὰ προσόμοια καὶ τὸν κανόνα. Μηναῖον ὅμως τῆς δυοχαιδεκάτης (ἀριθ. 184), οἷον τοῦ Μαΐου μηνός, ἀρχεται τῶν ἀκολουθιῶν ἀπὸ τοῦ τύπου τούτου· «Εἰς τὸ Κύριε ἑκέχραξα ιστῶμεν στίχους τόσους κατ' ἥγον δεῖνα» κτλ. Καὶ μετ' αὐτὸν παρατίθενται τὰ στιγμὰ τοῦ ὁσίου ἡ τοῦ ἀγίου, τὸ ἀπολυτίκιον, ὁ κανὼν «εἰς τὰ ἀπόδειπνα» ψαλλόμενος, τὸ κάθισμα μετὰ τὴν ἔκτην ὡδὴν τούτου, καὶ μετὰ τὴν ἐνάτην εὐθὺς τὰ στιγμὰ· εἰς δὲ τὸν ὄρθρον ὁ κανὼν τῆς ἡμέρας μετὰ τῶν εἴρμων, καὶ μετὰ τὴν πέμπτην ὡδὴν αὐτοῦ παρεμβάλλεται τὸ κονδάκιον καὶ ὁ οἶκος, μετὰ δὲ τὴν ἐνάτην τὸ ἔξαποστειλάριον. Οὕτως οὖν κατὰ τὴν δυοχαιδεκάτην ἔκατονταετηρίδα τὸ μηναῖον ἐμφανίζεται σφόδρα διάφορον, μᾶλλον ἀνεπτυγμένον· ἔλαβον δὲ τὸν χαρακτῆρα τούτον ἐκ τῆς ἑορτῆς τῆς εἰς ἡμέρας, καθ' ἣν ἡ μνήμη τελεῖται τοῦ τε ὁσίου Παχυμίου καὶ τοῦ ὁσίου Βαρβάρου τοῦ Θαυματουργοῦ· καὶ ὁ μὲν εἰς τὸ ἀπόδειπνον ψαλλόμενος κανὼν ἐγκωμιάζει τὸν ὄσιον Βάρβαρον, ὁ δὲ εἰς τὸν ὄρθρον τὸν ἔτερον ὄσιον· ἀλλὰ τῇ 27-ῃ ἡμέρᾳ, ὅτε πανηγυρίζεται μόνη Θεράποντος τοῦ ἱερομάρτυρος ἡ μνήμη, παρεμβάλλεται τὸ κάθισμα μετὰ τὴν τρίτην ὡδὴν, κονδάκιον δὲ καὶ οἶκος οὐγ. ὑπάρχει, ἀλλ' οὐδὲ στιγμὰ μετὰ τὴν ἐνάτην ἐμφανίζονται. Καὶ πάλιν τῇ 24-ῃ ἡμέρᾳ, ὅτε πανηγυρίζεται Συμεὼν ὁ Θαυμαστοσορείτης, μετὰ τὰ στιγμὰ προσόμοια παρουσιάζεται τὸ δοξαστικόν, εἴτα τὸ «Καὶ νῦν» τῆς ἡμέρας καὶ τὸ προκείμενον τῆς αὐτῆς· μετὰ δὲ τοῦτο προτρέπονται οἱ ψάλται τάναγνώσματα διεξελθεῖν· ἀλλὰ ταῦτα διὰ τὸ εὐρέσκεται ἐν τῷ προφητολογίῳ παραλείπει τὸ μηναῖον· προστίθησιν ὅμως ὑστερον τῆς προτροπῆς ἐκείνης στιγμὰ ψαλλόμενα εἰς τὸν στίχον τῆς ἡμέρας, καὶ τὸ δοξαστικόν· μετὰ δὲ τοῦτο διατάττει τὸν ψάλτην ἀσαι τὸ «Καὶ νῦν» τῆς ἡμέρας καὶ τὸ ἀπολυτίκιον· Καὶ ταῦτα μὲν τὸ μηναῖον διὰ τὸν ἔσπερινόν· εἰς δὲ τὸν ὄρθρον ἀναγράφει πρῶτον τὸν πολυέλεον, εἴτα τὸ κάθισμα· μετὰ δὲ τοῦτο ταῦτα διατάττει· «Δόξα τὸ τέλος. Καὶ νῦν τῆς ἡμέρας. Οἱ ἀναβαθμοί --- Προκείμενον --- Στίχος --- τὸ Πᾶσα πνοή, τὸ εὐχαγγέλιον, μετὰ δὲ τὸν πεντηκοστὸν ψαλμὸν στιγμόν», ὃ καὶ παρατίθεται· μετὰ τοῦτο «ὁ κανὼν τῆς ἡμέρας μετὰ τῶν εἴρμων εἰς σ', καὶ τοῦ ὁσίου εἰς σ'»· μετὰ δὲ τὴν τρίτην ὡδὴν ὑπάρχει «τὸ κονδάκιον τῆς ἡμέρας», εἴτα τὸ κάθισμα, εἴτα τὸ «Καὶ νῦν. Θεοτοκίον»· καὶ μετὰ τὴν ἔκτην ὡδὴν κονδάκιον ἔτερον καὶ οἶκος, μετὰ δὲ τὴν ἐνάτην ἔξαποστειλάριον, ἔτερον τῆς ἡμέρας, εἰς τοὺς αἰνους «Πᾶσα πνοή», καὶ μετὰ τοῦτο παρατίθενται στίχοι καὶ στιγμάτα· μεθ' αὐτοῦ τὸ «Καὶ νῦν», δοξολογία μεγάλη καὶ ὁ ἀπόστολος, ἐνθα καὶ παύει τὸ μηναῖον ἀπαταν τὴν ἱερὰν τῆς ἑορτῆς ἀκολουθίαν.

«Ἐστω δὲ καὶ παράδειγμα μεταγενέστερον, τῆς τρίτης καὶ δεκάτης

έκατονταετηρίδος, ότε παρουσιάζονται καθολικά μηναῖα τὸν κύκλον ἀπαντα μιᾶς ἑκάστης τῶν ἔσρτῶν ἐμπεριλαμβάνοντα. Τοιούτων ἀπόγραφον ἔχει πληρέστατον ἡ Πετρουπόλεως αὐτοκρατορικὴ μεγάλη βιβλιοθήκη (ἀριθ. 227). Τοῦ μηνὸς Ὁκτωβρίου λόγου χάριν ἡ μεγάλη πανήγυρις, ἡ τελούμενη τῇ 26-ῃ ἡμέρᾳ πρὸς ἀνάμνησιν τοῦ μεγαλομάρτυρος Δημητρίου καὶ σεισμοῦ τονος, ἔχει τοιαύτην ἐν ἐκείνῳ τάξιν: παρατίθενται πρῶτον στιχηρὰ διὰ τὸν ἄγιον Δημήτριον, εἶτα στιχηρὰ ἔτερα διὰ τὸν σεισμόν, κατόπι δοξαστικὸν μετὰ παρασημάνσεως, προφῆτειῶν ἀναγνώσματα, στιχηρὰ πάλιν, ἴδιομελα μετὰ παρασημάνσεως ἀδόμενα εἰς τὸ «Καταξίωσον», καὶ ἀπολυτίκια δύο· μετὰ δὲ ταῦτα παρατίθενται κανόνες δύο μεμιγμένως, ὁ μὲν διὰ τὸν ἄγιον Δημήτριον, ὁ δὲ διὰ τὸν σεισμόν, τουτέστι μετὰ τὴν πρώτην ψῆφην τοῦ πρώτου κανόνος ἀμέσως ἡ πρώτη παρατίθεται τοῦ δευτέρου κανόνος ψῆφη, μετὰ δὲ τὴν τρίτην τοῦ πρώτου ἡ τρίτη τοῦ δευτέρου, καὶ οὕτω καθ' ἕξῆς ἀχρι τέλους: αἱ ἔκται μέντοι ὥδαι διαχωρίζονται τῶν ἐβδόμων ὑπὸ τοῦ κονδακίου, τοῦ τε οἴκου καὶ τῶν συνάξαρίων καὶ μνημῶν ἑτέρων ἀγίων αὐτῇ ταύτῃ τῇ ἡμέρᾳ παρὰ τῆς ἐκκλησίας ἐσρταζομένων· μετὰ δὲ τὰς ἐνάτας ψῆφας ὑπάρχουσι πρῶτον ἔξαποστειλάριον ἐν, εἶτα στιχηρὰ ἴδιομελα μετὰ παρασημάνσεως εἰς τοὺς αἰνους ἀδόμενα, κατόπι δοξαστικὸν καὶ τελευταῖον τὸ κείμενον τοῦ ἀποστόλου καὶ τοῦ εὐαγγελίου τῆς ἡμέρας. Τοιαύτην ἐν γένει διάταξιν ἔχουσι τὰ τοιαῦτα μηναῖα σχεδὸν ἀπανταχοῦ· σημειούσθω δέ, ὅτι ἐν αὐτοῖς οὐδαμοῦ φάνεται δευτέρα κανόνος ψῆφη, ἣν ἔχουσι τὰ παλαιότερα μηναῖα τὰ γεγραμμέν' ἀπὸ τῆς δεκάτης ἀχρι που τῆς δυοκαδεκάτης ἔκατονταετηρίδος, καὶ τὰ μὲν τῆς δεκάτης τὴν ψῆφην ἐκείνην πιστότατα τηροῦσι, τὰ δὲ τῆς ἐνδεκάτης ἐνίστε παραλιμπάνουσι, τὰ δὲ τῆς ἐπομένης ἀπαλείρουσι παντελῶς, ἐὰν ὡσὶ τεταγμένα κατὰ τὸν νεώτερον τύπον τῆς Κωνσταντινούπολεως· ἐὰν δὲ τύπον ἔχωσι διάφορον ταύτης, ἀποσώζουσιν ἐκείνην ἔτι στερρῶς.

Τὸν ἥδη περιγραφέντα χαρακτῆρα τῶν παλαιῶν μηναίων ἀτελῆ νομίω· οὐ γάρ εἰδον ἐγώ πολλὰ τοιαῦτα μέχρι τοῦδε· οὐχ ἡττον ὅμως ἐπαρκεῖ τό γε νῦν εἰς μόρφωσιν ἰδέας τινὸς περὶ τοῦ πᾶς ἐξ ἀρχῆς τὸ μηναῖον διετάχθη, καὶ περὶ τοῦ πᾶς ἀναπτυχθὲν ὑστερον, ἐπὶ τῇ καταργήσει βιβλίων ἑτέρων, ἐσωτερικῶς ἐφθάρη, τῆς μὲν δευτέρας ψῆφης ἐκ τῶν κανόνων ἀποβληθείσης, τοῦ δὲ κειμένου σοβαράς ὑποστάντος ἐν πολλοῖς τόποις ἀλλοιώσεις. Ολας δὲ τὰ μηναῖα τὰ κατόπι τῆς τρίτης καὶ δεκάτης ἔκατονταετηρίδος ὑπέστησαν ἀλλοιώσεις, ἡ δι' αὐθαιρεσίαν τῶν ἀντιγραφέων, ἡ διὰ κακὴν ἀνάγνωσιν, ἡ διὰ φθορᾶς ὑπὸ τοῦ χρόνου συμβάσας ἐν τοῖς παλαιοτέροις ἀντιγράφοις, εἰκάσει τις ἐκ τῶν ἐκδόσεων τῶν πρὸ τοῦ Βαρθολομαίου γενομένων. Κατὰ δὲ τὴν αὐτοῦ τύπωσιν τὴν ἐπιχειρισθεῖσαν ἐξ ἐπισήμου διαταγῆς, ἵνα τὰ μηναῖα καθαρισθῶσιν, ἐλήφθησαν μὲν ὑπ' ὅψει παλαιοὶ

хώδικες, ἀλλὰ πάντες οὗτοι κακῶς ἐξελέγησαν· τούτων γάρ οἱ μὲν ἀρχαιότεροι παριστῶσι μηναῖα καθολικὰ τῆς τρίτης καὶ δεκάτης ἢ τὸ πολὺ τῆς προτέρας τελευτώστης ἔκατοντας τηρίδος, ὡν ἥδη τὸν χαρακτῆρα περιέγραψα, τουτέστι τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν τὰ μηναῖα διεφθαρμένα καὶ κατεστραμμένα διεκανονίσθησαν ἐν Κωνσταντινούπολει πρὸς τὸ περιέχειν εἰς τὸ ἔτης τὴν ἀπασαν ἔκάστης ἑօρτῆς ἀσματικὴν ἀκόλουθίαν· οἱ δὲ λαϊποὶ κώδικες μηναῖα περιελάμβανον γεγραμμένα μεταξὺ τοῦ 1531-ου καὶ τοῦ 1571-ου ἔτους, ὃ ἔστι μετὰ τὴν πρώτην τῶν τοιούτων ἐκτύπωσιν· ἀ καὶ παρόμοια σχεδὸν, ὡς φησιν ὁ Βαρθολομαῖος, τοῖς ἔκδεδουμένοις· ὧνόμασε δὲ ταῦτα «καὶ ἀκριβέστερα καὶ πληρέστερα»· ὡς δὲ τὰ παλαιότερα ἥσαν, αὐτὸς οὗτος περιέγραψεν ὡδε· «Ταῦτα, φησίν, εἰς ἐν τεῦχος δεδεμένα ὄμοιο, ἔχουσι τοιαύτην τάξιν. Μετὰ τὴν ἐπιγραφὴν τῆς μνήμης τοῦ καθ' ἔκάστην ἡμέραν ἀγίου τάττουσι πρῶτον τὸ ἀπολυτίκιον τὸ κάθισμα καὶ τὸ κοντάκιον μετὰ τοῦ εἰκονοῦ, εἶτα τὰ προσόμοια τοῦ ἐσπερινοῦ, τὸν κανόνα, τὸ συναξάριον ἐν τῇ σ' ὠδῇ, καὶ ἐπὶ τέλους τὸ ἔξαπτοτειλάριον, σπάνιον καὶ τοῦτο, τὸν ἀπόστολον καὶ τὸ εὐαγγέλιον· τὰ δὲ ἴδιόμελα, κείμενα πάντα μετὰ τὰ προσόμοια τοῦ ἐσπερινοῦ, εἴναι τετονισμένα μὲ φωνὰς τῆς ἀρχαίας μουσικῆς· μετὰ δὲ τὸ κάθισμα, τὰ προσόμοια καὶ ἔξαπτοτειλάριον· θεοτοκίον οὐδέν· προσόμοια διπλᾶ μόλις δίς ἢ τρις ἀπαντῶνται εἰς ὅλον τὸ τετράμηνον (Σεπτεμβρίου μέγρι Δεκεμβρίου)· κανόνας δὲ διπλοῦς ἔχουσιν εἰς τὴν γέννησιν τῆς Θεοτόκου, εἰς τὰ εἰσόδια αὐτῆς καὶ εἰς τὰ Χριστούγεννα· ἀλλὰ καὶ τούτους τὸν ἔνα κατόπιν τοῦ ἄλλου» κτλ¹. Τοιαῦτα τοίνυν ἐκ τῶν χειρογράφων εἶχε βιοθήματα διὰ τὴν νῦν ἐν χρήσει τύπωσιν ὁ Βαρθολομαῖος· εἰ δ' ὅμως ηύμιστει καιροῦ πρὸς ἀναζήτησιν ἀρχαιοτέρων ἀπογράφων καὶ τούτοις ἀντιπαρέβαλλε τὰς ἐκδόσεις, τῇ δ' αὐτοῦ πείρᾳ καὶ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς ἐπειδεν, διὰ τὰ σημερινὰ μηναῖα δέονται ῥίζικῆς ἐπανορθώσεως, ὡς ὅντα προσέμοια μουσείῳ, ἐν ᾧ πέριξ ἀρτίων τινῶν ἀγαλμάτων ἀπόχεινται μέλη τοιούτων ἀναριθμήτων, ἀγωρίστων ἥδη, κεφαλαὶ δηλαδὴ πόδες ὅμματα χεῖρες, τεμάχη τε κοιλιῶν καὶ κορμῶν ἀποδῶν ἀκεφάλων ἀπόμοιραι, πρὸς δὲ καὶ τὴν πρὸς ἀνόρθωσιν ἥρπαζε συγκατάθεσιν ἐκείνων, ἡ ἐκκλησία πάντως ἡ ἐλληνικὴ σήμερον ἀν εἶχε τῶν μηναίων ἐκδοσιν ἐπιφανεστάτην. Οὐχ ἡττον ὅμως τῇ περὶ τὰ χειρόγραφα δοκιμασίᾳ τοῦ Βαρθολομαίου βάσις τις ἐτέθη χριτικὴ διὰ τὸν μέλλοντα χρόνον, ἀποδειξα τρανῶς, διὰ τῆς ἐκκλησίας οἱ προϊστάμενοι σὺν τῷ χρόνῳ βούλονται τῶν μηναίων ἔχειν ἐκδοσιν ἐντελεστέραν, καὶ ὅτι πρὸς τὴν ῥίζικὴν αὐτῶν ἀναθεώρησιν εὔμενι κώτατα προσβλέπουσι· συνεπλήρωσε δέ πως τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ κατόπιν ὁ

1) Μηναῖον τοῦ Σεπτεμβρίου. Βενετία 1890, σ. η'.

Πίτρας, καρδινάλιος και τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Βατικανοῦ σοφὸς ἐπόπτης, ἔκδοὺς ἔτει μὲν 1867-ῷ τὸ περὶ τῆς ἑλληνικῆς ὑμνογραφίας δόκιμον αὐτοῦ δοκίμιον, ἐν ώ τὰς φθορὰς ὑπέδειξε τῶν μηναίων διὰ γενικῶν τινῶν παρατηρήσεων ἀμαρτύρων¹, ἔτει δὲ 1876-ῷ τὸν πρῶτον τόμον ἱερῶν ἀναλέκτων, ἐν ώ περιέλαβεν ἀσματα πολυαριθμων ὑμνωδῶν ἐκ τῶν γειρογράφων εἰλημμένα², διδάσκαλος οὕτως ἀναδειγνθεὶς μαθήματος περὶ τῆς γριστιανικῆς ὑμνογραφίας, ὃ τοῖς ἄγρις αὐτοῦ φιλολόγοις ἄγνωστον ἦν· μετὰ δὲ τοῦτον ἔτεροι μέγρι σήμερον ἀσχολοῦνται μεμελημένα περὶ τὰ ποιήματα τῆς ἑλληνικῆς ἑκκλησίας, τά τε διὰ τοῦ τύπου γνωστὰ καὶ τὰ διὰ τῶν ἀντιγράφων ἀποσωθέντα³. Ἀλλ' ὁ Πίτρας ἔξω τῶν ἐρευνῶν αὐτοῦ καὶ τῶν μελετῶν τῶν ιδίᾳ φιλολογικῶν περὶ τῶν ἀσμάτων, ἐφιλοπόνησε, κελεύσει τῆς ῥωμαϊκῆς ἑκκλησίας, καὶ τῶν μηναίων ἔκδοσιν, ἡς ὁ πρῶτος ἐφάνη τόμος ἔτει 1880-ῷ, καὶ τοῦτο διὰ τοὺς αὐτὴν συνηνωμένους ἐκ τῶν ἀνατολικῶν⁴. ή δ' ἔκδοσις αὕτη πρακτικὸν ὅλως ἔχουσα σκοπὸν οὐδὲν ἐκαινοτόμησεν, εἰ μὴ κατὰ τοῦτο, ὅτι παραλείπει τὰ σημερινὰ τυπικὰ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας καὶ τὰ συναξάρια· τὰ μὲν γάρ τοιαῦτα τυπικὰ ἔνα εἰσὶ τοῖς ἐν Συρίᾳ, τὰ δὲ συναξάρια πάλιν ἔκει λέγονται ἀρχιστότε. Τὰ τοιαῦτα τοίνυν μηναῖα περιέχουσιν ἀπλῶς ἀσματα, καθ' ἣν αὐτὰ τάξιν ἔχει καὶ τῆς Βενετίας ἡ ἔκδοσις, ἀλλὰ διωρθωμένα κάλλιον ἔξι ἀντιπαραβολῆς πρὸς ἀντίγραφα· ἔχουσι δὲ καὶ τοῦτο τὸ προτέρημα, ὅτι τὰς μελικὰς τῶν ἀσμάτων στάσεις, πολλαχοῦ λελανθασμένας ἐν τῇ Βαρθολομαίου τυπώσει καὶ τῷ κόμψατι δεδηλωμένας — ὁ τὴν ἔνσιαν τῶν ἀσμάτων ἐκ πρώτης ὅψεως ἀποσκοτίζει —, παρουσιάζουσιν ὄρθοτερα, σύμφωνα δηλαδὴ τῷ μελισμῷ τῶν είρμων· διακρίνονται δὲ αὐταὶ τῷ σημείῳ τοῦ ἀστερίσκου, διὰ τοῦτον ἀντὶ τῆς τελείας στιγμῆς ἔνια παλαιὰ γειρόγραφα καὶ τὰ βιβλία τῆς ῥωμαϊκῆς ἑκκλησίας· κατὰ ταῦτα μόνα διαφέρουσι τὰ ῥωμαϊκὰ μηναῖα πρὸς τὰ βενετικά, κατὰ δὲ τὰ λοιπὰ περιλαμβάνουσιν οἱ καὶ ταῦτα σφάλματα.

Γ'.

Διὰ μὲν σὺν τοῦ πρώτου κεφαλαίου κατεδείχθη παραδειγματικῶς, ὅτι τὰ μηναῖα τὰ σημερινὰ πλήρη καταστροφῶν εἰσὶ καὶ μεταβολῶν, καὶ ὅτι πολλὰ τῶν ἐν αὐτοῖς ἀσμάτων ἡ ἀμαδία καὶ τῆς τέχνης ἡ ἐπιλησμοσύνη μετέδωκεν εἰς ἡμᾶς ἡκρωτηριασμένα· τὸ δὲ μετὰ τοῦτο κεφάλαιον, ἐν ώ

1) *Hymnographie de l'église grecque*, σ. 62 κε'.

2) *Analecta sacra spicilegio Solesmensi parata*. Tomus I. Parisiis.

3) "Ὀρα Κ. Krumbacher, Geschichte der byz. Litteratur, σ. 305—344.

4) Μηναῖα τοῦ ὅλου ἐνικυτοῦ. Τόμος α', περιέχων τὴν ἀκολουθίαν τῶν Σιπτεμβρίων καὶ Ὁκτωβρίου μηνῶν. 'Ἐν Ρώμῃ 1880.

βοηθείᾳ τῶν παλαιῶν ἀντιγράφων ὑπετυπώθη πως τὸ πῶς ἡσαν ἐξ ἀρχῆς τὰ μηναῖα διατεταγμένα, προσυπέδειξε καθ' ιστορικὴν ἀποψιν ὃ τι συνετέλεσεν εἰς τὴν καταστροφὴν τῶν ἐν αὐτοῖς ἀσμάτων· καὶ προσεῖπον, ὅτι τὴν ἀφορμὴν τὴν πρώτην ἔδωκεν ἡ τῆς δευτέρας ώδῆς ἀποβολή. Φέρε δὲ νῦν ἔξετάσωμεν κατὰ τοῦτο τὰ σημειενὰ τετυπωμένα μηναῖα λεπτομερέστερον, ἵνα τοῦ πράγματος ἡ σημασία κατ' ἐπιστήμην ἐμφανισθῇ τοῖς ἐπιθεωροῦσι τὰς ἐκδόσεις. Τὰ τετυπωμένα τοίνυν μηναῖα παρουσιάζουσι κανόνας, δὲ στιν ἀσματα διαφόρων ὑμνῳδῶν δνομικοτάτων, οἷον Ἀνδρέου Κρήτης ἐπισκόπου, Ἰωάννου μοναχοῦ τοῦ Δαμασκηνοῦ, Κλήμεντος, Ἰωσῆφ ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης, Θεοφάνους τοῦ ὄμολογητοῦ, Γεωργίου Νικομηδείας ἐπισκόπου, καὶ πολλῶν ἑτέρων ἀσματογράφων. Ἰκανοὶ δὲ τῶν κανόνων ἐπὶ κεφαλῆς ἔχουσι μακρὰς ἢ μεγάλας ἀκροστιχίδας, ὡν ὁ σκοπὸς τὰ ποιήματα ταῦτα τοῖς ἔπειτα διασώζεσθαι παντελῶς ἀκίβδηλα καὶ μεταβολῆς ἀνευ ταύταις γάρ οἱ τῶν κανόνων εἰδήμονες, τουτέστιν οἱ γνῶσται τῆς ῥυθμικῆς ἐκκλησιαστικῆς τέχνης, οἷον οἱ τῶν μηναίων ἐπιθεωρηταί, καθηδηγοῦντο πρὸς τὸ πείθειν ἑαυτούς, ὅτι τῶν κανόνων σίνοδήτινα διέσωσεν ὁ γρόνος ἄρτιον, ἀμετάβλητον· εἰ δὲ κατὰ τὴν ἀκροστιχίδα κανών τις ἐλλιπής ἦν, τότε δὴ τοῦτον ἔξεμελέτων, ἵνα μὴ τῆς ὀρθοδοξίας ἔχθροι, ἢ κληρικοὶ μαθήσεως ἐστερημένοι, ἢ καλλιγράφοι πάλιν καὶ τῶν μηναίων ἀναγνῶσται, ἔνια τροπάρια παρέλειψαν ἢ μετέβαλον ἄρδην. Ἡ ἀκροστιγὶς οὖν ἐστι τοῦ κανόνος ἢ κλεις ἢ σωτήριος, ἢ τὴν εἰς αὐτὸν εἰσβολὴν ἀρπάγων οὐκ ἐπιτρέπουσα, ἢ τὴν εἰσοδὸν στροφῶν ἢ δοξῶν ὁδνείων. Εύτυχῶς δὲ τῶν τοιωτῶν ἀσμάτων ἕκανά, τῶν ἐν ταῖς ἐκδόσεσιν εὑρισκομένων, ἀποδείκνυνται νῦν ἄρτια εἰναι διὰ τῆς ἀκροστιχίδος, κατὰ δ' ἀκολουθίαν ἐμφανίζεται πόρισμα σαφὲς τοιοῦτον, ὅτι τῶν ἀσματογράφων ἔνιοι, οἵον Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, Θεοφάνης ὁ ὄμολογητής, Ἰωσῆφ ὁ Θεσσαλονίκης, ἐποίησαν ἀσματά τινα πανηγυρικὰ δευτέρας ώδῆς ἀνευ. Τὰ μηναῖα τὰ τετυπωμένα διασώζουσιν ἐπίσης ἀσματα πολλὰ καὶ χωρὶς ἀκροστιχίδος· ἀλλὰ τούτων ἔνια τροπάρια καταδηλοῦσιν, ὅτι τὸ πρότερον, ὅτε συνετέθησαν, εἶχον ἀκροστιχίδας, καὶ ὅτι διὰ τῶν γρόνων ἥλθον εἰς ἡμᾶς οἱ τοιοῦτοι κανόνες ἥκρωτηριασμένοι καὶ συμπεπληρωμένοι δι' ἄλλων τινῶν ἀσμάτων, ἢ διὰ τῆς ἐκ νέου συντάξεως τροπαρίων ὑπὸ τοῦ τυχόντος, εἰς ἀναπλήρωσιν ἐκπεσόντων ἡ ἔξωστρακισθέντων ἀσμάτων αὐτοβούλῳ τινὶ γνώμῃ. Οὐχ ἡττον ὅμως ἐμπεριέχουσι τὰ μηναῖα καὶ κανόνας ἀφθόνους ἀνευ ἀκροστιχίδος, ὡν ἡ μελέτη καταδείκνυσιν, ὅτι πραγματικῶς ἐξ ἀρχῆς, ὡς ἔχουσιν, οὕτως ἐποίηθησαν· ἀλλ' εὐρήματα, γενόμενα διὰ τῶν παλαιῶν ἀντιγράφων, ἀναγκάζουσιν ἡμᾶς ἥδη μὴ πιστεύειν εἰς τὴν ἐπικρατοῦσαν δόξαν, ὅτι οἱ τοιοῦτοι κανόνες, εἰ καὶ πανηγυρικοί, συνεγράφησαν ἐξ ἀρχῆς ἀνευ δευτέρας ώδῆς· καὶ παράδειγμα κείσθω

λόγου χάριν ὁ χαρμόσυνος ἀσματικὸς κανὼν Ἀνδρέου Κρήτης ἐπισκόπου, ὃν φάλλομεν εἰς τὴν σύλληψιν τῆς ἀγίας Ἀννης, μητρὸς τῆς Θεοτόκου, τῇ 9-ῃ Δεκεμβρίου μηνός. Τὸ ἄσμα τοῦτο συνέγραψεν ὁ ποιητὴς ἀνευ ἀκροστιχίδος, τὰ δὲ σημερινὰ μηναῖα παρουσιάζουσιν αὐτὸς ὡς δῆθεν ἀρτίον, δηλαδὴ μετὰ πρώτης, τρίτης, τετάρτης, πέμπτης, ἔκτης, ἑβδόμης, ὅγδοης καὶ ἐνάτης ὥδης¹ μηναῖον δύμως εὑρέθη τοῦ Δεκεμβρίου μηνός, γεγραμμένον, ὡς φαίνεται, μεταξὺ τῆς δεκάτης καὶ τῆς ἐνδεκάτης ἐκατονταετηρίδος, ἐν ᾧ τὸ ἄσμα φέρεται μετὰ τῆς δευτέρας ώδῆς αὐτοῦ¹. ἔχει δὲ ὡδε-

‘Ωδὴ β’, (πρὸς τὸ) «Πρόσεχε οὐρανὲ καὶ λαλήσω»:

‘Η ἐνθεος | ξυνωρίς τῶν δικαίων | καρπογονεῖ τὴν σεμνὴν
τοῦ Κυρίου μητέρα· | λαοὶ ἀγαλλιάσθωσαν.

‘Η ἀρουρα, | ἐξ ἡς ὁ στάχυς | ἐτέχθη ὁ ἀγεώργητος,
τῆς μητρὸς ἐν κοιλίᾳ | ἀρχὴν νῦν εἰσδέχεται.

Στειρώσεως | ἐκφυγοῦσα ἡ Ἀννα | ἀρτὶ τὸ ὄνειδος
τοῦ Θεοῦ τὸ γωρίον | χωρεῖ τὸ εὐρύχωρον.

Θεοτοκίον.

‘Ο ἄγρονος | ὑπὸ χρόνον, παρθένε, | ἐκ σοῦ γενόμενος
τῆς ἀργαίας κατάρας τὸν κόσμον ἐρρύσατο.

Παράγω δὲ καγώ νῦν ἔτερον παράδειγμα, ληφθὲν ἐξ ἀνεκδότου κανόνος ἀκροστιχίδος ἀνευ τοῦ μελῳδοῦ Γεωργίου πρὸς τὸν ὄστιον Ἰσαάκιον, ἡγούμενον τῆς μονῆς τῶν Δαλμάτων· ὅπερ εὔρον ἐν χειρογράφῳ μηναῖῳ τῆς δεκάτης ἐκατονταετηρίδος, πεφυλαγμένῳ δ’ ἐν τῇ Κατρείῳ βιβλιοθήκῃ τοῦ πατριαρχείου τῆς Ἀλεξανδρείας (ἀριθ. παλ. 436, φ. 109). Τὸ τετυπωμένον οὖν μηναῖον τοῦ Μαΐου μηνὸς (λ') κανόνα περιέχει πρὸς τὸν ὄστιον ἐκεῖνον ἀνώνυμον προτιμηθέντα τοῦ Γεωργίου κανόνος διὰ τὸ δευτέρας αὐτὸν ώδῆς ἐστερῆσθαι· ὁ γὰρ Γεώργιος ἐποίησε προσθεῖς ἐν τῷ κανόνι αὐτοῦ τοιαύτην, ἡ καὶ μέχρι τῆς δεκάτης, ἵσως δὲ καὶ τῆς κατόπιν ἐκατονταετηρίδος ἐψάλλετο· ἔχει δὲ ὡδε-

‘Ωδὴ β’. «Πρόσεχε οὐρανὲ καὶ λαλήσω»:

‘Εδλασας | κεφαλὰς τῶν δρακόντων | τῶν νοούμενων, σοφέ,
βακτηρίᾳ ἐνθέψω, | Ἰσαάκιε, ἀσκήσεως.

‘Εσβεσας | ἡδονῶν τὸ φλοιγῶδες | ὅμβροις ἰδρώτων συ
καὶ ψυχῆς τοὺς αὐλακας | ἡρδευσας, πάτερ Ἰσαάκιε.

1) Theodori Toscani et Iosephi Cozza, De immaculata Deiparae conceptione hymnologia Graecorum ex editis et manuscriptis Cryptoferratensibus latina et italica interpretatione patrologica comparatione et adnotationibus illustrata. Romae 1862, σ. 7.

"Ημβλυνας | τῶν δαιμόνων τὰ τόξα | εὐχαῖς, Ἰσαάκιε,
καὶ τὰς βολὰς ἀντέπεμψας | κατ' αὐτῶν Χριστοῦ τῇ χάριτι.

Θεοτοκίον.

"Ἐλυσεν | ἐνοχὰς τῆς κατάρας | ὁ Θεῖος τόκος σου
καὶ εὐλογίᾳ συνῆψε | τοὺς Θεοτόκουν, ἀγνή, τιμῶντάς σε.

Προστίθημι δὲ καὶ τρίτον ἐγώ παράδειγμα κανόνος ἄνευ ἀκροστιχίδος εἰς τὸν ὄστιν Γεώργιον, μητροπολίτην Μυτιλήνης, δὸν ἔχει τὸ σημερινὸν μηναῖον Ἀπριλίου μηνὸς (ζ') μετὰ τὸν κανόνα τοῦ Καλλιοπίου. Τοῦτον μὲν οὖν τὸν κανόνα τὰ νεώτερα τῶν ἀντιγράφων, κατὰ δ' ἀκολουθίαν καὶ τὸ τετυπωμένον μηναῖον, δύνομάζει ποίημα Ἰγνατίου· τὸ παλαιότατον δικαὶον μηναῖον τοῦ πατρὸς Ἀντωνίου ποίημα κατονομάζει τοῦ Θεοφάνους· ἔχει δ' ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ καὶ τὴν δευτέραν ώδην αὐτοῦ, ἦν ἐγώ παρατίθεμαι νῦν ἐνταῦθα πρὸς ἀναπλήρωσιν ἐντελῆ τοῦ ποίηματος:

'Ωδὴ β'. «Πρόσεχε οὐρανὲ καὶ λαλήσω»:

Κατέφλεξας | τῶν παθῶν τὰς ἀκάνθας | ἐν τῇ ἀσκήσει σου
τῷ πυρὶ τῆς ἀγάπης, | παμμάκαρ, ὀλοκαυτούμενος.

Ἀνέβλυσε | τὸ ζῶν ύδωρ, τρισμάκαρ, | ἐν τῇ καρδίᾳ σου,
ποταμοὺς ιαμάτων | πηγάζον τοῖς σοὶ προστρέχουσι.

Τὸν ἔλεον | τοῖς ἐνδεέσι πλουσίως | δαψιλευσάμενος
τῆς ψυχῆς τὴν λαμπάδα | ἀνύστακτον διετήρησας.

Θεοτοκίον.

"Ἄχραντε, | Θεοτόκε παρθένε, | μόνη πανύμνητε,
τὸν υἱόν σου δυσώπει | σωθῆναι τοὺς ἀνυμνοῦντάς σε.

Άλλὰ καὶ τῇ 9-ῃ τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ἔκειτο κανὼν ἀνώνυμος, ἄνευ ἀκροστιχίδος ὡσαύτως, εἰς τὸν ἄγιον μάρτυρα Εὐψύχιον, ἐν τῷ αὐτῷ παλαιοτάτῳ μηναίῳ, δοτικὲς καὶ καθ' ς ψρος καὶ κατὰ σύγχρισιν τοῦ Θεοτοκίου πρὸς τὸ τῆς ἀνω δευτέρας ώδῆς ἀποδείκνυται ποίημα τοῦ Θεοφάνους εἰναι· ἐπειδὲ δευτέραν εἶχεν ώδήν, προετιμήθη κανὼν ύστερον ἔτερος Ἰωσήφ τοῦ μελωδοῦ, ὁ νῦν ὑπάρχων ἐν τῷ μηναίῳ, ὃς εἴς ἀρχῆς ίσως ἐν μαρτυρείῳ τινὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐψάλλετο, ἦ μετὰ τὸ Θεοφάνους ἀσμα, ἦ καὶ πρὸ τούτου, ὅπερ κατ' ἥχον ὁ ποιητὴς ἐμέλισε βαρύν· τῆς δευτέρας δὲ ώδῆς αὐτοῦ τὸ κείμενον οὕτως ἔχει·

‘Φδὴ β'. «Πρόσεχε οὐρανὲ καὶ λαλήσω καὶ ἀνυμνήσω»:
Τὸν κλύδωνα | τῆς εἰδωλομανίας, | μάρτυς Εὐψύχιε,
τῷ σταυρικῷ πηδαλίῳ | διηγήθεις ἀβρόχοις ποσί.

‘Ως ἄριστος | ἐγγραφεὶς στρατιώτης | εἰς τὰ οὐράνια,
τῶν ἐπιγείων τὴν τέρψιν | ἡγήσω ως σκύβαλα.

Καθάρας σου | τῆς καρδίας τὸ ὅμιλα | ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ,
τὸν Χριστὸν καθωπλίσω | ἐν ἄθλοις, Εὐψύχιε.

Τοῖς πένησι | τὸν φθειρόμενον πλοῦτον | νείμας, Εὐψύχιε,
θησαυρὸν ἐν ὑψίστοις | ἐκτήσω τὸν ἀφθαρτὸν.

Θεοτοκίον.

‘Ἄγρχντε, | Θεοτόκε παρθένε, | μόνη πανύμνητε,
τὸν υἱὸν σου δυσώπει | σῶσαι τὰς ψυχὰς ἡμῶν.

Διὰ τῶν μέχρι τοῦδε κατηριθμημένων παραδειγμάτων τῶν μὴ μοναδικῶν, ὥσπερ εἰκός, γνώμην ἀσφαλῆ πορίζεται τις, ὅτι τὰ μηναῖα περιέχουσι κανόνας ἵκανον ἀκροστιχίδος ἀνευ, ὃν ὡδὴ ἡ δευτέρᾳ πραγματικῶς ἀπεβλήθη, πρὸς καταστροφὴν ἀπειρόχαλον τῶν ἀσμάτων αὐτῶν, ἔτι δ' ὅτι τῆς εἰς ἄρτιον ἀποκαταστάσεως αὐτῶν οἱ φιλόλογοι δύνανται μόνοις ἀρχαιοτάτοις ἀντιγράφοις ἐπιτυγχάνειν. Ἄλλ' ἐν τοῖς τετυπωμένοις ὑπάρχουσιν, ἔξω τῶν εἰρημένων, καὶ κανόνες μετ' ἀκροστιχίδων ὑπὸ τῶν ὑμνωδῶν συντεθέντες. Τούτων οὖν αἱ ἀκροστιχίδες ἀσφαλῶς ἡμᾶς ὁδηγοῦσιν εἰς τὸ παραδέξασθαι ὅτι πολλοὶ τῶν τοιούτων κανόνων δεινῶς ἡκρωτηριάσθησαν· τρία γάρ τέσσαρα καὶ πέντε ἔσθ' ὅτε στοιχεῖα τῆς ἀκροστιχίδος ἐκ τοῦ κανόνος ἐλλείπουσι, καὶ ταῦτα πάντα μετὰ τὰ πρώτιστα γράμματα' αὐτῆς, τὰ παραδεικνύοντα τροπαρίων ἀρχάς, ἀ τὴν πρώτην ἀποτελοῦσιν ὡδήν. Βαρθολομαῖος ὁ Κουτλουμουσιανὸς ἐν τῷ πρωτόγρῳ τῶν μηναίων ἔλεξε περὶ τούτου τάδε (§ 11): «ἄλλα καὶ ἐλλείψεις τροπαρίων ἀπαντῶνται πολλαχοῦ, καὶ εἰς ἄλλας μὲν ὡδάς, ἔξαιρέτως δὲ μεταξὺ τῆς πρώτης καὶ τρίτης, ὅπου φαίνεται μέγα τῶν ἀκροστιχίδων χάσμα· αἴτιον δὲ τῆς ἐλλείψεως ταύτης ὑποτίθεται, ὅτι ὑμνῳδοί τινες εἶχον μὲν τροπαρολογήσει καὶ τὴν δευτέραν τῆς στιγμολογίας ὡδήν, ἀφηρέθη δικιας ἐπειτα, ως τεταγμένη νὰ φάλληται ἐν μόνη τῇ μεγάλῃ τεσσαρακοστῇ, δι' οὓς ἀναφέρει λόγους ὁ Νικόδημος εἰς τὴν ἐρμηνείαν αὐτῆς. Ἡ ὑπόθεσις αὕτη φαίνεται πολλὰ πιθανή, καὶ μάλιστα εἰς τοὺς ἔξης τέσσαρας κανόνας· ἥγουν τοῦ προφήτου Μωυσέως, τοῦ ἀγίου Ιωάννου τῆς Κλίμακος, τῶν ἀγίων ἐπτὰ παΐδων τῶν ἐν Ἐφέσῳ· καθότι οἱ κανόνες οὐτοὶ ἔχουσιν ἐν τοῖς θεοτοκίοις ἀκροστιχίδα τὰ δύναματα τῶν ποιησάντων αὐτοὺς ὑμνωδῶν, Κλήμεντος καὶ Γρηγορίου, τὰ δποτα,

сугхеімевна єхъ грамматівъ єннѣа, јпїтсун пантахъ хатъ єннѣа ѡдѣа, ѿ єстї хатъ тїн десутеранъ аѳаиревісїсї дѣ аутїс, ѿс проеірета, сунакѣрѣѳїсїанъ ємоу хатъ та десутерак тѡнъ ономатівъ грамматіа, А хатъ Р, хатъ јнагинѡскен-таи ѡдї Кѣмевнтос хатъ Геногоріо. Та аута, хатко мї сѹсїс тїс аутїс тсѹ ономатоs јнагихъ, прѣпети на ѿпѡдѣсї тїс хатъ еис дѹо ѳллоус ханонас (ѡктаѡр. Ѧ хатъ Феїр. хе'), поіема мєн ѿнтахъ Геѡргіо, јхроствїзїонтахъ дѣ єн тїс юеотокісї Геѡргіо хатъ єллєїпїн тїу Е, сунакѣривісїанъ јнаги- фїблѡвъ хатъ тоуто мєтакъ тїс Ѣ ѡдїс. 'Аллъ' єпїодї тѡ ѡктаѡраммовъ ауто єннома дѣн єїнрхеи хатъ дїа тѡ юеотокісї тїс Ѣ ѡдїс, дїа тоуто еис мєн тѡнъ єн тѡ Феїромуарівъ ханонас јнеплѡрѡщї тѡ єллєїпїон дїа тїу N, телевтаію грамматіо тїс јхроствїзїдос, еис дѣ тѡнъ єн тѡ 'Октаѡрівъ єтѣдї дїс тѡ єсхатон тїу ономатоs Y, ѿс хатъ ѿ Іѡстїф дїпластїзїи поллахѹ тѡ Ф дї' єллєїпїн трапаріо. Пери єллєїпївѡс трапаріо єн генеи ѡра хатъ тїн ѿпос- меіѡсїн еис тїн јхроствїзїда тїу ѡг҃дїнтос ханонос, ѿпou ѡмѡс, дїа тѡ сунтормон, ѿдѣн пеїр. Ѣ ѡдїс јнагферетаи, ѿдѣ тѡ ѕрїгмѡс тафїнїзетаи јкїїѡс».

'Епїтїдїс єїнграѣа та лѹгїа таута тсѹ маکарітоу Варѳоломаїо прѣ јпїодїзїн, ѿтї тѡ ѡїнграѣа, пеїр. оу хатъ єїнграѣсїн єн тѡ пролѹгѡ праѹмата- тїеутаи, дї' јпїоріан јрѹаіѡн јнтиграѣѡн јсафѡс ѡрѹнїеусенъ. ѩса їа- пеїр. десутерак ѡдїс єллєїз гнѡмѡи јпїогуматїзїоуи сугхеїзумїнъ. дїа- хриїнє тїс мєн ѿтї дїїлѡзен ѿтѹи тїс дїаюоіа Ѧ єннѡиа тїс јхроствїзїдос дїа тоѹи панѹрѹицѹи ханонас, 'аллъ' ѿтї таутїс єпїелѡнїзането сунегѡс' хатъ тїи мєн ѿ Никѡдїмѡс єїнграѣа пеїр. десутерак ѡдїс, еис ѿн ѿ Варѳоломаїо јнагфер- ретаи, пакатедїзетаи пеїр. тѡ тїлои тїу хефаїаи тоуто тѡ ѡг҃дїн ѡмѡс ѿп' аутоу тїу Варѳоломаїо, тѡ «ѹпотїзетаи ѿтї ѿмѡпїдѡи тїеи еїхѡн трап- паролѹгїзетаи хатъ тїн десутерак ѡдїн тїс ѿтїзумїа», сôлѡиխон ѩлѡс' тїн їа- хриїз десутерак ѡдїн тїс ѿтїзумїа јпїаиїтес ѿнѡскѹи, ѿтї поїмтати пôл- лои трапаролѹгїзїи, хатъ пантахъ ѿ Варѳоломаїо ємїмнїзкето тоѹ еїрмѹлѹ- гїи, єнда пеїсїзѡзїонтаи десутерак ѡдїс еїрмуи пôлѹаїзїммои, їаїмїзїзїзїнтеи єхъ ѿтїзумїа тїс десутерак ѡдїс Мѡсїеѡс хатъ палїи єхъ проїїпѡи тоѹ ѡг҃дїмїкѹ тоутѡи. 'Аллъ' хатъ фїнєтати пиїтєуѡи ѿтї панѹрѹици ханонес јлїїзѡс єїн јрѹаи мєтакъ десутерак єпїїдїзїан ѡдїс, єдїїдїзїи єїн аутїс тїс јхроствїзїдос' єпїел мєнтои тѡнъ тоїоутѡи ѡлїїзїстои єг҃нѡрїзен єп' јхроствїзїа, фїнєтати суллаамїзїанѡи ѿ Варѳоломаїо єпїи мї хатаноїзети телєїа тоѹ ѿтїзумїа тїс јхроствїзїдос' пакаїдїзїи ѿтїзумїа єпїи аутои єстѡ. л҃еїгїи їа- хриїз десутерак ѿдїн еїпїе тафїи пеїр. десутерак ѡдїс єн тѡ мїнїаи ѿ Феїрому- арио (хе') 'аллъ' ѡмѡс єхеи ханѡи ѿпїаїи, оу Ѧ јхроствїзї: «Хаїрѡн ге- раїрѡ Тар асион тѡнъ мїгѡн' єн ѿтї юеотокіои Геѡргіо». 'О ѿдї Варѳоло-

μαῖος ὑπεσημειώσατο ταῦτα· «Εἰς τὴν ἀκροστιχίδα ταύτην ἐλλείπουσιν ἐκ μὲν τῆς πρώτης λέξεως ὀλόκληρος ή συλλαβὴ ΡΩΝ, ἐκ δὲ τῆς δευτέρας τὸ ληχτικόν Ω. Αλλὰ τοῦτο συμβαίνει πολλάχοι, ὅσάκις τὰ τῶν ἀκροστιχίδων γράμματα ὑπερβαίνουσι παραπολὺ τὸν ὥρισμένον ἀριθμὸν τῶν τροπαρίων, καθὼς ἔξι ἐναντίας ἐλαττοῦται οὗτος ὁ ἀριθμός, κατ' ἀναλογίαν τῆς ποσότητος τῶν τῆς ἀκροστιχίδος γραμμάτων --- Τὰ δὲ θεοτοκία τοῦ κανόνος τούτου κυρίως μὲν ἀκροστιχίζουσι Γωργίου, οὐδεμία ὅμως ἀμφιβολία, διτὶ ἐστὶ ποίημα τοῦ αὐτοῦ Γεωργίου (κατὰ παραλειψήν τοῦ Ε), τοῦ καὶ ἄλλους πολλοὺς κανόνας μελουργήσαντος^{α'}, ὅτι τὸ Γοργίας γράφεται διὰ τοῦ Ο καὶ οὐχὶ διὰ τοῦ Ω, καὶ β' ὅτι οὐδὲ ἐν τῷ δωδεκαμήνῳ ἀπαντᾶται, οὐδὲ Λέων ὁ Ἀλλάτιος ἐν τῷ περὶ ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων καὶ ὑμνῳδῶν συγγράμματι αὐτοῦ ἀναφέρει ὑμνῳδὸν Γοργίαν καλούμενον». Ταύτην οὖν τὴν μακρὰν ὑποσημείωσιν, εὔχρηστον εἰς μαθητὰς ἐκπαιδευτηρίου, ματαίαν ἐγώ νομίζω· διὰ γάρ τὸ σύντομον, ὡς ἐπροφασίσθη, ἔδει γράψαι τὸ, ὅτι τὰ δεῖνα στοιχεῖα λείπουσιν ἐκ τῆς ἀκροστιχίδος ἀπλούστατα διὰ τὴν ἀποβολὴν τῆς δευτέρας ώδῆς, περὶ ταύτης, ὡς φαίνεται, γνώμην τινὰ τοῦ Βαρθολομαίου προσχηματίσαντος. Εὔδηλον οὖν, ὅτι ταύτην ὁ ἔκδότης ἡ πεποιθήσεως ἀνεύ ἐμόρφωσεν, ἢ ὅτι τεχνηέντως ἐπίτηδες ἐσκότισεν, ἵνα μὴ κληρικάς ἀναιρέσῃ προλήψεις.

'Η μὲν δὴ συμπαραβολὴ πολλῶν ἀκροστιχίδων πρὸς τὴν σημερινὴν κατάστασιν ἐντύπων ἀσματικῶν τεχνηέντως καὶ πρὸς αὐτὰ τὰ μηναῖα τὰ γεγραμμένα πρὸ τῆς τρίτης καὶ δεκάτης ἐκατονταετηρίδος ἀποδείκνυσιν ὥρισμένως, ἀναμφισβητήτως, ὅτι πολυαριθμῶν κανόνων αἱ δεύτεραι ώδαι συναπεβλήθησαν, ἀκρωτηριασθέντων αὐτῶν ἀπὸ σκοποῦ. Περιέχουσι δὲ τὰ τετυπωμένα μηναῖα ὑπὲρ τὰ πεντήκοντα ποίηματα, ὧν ἡ δευτέρα ώδὴ παντελῶς ἐλλείπει περιφρονηθεῖσα· καὶ ἐν μὲν αὐτῶν ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ συνεπλήρωσα· πολλῷ δὲ πλειότερα τῶν μετ' ώδῆς δευτέρας ἀνεῦρον ἐν παλαιοῖς μηναίοις, δῆλον οὕτω ποιοῦντα ὅτι διὰ τὸ περιέχειν αὐτὰ τὴν τοιαύτην ώδῆν οἱ κατόπιν ἐπιθεωρηταὶ κανόνας ἡττονος ἀξίας εἰσήγαγον εἰς τὰ μηναῖα, περιφρονήσαντες τοὺς ὑπ' δυνομαστῶν ἐκτεθέντας ὑμνῳδῶν· Ἐνδικ δὲ δευτέρας ώδῆς ἀνεύ κανόνας οὐχ εὑρισκον, αὐτοὺς τοὺς μετὰ τοιαύτης κατέστρεφον ἀποβάλλοντες αὐτήν. Πρὸς οὖν ἔμπρακτον ἀπόδειξιν ὅτι πολυ-ἀριθμοὶ τῶν εἰς χρῆσιν ἡδη κανόνων ἡκρωτηριάσθησαν, ἀναγράφω νῦν ἐγώ τοὺς ἐν τοῖς τετυπωμένοις μηναίοις ἀνευρεθέντας τοιούτους, ὑποδεικνύων ἀμα δι' ἀγκυλῶν ἐκ τῆς ἀκροστιχίδος ὅσα τροπάρια τὴν καταστραφεῖσαν ώδῆν ἀπετέλουν.

α') Μηναῖον τοῦ Σεπτεμβρίου μηνός, ἡμέρᾳ 3, μνήμη Ἀνθίμου Ιερομάρτυρος. Ἀκροστιχίς· «Ἄνθο[ς σὲ μ]έλπω ποιμένων καὶ μαρτύρων.

Ίωσήφ». — 4, προφήτης Μωυσῆς: «Μωσῆ[ς προ]φητῶν πρῶτος αἰνείσθω λόγοις. Κλήμεντος». — 5, Ἰωάννης: «Τὸν Π[ροδρό]όμωι τοκῆα κροτῶ σεφὸν ἀρχιερῆα. Θεοφάνους. — 18, δούλος Εὐμένιος. «Εὔχα[ις δί]δου μοι Χριστὸν εύμενη, μάκαρ. Ἰωσήφ». — 22, Κοδράτος ἀπόστολος. «Σοὶ Κ[οδρᾶ]τε μέγιστε τοὺς ὑμνους πλέκω. Ἰωσήφ». — 25, ὁσία Εὐφροσύνη. Ἄγιον[ν σοι] μέλπω προφρόνως, Εὐφροσύνη, ὁ Ἰωσήφ». — 30, Γρηγόριος Ἀρμενίας. «Τὸν γ[ρήγορον] μέλπω σε, μάρτυς, ποιμένα ὁ Ἰωσήφ».

β') Μηναῖον τοῦ Ὁκτωβρίου μηνός, ἡμέρᾳ 8, μνήμη τῆς ἀγίας Πελαγίας. Ἀκροστιχίς: «Πόθ[φ]γ[ερ]αίρω τὴν σεφὴν Πελαγίαν. Γεωργίου». — 20, μεγαλομάρτυς Ἀρτέμιος. «Τὴν σ[ήν νέ]μοις μοι πλουσίαν γάριν, μάκαρ. Ἰωσήφ». — 26, μνήμη σεισμοῦ. «Ω Χρ[ιστέ, τ]ῆς γῆς τὸν κλόνον παῦσον τάχος. Ἰωσήφ». — 29, Στέφανος ὁ Σκυθιάτης. «Σοὶ, [Σ]τέρχ[ν]ε, στέ[φα]νον σ[ο]ι [δό]μ[ώνυμο]σ[ν] οἰστομ[ε]ν ὑμ[ν]ον. Θεοφάνους». — 29, δούλομάρτυς Ἀναστασία. «Τοὺς [ἀνδρ]ικούς σου, μάρτυς, εὐφημῶ πόνους Ἰωσήφ».

γ') Μηναῖον τοῦ Νοεμβρίου μηνός, ἡμέρᾳ 9, μνήμη τῆς ὁσίας Ματρώνης. Ἀκροστιχίς: «Τὸ τῆ[ις Ματ]ρώνης προφρόνως ἄδω κλέος. Ἰωσήφ». — 11, Θεόδωρος ὁ Στουδίτης. «Τὸν κλ[εινό]ν Θεόδωρον ἐν ἄσμασι τοῖσδε γεραίρω. Θεοφάνους». — 21, εἰσόδια τῆς Θεοτόκου. «Σὺ τὴ[ν χάριν], δέσποινα, τῷ λόγῳ δίδου. Γεωργίου». — 23, Γρηγόριος Ἀκραγαντίνων. «Τὸν θ[αυμα]τουργὸν Γρηγόριον θαυμάσω. Θεοφάνους». — 24, Πέτρος Ἀλεξανδρείας. «Ἐγκ[ωμι]άζω τὸν τρισόλβιον Πέτρον. Θεοφάνους».

δ) Μηναῖον τοῦ Δεκεμβρίου μηνός, ἡμέρᾳ 7, μνήμη τοῦ ἀγίου Ἀμβροσίου. Ἀκροστιχίς: «Θείο[υ Ἀμβ]ροσίοι μέγα κλέος ἄσμασι μέλπω. Θεοφάνους». — 9, ἀγίας Ἀννης. «Η τὴ[ν χα]ρὰν τέξουσα τίκτεται κόρη. Γεωργίου». — 10, Μηνᾶς, Ἐρμογένης, Εὐγραφος. «Στερ[ροὺς] ἀνυμνῶ μάρτυρας στεφηφόρους Ἰωσήφ». — 11, δούλος Δανιήλ. «Ἄγιο[ις γε]ράριω Δανιὴλ τὸν στυλίτην Ἰωσήφ». — 15, ιερομάρτυς Ἐλευθέριος. «Παθῶ[ν ἐλε]ύθερόν με δεῖξον, παμμάκαρ, Ἰωσήφ». — 21, μάρτυς Ἰουλιανή. «Μέλπ[ειν σ]ε, μάρτυς, προσθέτω Θεός χάριν. Ἰωσήφ». — 22, μάρτυς Ἀναστασία. «Τοὺς [εὐκλ]εῖς σου, μάρτυς, αἰνέσω πόνους ἐγὼ ὁ Ἰωσήφ». — 24, ὁσία Εὐγενία. «Εὐγεν[ίης μ]έγα κῦδος ἐν ἄσμασιν ἔξοχα μέλπω. Θεοφάνους». — 28, μάρτυρες 20000. «Πληθύ[ς με σ]ώζοις καλλινίκων μαρτύρων Ἰωσήφ».

ε') Μηναῖον τοῦ Ἰανουαρίου μηνός, ἡμέρᾳ 8, μνήμη τῆς ὁσίας Δομηνίκης. Ἀκροστιχίς: «Τὴν κ[αλλι]παιδίαν γεραίρω Δομηνίκην ὁ Ἰωσήφ». — 13, τῶν ἀγίων μαρτύρων Ἐρμήλου, Στρατονίκου. «Τὸν σ[ῶν γε]ράριω

μαρτύρων, σῶτερ, χλέος ὁ Ἰωσήφ». — 15, ὅσιος Ἰωάννης ὁ Καλυβίτης. «Πτωχ[ὸν πα]θῶν με δεῖξον εὐχαῖς σου, μάκαρ. Ἰωσήφ». — 23, ιερομάρτυς. «Τὴν σ[ὴν ἀν]υμῶν, παμμάκαρ, χαίρων χάριν Ἰωσήφ».

ζ') Μηναῖον τοῦ Φεβρουαρίου μηνός, ἡμέρᾳ 5, μνήμη τῆς μάρτυρος Ἀγάθης. Ἀκροστιγίς: «Τὴν θ[είαν] Ἀγάθην ἀγαθοῖς μέλψωμεν¹ ἐν ὑμνοῖς. Θεοφάνους». — 7, ὅσιος Παρθένιος ἐπίσκοπος Λαμψάκου. «Τῶν [θα]υμάτων σου τὴν χάριν μέλπω, μάκαρ, Ἰωσήφ». — 12, ιερομάρτυς Βλάσιος. «Ὕμνο[ις κρ]οτῶ σε, μάρτυς, εὐσεβοφρόνως δὲ Ἰωσήφ». — 13, ὁσία Μαρτινιανή. «Μέλπ[ω, μάκ]αρ, σοῦ τοὺς δρόμους θείοις λόγοις. Θεοφάνους». — 21, ὅσιος Τιμόθεος. «Σὲ τ[ῶν μ]οναστῶν τὸ χλέος μέλπω, μάκαρ. Θεοφάνους». — 25, Ταράσιος Κ/πόλεως. «Χαῖ[ρων] γεραίρω Ταράσιον τὸν μέγαν. Γεωργίου».

ζ') Μηναῖον τοῦ Μαρτίου μηνός, ἡμέρᾳ 30, μνήμη τοῦ ὁσίου Ἰωάννου τῆς Κλίμακος. Ἀκροστιγίς: «Κλίμ[αξ π]έφηνας τῶν ἀρετῶν, παμμάκαρ. Κλήμεντος».

η') Μηναῖον τοῦ Ἀπριλίου μηνός, ἡμέρᾳ 22, μνήμη τοῦ ὁσίου Θεοδώρου τοῦ Συκεώτου. Ἀκροστιγίς: «Θεό[ν σε δ]ῶρον, παμμάκαρ, μέλπω, πάτερ. Ἰωσήφ». — 30, Ἰάκωβος δὲ Ζεβεδαίος. «Τὸν β[ρον τ]ῆς Ἰάκωβον εὔφρονα παιδία γεραίρω. Θεοφάνους».

θ') Μηναῖον τοῦ Μαΐου μηνός, ἡμέρᾳ 19, μνήμη τοῦ ἀγίου Πατρικίου. Ἀκροστιγίς: «Πατρ[ίκιον] τὸν ἄριστον ἐν ἀδλοφόροιστιν ἀειδῶ. Θεοφάνους» — 20, μάρτυς Θαλλέλαιος. «Τὸν κ[λεινὸν] Θαλλέλαιον εὐφημεῖν θέμις. Ἰωσήφ». — 28, μάρτυς Εὐτύχης. «Τοὺς [σοὺς] ἐπαινῶ, μάρτυς, ἐνθέους τρόπους. Ἰωσήφ».

ι') Μηναῖον τοῦ Ἰουνίου μηνός, ἡμέρᾳ 14, μνήμη τοῦ ἀγίου Μεθοδίου Κ/πόλεως. Ἀκροστιγίς: «Ἀρχ[ερῆτα] θ[είο]ν [Μεθόδο]ο[ι]ν ἄσματι μέλπω». Κανὼν ἀνώνυμος, οὐ λείπουσιν, ἔξω τῆς δευτέρας ώδης, ἐπτά τροπάρια. — 17, μάρτυς Ἰσαυρος. «Ἴσα[υρε, μ]άρτυς, εύμενής φάνηθί μοι. Γρηγορίου».

ια') Μηναῖον Ἰουλίου μηνός, ἡμέρᾳ 7, μνήμη τῆς ἀγίας μάρτυρος Κυριακῆς. Ἀκροστιγίς: «Χαίρ[ων κρ]οτῶ σε, μάρτυς, εὐσεβοφρόνως Ἰωσήφ». — 16, ιερομάρτυς Ἀδηνογένης. «Τῶν σ[ῶν ἀδ]λητῶν, Χριστέ, μέλπω τὸ χλέος Ἰωσήφ». — 19, ὅσιος Δίος. «Δόξη[ς κρο]τῶ σε τὸν φερώνυμον, μάκαρ, Ἰωσήφ». — 26, ὁσία Παρασκευή. «Ὕμνο[ις γ]εραίρω τὴν πανεύφημον κόρην. Θεοφάνους». — 31, ὅσιος Εὐδόκιμος. «Ὕμνῳ, [μάκα]ρ, σοῦ τοὺς πανευσεβεῖς τρόπους ὁ Ἰωσήφ».

1) Τὸ τετυπωμένον ἐσχαλμένως ἔχει τὸ «μέλπωμεν».

ιβ') Μηναῖον Αὔγουστου μηνός, ἡμέρᾳ 3, μνήμῃ τοῦ ὁσίου Ἰσαακίου ἥγουμένου τῆς μονῆς Δαλμάτων. Ἀκροστιχίς: «Φαιδ[ροὺς] ἀνυμῶ τῶν μοναστῶν ἀστέρας ὁ Ἰωσῆφ». — 4, Οἱ ἐπτὰ παῖδες ἐν Ἐφέσῳ. «Τοῖς [έπτε] παισὶν αἰνον ἄδω προσφόρως. Κλήμεντος». — 8, «Τὸν μέ[γαν Α]ἰμιλιανὸν ἐν ἄστραις εἴζοχα μέλπω. Θεοφάνους». — 21, ἀγία Βάσσα. «Τοὺς [σοὺς] ἀγῶνας, Βάσσα, τιμῶ προφρόνως Ἰωσῆφ». — 28, «Ἀγαθ-[ονίκ]ου τοὺς πόνους μέλπειν θέμις. Ἰωσῆφ».

Δῆλον οὖν ἐκ τῆς μακρᾶς ταύτης τῶν ἀκροστιχίδων ἀριθμήσεως, ὅτι τῆς ἔκκλησίας οἱ ποιηταὶ δευτέρων ὠδὴν εἰς κανόνας πανηγυρικούς εἰσήγαγον δι' ἀπαντας τοὺς μῆνας ἀνεξαιρέτως, αἱ καὶ μέχρι τῆς τρίτης καὶ δεκάτης ἔχατοντα επτηρίδος ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς ἔκκλησίαις ἐψάλλοντο. Τὸ πρᾶγμα τοῦτο συζητήσεώς ἐστιν ἐκτός ἐτυπώθησαν γάρ ἡδη τοιοῦτοι κανόνες οἷαν διὰ φιλολογικὰς ἐρεύνας ἐν Εὐρώπῃ¹ κάγω δ' αὐτὲς ἐκ περιεργίας ἡρεύνησα κατὰ τοῦτο γειρόγραφά τινα παλαιὰ μηναῖα, καὶ δτας ἐν αὐτοῖς δευτέρας ὠδὰς ἀνεύρον, ἡδη τύποις ἐκδίδωμι. Μηναῖον δὲ τοῦ Σεπτεμβρίου μηνός, ἔτους 1095, σλαβιστὶ γεγραμμένον ἔχει δευτέρων ὠδὴν ἐν τῷ κανόνι Συμεῶνος τοῦ στυλίτου², ὃν οὐχ εύρον ἑλληνιστὶ μέχρι τοῦδε· ὁ νῦν γάρ ἐν τῷ μηναίῳ κείμενος ὑπάρχει ποίημα διάφορον, Ἰωάννου μοναχοῦ τοῦ Δαμασκηνοῦ, προτιμηθὲν ἐν Κωνσταντινούπολει παντὸς ἐτέρου ποιήματος εἰς τὸν Συμεὼν ἀνατεθέντος. Τὸ δ' αὐτὸν πάλιν ἀρχαῖον σλαβικὸν μηναῖον ἐμπεριέχει τῇ 6-ῃ ἡμέρᾳ, μετὰ τὸν κανόνα τοῦ ἀρχιστρατήγου Μιχαήλ, κανόνα πρὸς τὸν μάρτυρα Κύριλλον μετὰ δευτέρας ὠσαύτως ὠδῆς³. Καὶ οὗτος ὁ κανὼν ἀχρι τεῦδε μένει μοι παντελῶς ἀγνωστὸς ἑλληνιστὶ· τὸν δὲ μάρτυρα τὴν σήμερον ἐορτάζομεν ἀπλῶς τῇ 29-ῃ τοῦ μηνὸς Ὁκτωβρίου, μόνου τοῦ δνόματος αὐτοῦ μνήμην ποιούμενοι. Καὶ πάλιν τῇ 15-ῃ Σεπτεμβρίου τὸ αὐτὸν σλαβικὸν μηναῖον ἔχει κανόνα μετ' ὠδῆς δευτέρας εἰς τὸν τίμιον Σταυρόν⁴, διάφορον τοῦ σημερινοῦ, κατὰ τὰ μηναῖα τὰ ἡμέτερα· ἔχουσι δὲ τὰ αὐτὰ σλαβικὰ μηναῖα καὶ κανόνας ἀφθόνους, ὃν ἡ δευτέρα ὠδὴ λείπει, σίον ὃ εἰς Γρηγόριον τὸν Ἀρμενίας. Τοῖς τρισὶν οὖν εἰρημένοις παραδείγμασι δῆλον μὲν πρῶτον, ὅτι τελευτώσης τῆς ἐνδεκάτης ἔχατοντα επτηρίδος ἡ δευτέρα ὠδὴ παρεφυλάσσετο πως· δεύτερον δέ, ὅτι κανόνων ἐτέρων εύρισκομένων ἀνευ ὠδῆς δευτέρας, οὗτοι

1) Τοιούτους ἐκέδωκε διὰ τὸν Φεβρουάριον μῆνα καὶ Ἀμφιλόχιος ὁ ἀρχιμανδρίτης. Ο неизданныхъ канонахъ въ служебной Февральской греческой миине конца X вѣка Московской Синодальной Библиотеки № 181. 'Ἐν Μόσχᾳ 1870, σ. 3, 15, 19.

2) И. В. Ягичъ, Памятники древнерусского языка, ἐν Πετρουπόλει 1886, τ. I, σ. 010.

3) Αὐτόθι σ. 055—059.

4) Αὐτόθι σ. 0127.—0133.

προετιμῶντο εἰ δὲ μὴ τοιοῦτοι ὑπῆρχον, οἱ μετὰ δευτέρας ώδῆς ἡκρωτηριάζοντο. Ἐλληνικὸν δὲ μηναῖον τοῦ μηνὸς Ὁκτωβρίου, γεγραμμένον ἀναμεταξὺ τῆς δεκάτης καὶ τῆς ἐνδεκάτης ἔκατονταετηρίδος, ἐν καὶ μόνον ἐγώ τυχαίως διέτρεξα, τὸ φυλαττόμενον ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ πατριαρχείου τῆς Ἀλεξανδρείας (ἀριθ. παλ. 437), καὶ ἐξ αὐτοῦ κατ' ἔκλογὴν ἀντέγραψα δύο κανόνων ώδὰς δευτέρας, ὃν ὁ μὲν πρῶτος ἀνώνυμος ἀκροστιχίδα ἔχει ταύτην· «Κάρπον τε καὶ Πάπυλον ἄσμασι στέφω». εὑρε δὲ τὸν αὐτὸν καὶ Βαρθολομαῖος ἐπ' ὄνόματι τοῦ Ἰωσήφ, ἀνευ μέντοι δευτέρας ώδῆς, ὡς φαίνεται· αὕτη δὲ ἡ ώδὴ οὕτως εἶχεν·

‘Ωδὴ β'. «Ἴδετε, Ἄγιοι, ὅτι Θεὸς ἐγώ εἰμι ὁ δουλωθέντας·

Οὐ παρετράπητε | Θύειν εἰδώλοις, ἄγιοι, | τῇ προτροπῇ τῶν δυσσεβῶν,
ἄλλ' εὐχῇ συντονωτάτῃ πρὸς Θεὸν | ἐλεπτύνατε ταῦτα,
στηλιτεύοντες αὐτῶν | τὴν ματαιότητα.

Νόμον φυλάττοντες | θεαρχικὸν οἱ μάρτυρες, | τὰ περικείμενα κλοιᾶ
καὶ τὰς ἀλύσεις ὥσπερ κόσμον εὐπρεπῆ | περιφέροντες ὕμνουν
ὅμοφρόνως τοὺς αὐτοὺς | ἐνδυναμοῦντα Χριστόν.

Τὴν πρὸς αὐτὸν ὑμῶν | στοργὴν Θεὸς ἀγάμενος | ἀγγελικαῖς ὡς ἀγαθὸς
ἐπιφανείαις ἐγκελεύεται θαρρεῖν | καὶ προσκαίρου θανάτου
εὐχερῶς καταφρονεῖν | διὰ τὴν ὄντως ζωήν.

Θεοτοκίον.

“Ἐγνωμεν, Κύριε, | ὅτι Θεὸς ὁν ἀναρχος | ἀρχὴν ἡνέσχου προσλαβεῖν
καὶ ἐκ παρθένου προελθεῖν διγά τροπῆς, | ἦν ἐφύλαξας πάλιν
ἀδιάφθορον ἀγνήν | καὶ μετὰ γέννησιν.

‘Ο δεύτερος δὲ κανών ἐστι ποίημα Γερμανοῦ πατριάρχου τοῦ ὄμολογητοῦ πρὸς τοὺς ἀγίους μάρτυρας καὶ νοταρίους Μαρκιανὸν καὶ Μαρτύριον (κε'), καὶ ἐπειδὴ δευτέραν εἶχεν ώδήν, οἱ κατόπιν ἐπιθεωρηταὶ προετίμησαν ὡς είκος ἀντ' αὐτοῦ τὸν ἀνευ τοιαύτης κανόνα τοῦ Ἰωσήφ, παραλαβόντες ἐκ τοῦ ποιήματος ἐκείνου ἐν καὶ μόνον προσόμοιον στιχηρὸν τροπάριον, τὸ νῦν δοξαστικόν. Τὴν δευτέραν ώδήν ὁ Γερμανὸς ἔπλεξεν οὕτως·

‘Ωδὴ β'. «Πρόσεχε οὐρανὲ καὶ»:

Δώσωμεν | μεγαλωσύνην Κυρίῳ | τῷ ἀναδεῖξαντι
τῶν σοφῶν ἀδλοφόρων | τὴν μνήμην τῇ ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ.

‘Ομόψυχοι | καὶ ἔμόγνωμοι ὄντες | οἱ ἀδλοφόροι Χριστοῦ
ὑπὲρ τῆς εὔσεβείας | τὸ αἷμα πιστῶς ἔζεχεαν.

‘Εκλάμψαντες | ὀρθοδοξίας ἀκτίσιν | οἱ τοῦ Χριστοῦ ἀδληταὶ
κακοδοξίας ὄμιγλην | ἐδίωξαν τῇ ἀδλήσει αὐτῶν.

Θεοτοκίον.

"Ἄχραντε | Θεοτόκε παρθένε, | μόνη πανύμνητε
τὸν υἱόν σου δυσώπει | σωθῆσαι τοὺς ἀνυμνοῦντάς σε.

Πλὴν δὲ τούτων ἔχω καὶ κανόνας ἀγνώστους Ἀναστασίου κοιαίστορος, Γεωργίου καὶ Θεοφάνους, ἔχοντας ὡσαύτως ώδίας δευτέρας· ἀλλὰ περὶ τούτων ἄλλοθι που λόγος ἔσται. Ἐκ δὲ τῶν ἐν τοῖς ἐκδεδομένοις μηναῖοις ἄσμάτων, τῶν μετ' ἀκροστιχίδος, ὧν ἡ δευτέρα ώδὴ λείπει, κατὰ τὴν προτεταγμένην αὐτῶν ἀρίθμησιν, εὔρον ἐν τοῖς μέχρι τοῦδε παρ' ἐμοῦ τυχαίως ἀναγνωσθεῖσιν ἀντιγράφοις ἐλληνιστὶ τέσσαρας μόνον, ὧν δύο τὸ πρῶτον κεφάλαιον ἐδήλωσε· οἱ δὲ λοιποί εἰσιν οὗδε. Τῇ 19-ῃ Μαΐου μηνὸς ἄδεται κανὼν τοῦ Θεοφάνους εἰς τὸν ἱερομάρτυρα Κυπριανὸν καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ μαρτυρήσαντας· καθά δὲ προεδηλώθη, λείπουσιν ἐκ τῆς ἀκροστιχίδος αὐτοῦ στοιχεῖα πέντε, δῆλον οὕτω ποιεῦντα, ὅτι τροπάρια τοῦ κανόνος ἔξεπεσαν ισάριθμα, ἀ τὴν δευτέραν τοῦ ποιήματος ώδὴν ἀπετέλουν· ταύτην ὅμως ἀνεὑρον ἐν τινὶ κώδικι τῆς Ἱεροσολυμιτικῆς βιβλιοθήκης (ἀριθ. 241 τῆς Σαβαΐτικῆς συλλογῆς) καὶ ἐν ἑτέρῳ τῆς πατριαρχικῆς Ἀλεξανδρινῆς βιβλιοθήκης, τῆς ἐν Καΐρῳ (ἀριθ. παλ. 436, φ. 69)· ἀμφότερα δὲ τὰντι-γραφα συγχρονίζουσιν. Ἡ δευτέρα τοίνυν ώδὴ τοῦ κανόνος εἶχεν οὕτως·

"Ωδὴ β'. «Πρόσεχε οὐρανὲ καὶ λαλήσω»:

"Ιαμα | ψυχικῶν νοσημάτων | ταῖς σαῖς παράσχου λιταῖς
τοῖς ὑμνοῦσί σου πίστει | τὴν μνήμην, θεῖε Πατρίκιε.

Κόσμιος | ἵερεὺς ἀνεδείχθης, | πεφοινιγμένην στολὴν
αἴματι μαρτυρίου | φορέσας, ἔνδοξε Μένανδρε.

"Ιδυνον | τὴν ζωήν μου, παμμάκαρ | ἱερομάρτυρος Χριστοῦ,
ώς ἔχων παρρησίαν, | Πολύαινε παμμακάριστε.

"Οχημα | πρὸς Θεόν σοι τὸ ξίφος, | δὶ' οὐ ἐτμήθης, σοφέ,
ἀναδέδειχται, μάκαρ | Ἀκάκιε ἀξιάγαστε.

Θεοτοκίον.

Νύμφην σε | τοῦ Θεοῦ, Θεοτόκε, | ἡ παμμακάριστος
τετρακτὺς τῶν μαρτύρων | ἀνδρείως καθωμαλόγησεν.

Τῇ 20-ῃ τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ἄδεται πρὸς τὸν μάρτυρα Θαλλέλαιον ἄσμα, οὐ η ἀκροστιχίς· «Τὸν Θαλλέλαιον εὐφημεῖν θέμις Ἰωσήφ»· ἀλλὰ διὰ τὴν ἀποβολὴν τῆς δευτέρας ώδῆς ὑπὸ τῶν ἐπιθεωρητῶν ἡ κριτηριάσθη τῶν μηναίων καὶ αὕτη η ἀκροστιχίς, ἦν πλήρη τὰ ρηθέντα χειρόγραφα

περιέχουσιν οὕτω· «Τὸν κ[λεινὸν] Θαλλέλαιον εὐφημεῖν θέμις· Ἰωσῆρ»¹⁾. ἔχουσι δὲ ταῦτα καὶ τὴν ἀποβληθεῖσαν ὕστερον ώδήν, ἡς τὸ κείμενον ώδε·

‘Ωδὴ β'. α”Ιδετε, ἵδετε, ὅτι ἐγώ εἰμι ὁ Θεός ὁ θαυματῶν»:

Λάμπων, μακάριε, | ταῖς φωταυγέσιν ἀρεταῖς
ιατρικῇ πείρᾳ καὶ Θεοῦ | γάριτι θείᾳ σωμάτων
ψυχῶν τε πᾶσαν νόσον | μακρὰν ἐποίεις ἀνθρώπων ἐν πίστει,
θαυμαζόμενος εἰς δόξαν τοῦ Θεοῦ.

Ἐρρει μελίρρυτον | νᾶμα ἡ γλῶσσά σου, σοφέ,
τῆς ἀληθοῦς πίστεως Χριστοῦ | καὶ ἀπιστίας πικρίαν
ἐδίωξεν ἐμφρόνως | τῶν ἀκουόντων καὶ γνώμῃ ἀπλάστῳ
δεχομένων ἐπιγνώσεως τὸ φῶς.

Ίνα σε Κύριον | ὄμελογήσῃ τοῦ παντὸς
ὁ ἀληθῆς μάρτυς σου, Χριστέ, | δικαστικῶν προβλημάτων
παρίσταται καὶ φέρει | τὰς ἐκ σιδήρου πικρὰς διαθέσεις,
δυναμούμενος τῷ κράτει σου σαφῶς.

Νοῦν ἀνεπτέρωσας | πρὸς τὸν ποθούμενον Χριστὸν
καὶ τῶν δεινῶν τὰς ἐπιφορὰς | ως ἀλλου πάσχοντος, μάρτυς,
ὑπέφερες γενναίως | τὰς ἀντιδόσεις προβλέπων τὰς θείας,
ἀς παρέσχεν σοι, Θαλλέλαιε, Θεός.

“Ολος τῷ πνεύματι | τῷ παναγίῳ φωτισθείς,
εἰδωλικῆς ἔλυσας νυκτὸς | τὴν ἀγνωσίαν καὶ πᾶσιν
ἀκτίνας ιαμάτων, | μάρτυς θεόφρον, ἀπήστραψας ὅθεν
τὴν φωσφόρον σου τιμῶμεν ἑορτήν.

Θεοτοκίον.

Νόμον ἔτύπου σε | ἡ θεοφώτιστος σκηνὴ
καὶ κιβωτός, ἄχραντε ἀγνή, | ἡ μαννοδόγος τε στάμνος,
ἡ πάγχρυσος λυχνία: | τὸ θεῖον πῦρ γάρ ἐβλάστησας φαίνον
τοῖς ἐν σκότει καθημένοις τῶν δεινῶν.

Μετὰ τὰ περὶ δευτέρας οὕτως ώδῆς εἰρημένα πολυπραγμονητέον, ως εἰ-
κός, καὶ περὶ τοῦ γρόνου καὶ τοῦ αἰτίου τῆς ἀποβολῆς αὐτῆς ἐκ τῶν μετα-

1) Βαρθολομαῖς ὁ Κουτλουμουσιανὸς οὐ πάσας ἡνώρθωσε τὰς ἀκροστιχίδας: ἐνταῦθα γάρ ἡδύνατο προσθεῖναι τὸ σφύρομενον ἐν τῷ κανόνι Κ, καὶ στιγμὰς δύο διὰ τὰ λείποντα γράμματα. Ἐν ἀλλῷ δέ τινι τόπῳ (Μαρτ. κξ') κανόνος ἀκροστιχίς ἀπαιτεῖ μίαν ἔτι συλλαβῆν, ἣν αὐτὸς ὁ κανὼν ἐν τοῖς τροπαρίοις ἔχει, τὴν συλλαβὴν τῆς: «Τὸ [τῆς] Ματρώνης ἔνθεον μέλπω κλέος». Η αὐτὴ ἀμέλεια παρατηρεῖται καν ταῖς ἀκροστιχίσι τῶν ἐν τῇ Παρα-
κλητικῇ κανόνων.

γενεστέρων μηναίων. 'Επισκοποῦντες οὖν ἄπαντα τὰ σήμερον ἐν χρήσει παρ' Ἐλλησι μηναῖα παρατηροῦμεν, ὅτι τῶν ἐν αὐτοῖς κανόνων οἱ πλείους ποιήματά εἰσιν Ἰωσῆφ καὶ Θεοφάνους τῶν ὑμνογράφων· δευτέρων δὲ ταξιν ἐπέχει κατὰ τὸ ποσὸν αὐτῶν ὁ ποιητὴς Ἰωάννης μοναχὸς (δ Δαμασκηνός), τρίτην δὲ Γεώργιος ὁ Νικομηδείας ἀρχιεπίσκοπος, τετάρτην δὲ Ἀνδρέας ὁ Κρήτης καὶ Κοσμᾶς ὁ Μαΐουμᾶ, πέμπτην δὲ Ἰγνάτιος καὶ Γερμανὸς οἱ πατριάρχαι καὶ Κλήμης ὁ Στουδίτης· ἀλλων δέ τινων ὀνόματα σιγῇ παρέρχομαι· μόλις γάρ αὐτῶν κανὼν εἰς ἐν τοῖς μηναίοις ὑπάρχει τοῖς σημερινοῖς· διὸν εὐεξήγγητον ἀποκαθίσταται τὸ γεγραμμένον ἐν τῷ τυπικῷ (κεφ. ζ)¹⁾: «Ιστέον δὲ καὶ τοῦτο, φησίν, ὅτι εἴπερ ἔχει τὸ μηναῖον ἐν μνήμῃ ἀγίου τινὸς κανόνας διαφόρων ποιητῶν, εἰ μέν ἐστι κανὼν ὁ τοῦ κυροῦ Κοσμᾶ, προκριτέος· εἰ δὲ τοῦ κυροῦ Ἰωάννου καὶ ἑτέρων, ὁ τοῦ Ἰωάννου προκρίνεται· εἰ δὲ τοῦ κυροῦ Θεοφάνους καὶ ἑτέρων, ὁ τοῦ κυροῦ Θεοφάνους προκρίνεται· προτιμητέος γάρ ἐστι τῶν ἀλλων· εἰ δὲ τοῦ κυροῦ Ἰωσῆφ, οὗτος τῶν λοιπῶν προτετίμηται ποιητῶν». Πότε δὲ τὸ σημείωμα τοῦτο συνετάχθη, παντελῶς ἀγνωστον ἐμοὶ· ἀλλ' οὐχ ἡττον φαίνεται μοι γεγραμμένον ἐπὶ τῆς ἐνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος, ἐπειδὴ τὰ μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης ἀντιγεγραμμένα μηναῖα συνεμπεριέχουσιν ἔσθ²⁾ ὅτε διαφέροντας κανόνας εἰς ἔνα καὶ τὸν αὐτὸν ἀγιον, τὸν μὲν ὕστερον τοῦ δέ, παντελῶς ἀνάμικτον ἦ δι' ἀσμάτων ἐτεροειδῶν ἀνακοπτόμενον· καὶ τοῦτο σημείον ἵσως, ὅτι τὰ τοιαῦτα καθολικὰ ἢ μερικὰ καὶ τοπικὰ μηναῖα κιβωτὸς ἥσαν οἰονεὶ πάσης τῆς ἐγγνωσμένης ἀγιολογικῆς ὑμνολογίας, ἵνα σύτῳ χρητιμένωσι καὶ διὰ πανηγύρεων τελετὰς καὶ διὰ σπουδᾶς ὑμνολογικάς· τὰ μέντοι μεταγενέστερα μηναῖα, πάντα μὲν οὐχί, μόνα δὲ τὰ διατεταγμένα κατὰ καιροὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει, τύπον ἔχουσιν ἀπλῶς ἱερουργικόν, καὶ διὰ τοῦτο, καθὰ φαίνεται, συμπαρουσιάζονται τεταγμένα κατὰ τὸ μεταξὺ μετερρυθμισμένον τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας τυπικόν ἐπ' εὐχερεῖ τῶν φαλτῶν χρήσει, ἵνα μὴ τῆς ἀκολουθίας τελουμένης ἀνατρέχωσιν εἰς τε τὸ τυπικὸν καὶ τὰ λοιπὰ βιβλία, οἷον τὸ κονδαχάριον, τὸ εἱρμολόγιον, τὸ στιγμαρίον, τὸ προφητολόγιον, τὸν ἀπόστολον καὶ τὸ εὐαγγέλιον· ἀλλ' ἡ τοιαύτη διάταξις ὁριστικῶς οὐ μόνον ἀπέρριψε τὴν δευτέρων ώδήν, ἀκρωτηριάσασα πάμπολλα ποιήματα, ἀλλὰ καὶ πρακτικῶς ἐφήρμοσε τοῦ τυπικοῦ σημειώματος τὴν προτροπὴν εἰς τὴν αἱρεσιν ἀσμάτων τῶνδε ἦ τῶνδε τῶν ποιητῶν, γενομένη φανερῶς οὕτως αἵτια τῆς καταδίκης καὶ τῆς ἀπωλείας ἀσμάτων γνωστῶν ἦ ἀγνώστων ἀσματογράφων.

1) Leonis Allatii de libris et rebus ecclesiasticis Graecorum. Parisiis 1646, σ. 80—81.

Πάντως ὅμως ἡ τῆς δευτέρας ϕόδης ἀποβολὴ φαίνεται βαθμιαίως ἀρξαμένη, καθώς ἐκ τῶν παρὰ Jagic ἔκδεδωμένων σλαβικῶν εἰκάζω μηνίων· νομίζω δὲ μάλιστα, ὅτι τῆς ἀποβολῆς ἡ ἀρχὴ δύναται καθορισθῆναι περὶ τὸ μέσον ἡ ἀκμαζούσης τῆς ἐνδεκάτης ἔκατονταετηρίδος, ὅτε περιώνυμος ἀργιερεὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸν βίον ἦγεν, Ἰωάννης ὁ Εὐχαῖτων, ὅστις ἐν τοῖς τότε πράγμασι τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς καὶ τοῖς ἐκπαιδευτικοῖς μεγάλην ἥσκησεν ἐπιθρασιν¹⁾. Δοςὶ γὰρ τῶν ἑκεῖ τότε περὶ αὐτὸν κανόνας ἀσματικοὺς συνέθεντο, παρουσιάζονται τούτους δημοσιεύοντες ἀνευ ϕόδης δευτέρας, οἷον Μιχαὴλ ὁ Ψελλὸς καὶ μάλιστ’ αὐτὸς ὁ γονιμώτατος Ἰωάννης ὁ Εὐχαῖτων, οὐ τῶν κανόνων οὐδεὶς ἐμπεριέχει τοιαύτην, οὔτε ὁ πρὸς τοὺς τρεῖς ἵεράρχας ἀνατεθείς, οὔτε οἱ λοιποὶ πολυαριθμότατοι πρὸς τὴν Θεοτόκον καὶ πρὸς τοὺς ἄγιους ἀνέκδοτοι κανόνες αὐτοῦ· ὑπάρχουσι δὲ καὶ τρία τοῦ Εὐχαῖτων ἐπιγράμματα προσογῆς ἄξια.

Εἰς τὰ δωρηθέντα μηναῖα εἰς Εὐχάῖτα.

Τὸν πατέρα τῶν τούτων τὴν γραφὴν ἐπιζέσας,
καὶ χεῖρα καὶ νοῦν ὡς ἐνήν καταρτίσας,
δῶρον φίλον διδώμι καὶ μάλα πρέπον
τῷ προστατοῦντι τῷ τόπῳ στεφηφόρῳ,
ὅς ἔνδον οἴκει τῇσδε τῆς ἐκκλησίας·
δι’ οὐ τύχοιμι τῆς ἀκηράτου βίβλου
τῇ γειρὶ τοῦ πλάσαντος ἐγγεγραμμένος.

Εἰς τὰ αὐτά.

Οὐ πολλὰ μέν, κράτιστα πάντα δ’ ἐνθάδε·
οὐκ ἀν γὰρ εὑρεῖς ἀλλαχοῦ τὰ βελτίω·
ἔβουλόμην δὲ ταῦτα μὲν τύπους μένειν,
ἀντιγράφων εἶναι δὲ τὴν ὑπουργίαν.

Εἰς τὰ διορθωθέντα βίβλια.

Καλὴν δεδωκός ταῖς βίβλοις ὑπουργίαν,
αὐτὸς πονηρὰν ἀντιλαμβάνω χάριν·
τῶν μὲν γὰρ ἥδη τὰς νόσους ἴσταμην,
ἐγὼ δὲ συντέτηκα καὶ κακῶς ἔχω,
κόπων τὸ σῶμα συντριβεῖς ἀμετρίᾳ·

1) Ἰωάννης ὁ Εὐχαῖτων ἐκηρύχθη μετὰ δάνατον ἀμέσως ἄγιος πατὴρ τῆς ἐκκλησίας, καὶ τὴν ἀσματικὴν ἀκολουθίαν αὐτοῦ, ψαλλομένην ἐν Κ' πόλει τὸ παλαιὸν τῇ 5-ῃ ὠκτωβρίου, συνέθετο Θεόδωρος ὁ ἀνεψιός αὐτοῦ, κουβικουλάριος (ἢ κοιτωνίτης) καὶ βασιλικὸς νοτάριος. Pitra, Hymnographie de l'église grecque, σ. 83. Τοῦ αὐτοῦ, Codices manuscripti Palatini, σ. 68.

ἀλλ' οἱ τρυφῶντες ἐν πόνοις ἀλλοτρίοις
καὶ ταῖς ἐμαῖς πλέοντες εῦδια ζάλαις,
πρὸς Κύριον μέμνησθε τοῦ κεχμηκότος¹.

Τὰ ἐπιγράμματα ταῦτα, ἂν πρὸς τὰ μηναῖα τὰ παρ' αὐτοῦ δωρηθέντα τῇ ἑκκλησίᾳ τῶν Εὐχαῖτῶν ἀναφέρονται, παρουσιάζουσι τὸν Ἰωάννην ἐπιδιορθωτὴν αὐτῶν· οἵαι δὲ ἡσαν αἱ διορθώσεις, οὐ λέγουσι τὰ ἐπιγράμματα. Ἀφορμὴν δημιώς ἐκ τῶν ἀντιγράφων τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ λαμβάνων εἰκάζω, ὅτι πιστῶς ὁ Ἰωάννης ἀκολουθήσας τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει διάταξιν ἐφήρμισεν ἐν αὐτοῖς, δισον ἡδύνατο, τὴν περὶ τοὺς κανόνας ἀρξαμένην τότε συνήθειαν, ὃ ἔστι τὴν βαθμιαίαν ἀποβολὴν τῆς δευτέρας ώδῆς καὶ τὴν διόρθωσιν λέξεων, ἐνθα τάντιγραφόμενα τῶν ἀντιγράφων ἡσαν ἡμαρτημένα.

Τελευταῖον δὲ τίνες οἱ λόγοι τῆς ἐκβολῆς τῶν δευτέρων ώδῶν; τὸ γ' ἐπ' ἐμοὶ τὸ ζῆτημα τοῦτο δυσερμήνευτόν ἔστι διὰ τὴν ἀπορίαν ἐγγράφων μαρτυριῶν. Σώζεται μὲν ἔντυπος μία καὶ μόνη γνωστή μοι μαρτυρία, αὐτὴ ἡ τοῦ Νικοδήμου, πρὸς ἦν ὁ Βαρθολομαῖος ἀνεφέρθη προσθεῖς τὸ ὅτι ἀφήρηται ἡ δευτέρα ώδή, «ὡς τεταγμένη νὰ φάλληται ἐν μόνῃ τῇ μεγάλῃ τεσσαρακοστῇ» τοῦ Τριψδίου, γινώσκομεν ὅμως, ὅτι ἔξω τῶν ἐν τῷ Τριψδίῳ δευτέρων ώδῶν, αἱ δευτέραι τῶν ἐν τῷ παλαιῷ μηναίῳ μέχρι τῆς δυοκαιδεκάτης ἐκατονταετηρίδος ἐψάλλοντο, καὶ ὅτι ἔκτοτε μέχρι τοῦ νῦν σὺ ψάλλονται. Οἰχείαν μὲν ὁ Νικόδημος οὐ διατυποῖ γνώμην, παραφέζει δ' ἀπλεύστατα χωρίσν, ὃ καὶ ἐρμηνεύει, Θεοδώρου τοῦ Προδρόμου κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον· «Προτείνει δέ, φησίν, ἀπορίαν ὁ σορὸς Θεόδωρος, δικαιούμενος πτωχὸς Πρόδρομος, ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τῆς τρίτης ώδῆς τοῦ κανόνος τῆς ὑψώσεως τοῦ Σταυροῦ, καὶ λέγει· διὰ τί ὁ Κοσμᾶς καὶ ὁ Δαμασκηνὸς Ἰωάννης καὶ οἱ λοιποὶ μελωδοί, οἱ τῶν πανηγυρικῶν κανόνων τῶν δεσποτικῶν καὶ θεομήτορικῶν καὶ ἀγίων ἑορτῶν ποιηταί, δὲν μεταχειρίζονται εἰς τοὺς κανόνας των τὴν δευτέραν ώδὴν ταύτην, ἀλλὰ ὑπερβαίνοντες αὐτὴν τριπαρολογοῦσι τὴν τρίτην ώδήν; Λύων οὖν τὴν ἀπορίαν (ὁ Θεόδωρος) λέγει, ὅτι διὰ τοῦτο οἱ ἀνωτέρω θεσπέσιοι μελωδοί δὲν συμπαραλαμβάνουσι τὴν δευτέραν ταύτην ώδήν, ἐπειδὴ καὶ εἶναι ἀνάρμιστος ἡ ὑπόθεσις τῆς ώδῆς ταύτης εἰς τὴν ὑπόθεσιν τῶν ἀσματικῶν κανόνων αὐτῶν· οἱ μὲν γὰρ κανόνες αὐτῶν ἔχουσιν ὑφος καὶ ἴδεαν χαροποιῶν, ἑορταστικὴν καὶ πανηγυρικήν, καθότι μουσουργοῦν·

1) Leonis Allatii, De libris et rebus ecclesiasticis Graecorum, σ. 79. Iohannis Euchaitorum metropolitae quae in codice Vaticano graeco 676 supersunt ἐκδ. P. de Lagarde. Gottingae 1882, σ. 50—51.

ται και φάλλονται εις υποθέσεις χαρμοσύνους και κοσμοσωτηρίους· καν γάρ και αύτὰ τὰ ἄγραντα πάθη τοῦ Κυρίου ἀναφέρουσιν εἰς τοὺς κανόνας τῶν και τὰ ἐμπτύσματα και τὰ ραπίσματα και τὸν σταυρὸν και τὸν θάνατον και τὴν ταφήν, ἀλλ' ὅμως και ταῦτα ἔχουσι μαζὶ μὲ τὸ φοβερὸν σμιγμένον και τὸ χαροποιόν, διατὶ ἀναγεννῶσι και ἀναπλάττουσιν ὅλην τὴν κτίσιν. Ἡ δὲ δευτέρα ὥδη εἶναι ἐκ τούναντίον ὅλη σκυθρωπή, ὅλη φοβεριστική, χωρὶς νὰ ἔχῃ σμιγμένον κανένα χαροπισιόν· ἀναφέρει γάρ πῶς ἡ σάιταις τῆς ὁργῆς τοῦ Θεοῦ θέλουν μεθύσουν ἀπὸ αἵμα, πῶς ἡ μαχαίρα του θέλει φάγη κρέατα, πῶς θέλει ἐξαποστείλη ὁδόντια θηρίων διὰ νὰ ἀφανίσουν τοὺς παραβάτας τῶν ἐντολῶν του, και πῶς φωτία ἀναμμένη εὐγαίνει ἀπὸ τὸ πρόσωπόν του· και ἄλλα πολλὰ τοιαῦτα ἀναφέρει φοβεράς και τρομερά. Διὰ τοῦτο λοιπὸν οἱ μὲν πανηγυρικοὶ και χορευτικοὶ μελῳδοί, ἄλλης ἰδέας και υποθέσεως ὄντες, παραίτουσι τὴν δευτέραν ταύτην ὥδην· οἱ δὲ ἀσματογράφοι, οἱ τὰ τριώδια συγγράψαντες (όποιοι εἶναι ὁ ἄγιος Θεόδωρος ὁ Στουδίτης και ὁ κυρὸς Ἰωσήφ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ, ὁ και Θεοσκλητονίκης χρηματίσας ἐπίσκοπος, πρὸς ὃν ὁ αὐτάδελφός των Θεόδωρος ἀφιερόνει τὰ ἐν τῇ Ὁκτωήχῳ παρ' αὐτοῦ ποιηθέντα ἀντίφωνα και ἀναβαθμούς), οὗτοι, λέγω, μεταχειρίζονται και τὴν δευτέραν ταύτην ὥδην εἰς τὰ τριώδια τῶν, κατὰ τὸν ἀρμόδιον καιρόν, ἦγουν κατὰ τὰς νηστίμους ημέρας τῆς μεγάλης τεσσαρακοστῆς, διὰν ὁ στεναγμὸς και ἡ συντριβὴ τῆς καρδίας και τὸ δάκρυον σπουδάζεται ἀπὸ τοὺς χριστιανούς· φοβερίζοντες γάρ και αὐτοὶ διὰ τῆς ὥδης ταύτης τὰς ψυχάς τῶν ἀμαρτωλῶν, φέρουσιν αὐτὰς μὲ τὰ φοβεριστικὰ ἐκείνης λόγια εἰς ἐπιστροφὴν και μετάνοιαν¹⁾. Και οὕτω μὲν ὁ Νικοδήμος ηρμήνευσε τὴν περὶ δευτέρας ὥδης ἀπόφανσιν τοῦ Προδρόμου· σαφέστερον δὲ περὶ τοῦ πράγματος ὡμίλησεν ἐν ἄλλῳ τινὶ τόπῳ, εἰπὼν· «Ἡ αἰτία δὲ διὰ τὴν ὄποιαν δὲν τροπαρολογοῦσι τὴν δευτέραν ταύτην ὥδην οἱ Ἱεροὶ μελῳδοί, ὁ Κοσμᾶς, λέγω, και ὁ Δαμασκηνὸς Ἰωάννης, εἰς τοὺς ἀσματικούς τῶν κανόνας, εἶναι αύτὴ κατὰ τὸν σοφὸν Θεόδωρον· διότι ἡ μὲν υπόθεσις τῶν ἀσματικῶν αὐτῶν κανόνων εἶναι χαροποιὰ και ἑορταστική, καθότι φάλλονται εἰς υποθέσεις και ἑορτὰς χαρμοσύνους· διὸν γάρ και αύτὰ τὰ πάθη ἀναφέρωσι και τὸν σταυρὸν και τὴν ταφήν, ἀλλ' ὅμως και ταῦτα ἔχουσι μαζὶ μὲ τὸ φοβερὸν και τὸ χαροπισιόν· διότι ἀναπλάττουσιν ὅλην τὴν κτίσιν· ἡ δὲ υπόθεσις τῆς δευτέρας ταύτης ὥδης εἶναι ἐκ τοῦ ἐναντίου ὅλη σκυθρωπή, ὅλη φοβεριστική, χωρὶς νὰ ἔχῃ σμιγμένον κανένα χαροποιόν. Διὰ τοῦτο λοιπὸν οἱ μὲν πανηγυρικοὶ και χορευτικοὶ μελῳδοὶ ἀλλην ἰδέαν και υπόθεσιν ἔχοντες, χαροποιάν,

1) Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου κῆπος χαρίτων, ἦτοι ἐρμηνεία γλαφυρὰ εἰς τὰς ὥδης τῆς στιχολογίας, ἐκ διαφόρων συνεργανισθεῖσα. Ἐνετίησιν 1819, σ. 20.

παραιτοῦσιν ὡς πενθικὴν τὴν δευτέραν ταύτην ψόδην· οἱ δὲ ἄλλοι ἀσματογράφοι, οἱ τὰ τριώδια συγγράψαντες, οὗτοι μεταγειρίζονται καὶ τὴν δευτέραν ψόδην εἰς τὰ τριώδια τῶν, κατὰ τὸν ἀρμόδιον καιρόν: ἥτοι κατὰ τὰς νηστίμους ἡμέρας τῆς μεγάλης τεσσαρακοστῆς, ὅταν ὁ στεναγμὸς καὶ ἡ συντριβὴ τῆς καρδίας καὶ τὸ δάκρυον σπουδάζεται ἀπὸ τοὺς γριστιανούς φοβερίζοντες γὰρ καὶ αὐτοὶ διὰ τῆς ψόδης ταύτης τὰς ψυχὰς τῶν ἀμαρτωλῶν, φέρουσιν αὐτὰς εἰς ἐπιστροφὴν καὶ μετάνοιαν· ὅθεν τὴν ψόδην ταύτην προμαρτυρίαν καὶ διαμαρτυρίαν καὶ ἔλεγχον κατὰ τῶν Ἰουδαίων ὄνομάζει ὁ Ζωναρᾶς, καὶ οὐχὶ ἄσμα εἰς Θεόν, ἵνα ἔὰν οἱ Ἰσραηλῖται παραβῶσι ταύτην, μὴ ἔχωσι νὰ ἀποκρίνωνται, ὅτι τινὰς δὲν μᾶς εἶπε πρότερον καὶ νὰ διορθωθῶμεν· διὰ τοῦτο καὶ προεπεν εἰς τὸν Μωσῆν ὁ Θεός: ἵνα γένηται μοὶ ἡ ψόδη κατὰ πρόσωπον μαρτυροῦσα (ἥτις ἐλέγγονται) ἐν υἱοῖς Ἰσραήλ¹. Ταύτην μὲν οὖν τὴν ἑρμηνείαν, ὡς ὁ Νικόδημος ἔγραψεν ἐξ ἀρχῆς, ἀλλοιωθεῖσαν ἐνιαχοῦ λεκτικῶς, εὑρίσκομεν καὶ ἐν ἐπισήμῳ τινὶ βιβλίῳ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, ἐνθα τὸ συγγραφέως ὄνομα παρεσιωπήθη· διὸ καὶ πειθεταί τις, διτι πάντες οὕτω πιστεύουσιν, ὡς ὁ Νικόδημος ἡρμήνευσε τὰ περὶ τὴν δευτέραν ψόδην². Ὁπόθεν εὐδηλον, ὅτι ἀπὸ Θεοδώρου τοῦ Προδρόμου μέγιρις ἡμῶν ἐμορφώθη παράδοσις περὶ τοῦ δευτέραν ψόδην διὰ τοὺς πανηγυρικούς, ὡς λέγεται, κανόνας οὐδέποτε γεγράφθαι παρὰ τῶν ὑμνωδῶν. Ἄλλ’ ὅτι τὴν τοιαύτην παράδοσιν ἐσφαλμένην ἐν τῷ προλόγῳ τῶν μηναίων ὑπέδειξεν ὁ Βαρθολομαῖος εἶναι ὄρμηθείς ἔκ τινων ἀκροστιχίδων, εἰδὼμεν³. εἰδὼμεν δ’ ὡσαύτως, ὅτι καὶ φανερῶς οὐχ ὑπετύπωσε τὴν περὶ τούτου γνώμην αὐτοῦ, ἀτε δὴ γράφεις τὸ «ὑποτίθεται», ὅτι ὑμνῳδοὶ τινες εἶχον μὲν τροπαρολογήσει καὶ τὴν δευτέραν τῆς στιχολογίας ψόδην, ἀφηρέθη ὅμως ἐπειτα»· ἀλλ’ εἰδὼμεν ἐπίσης ὅτι πραγματικῶς ἀπειράριθμοι τῶν χαρμοσύνων κανόνων ἐξ ἀρχῆς ὑπὸ τῶν ὑμνογράφων μετ’ ψόδης ἔγραφοσαν. δευτέρας, καὶ ὅτι μέγιρι τῆς δυοκαιδεκάτης ἐκατονταετηρίδος ἐν τοῖς μηναίοις ὑπῆρχεν αὕτη. Ἐχόμενον οὖν ὅπως ἑρευνηθῇ τῆς παραλείψεως αὐτῆς ἡ αἵτια διὰ λόγους ἐπιστημονικούς, βασανισθῇ δὲ καὶ τὸ ἑρμηνευθὲν ὑπὸ τοῦ Νικοδήμου δίδαγμα τοῦ Προδρόμου.

1) Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου ἑορτοδρόμιον, ἥτοι ἑρμηνεία εἰς τοὺς ἀσματικοὺς κανόνας τῶν δεσποτικῶν καὶ θεομητορικῶν ἑορτῶν. Ἐν Βενετίᾳ 1836, σ. κα’.

2) Τυπικὸν ἐκκλησιαστικόν, κατὰ τὴν τὰξιν τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, ἐκδοθὲν τὸ πρῶτον παρὰ Κωνσταντίνου πρωτοψάλτου. Βενετίᾳ 1884, σ. 332.

3) Τὴν ἐκ παλαιοῦ τῆς δευτέρας ψόδης ὑπερέιν ἐν τοῖς κανόστι τῶν χαρμοσύνων ἑορτῶν ὑπεστήριξεν ἐσχάτως ὁ σοφὸς Εὐστάθιος ὁ Βουλισμᾶς, ἀρχιεπίσκοπος Κερκύρας [Ἐκκλησ. Ἀληθ. τ. XII, 1893, σ. 360], πρόσκομισας τινὰ πρόχειρα παραδείγματα· καὶ λέγει διτι «Βεβαίως ἡ παράλειψις τῆς β’ ψόδης ἡρέσατο ἐπὶ Γεωργίου τοῦ μελῳδοῦ, διτις ἀλλοτε ἐποίει δευτέραν ψόδην καὶ ἀλλοτε ὅχιν»· ὅπερ ἀπαράδεκτον, ὡς δείκνυσι: καθόλου τὸ σχεδίασμα τοῦτο.

Στέρομαι τοῦ πρωτοτύπου κειμένου τῆς συγγραφῆς Θεοδώρου τοῦ Προδρόμου, πρὸς ἣν ὁ Νικόδημος ἀναφέρεται· τεμάχιον δὲ μικρὸν ἐπ' ὄντος τοῦ Ζωναρᾶ, πρὸς ὃν ὡσαύτως ὁ Νικόδημος ἀναφέρεται, περιέχεται προχείρως ἐν τῷ μεγάλῳ εὐχολογίῳ τοῦ Goar, διτὶς ἐρωτᾷ¹: Quid est quod Græci post primum quodlibet canonum canticum, omissò secundo, tertium confessim subjiciunt? Respondet Zonaras: παραλιμπάνεται δὲ ἡ δευτέρα ψῶν, ὅτι οὐχ ὑμνος ἔστι πρὸς Θεόν, ἀλλὰ προμαρτυρία πρὸς Ἰουδαίους καὶ ἀπειλὴ καὶ ἔλεγχος τῆς πονηρίας αὐτῶν καὶ τῶν μελλόντων αὐτοὺς καταλήψεσθαι κακῶν προαγόρευσις; ψῶν δὲ λέγεται, ὡς προκήρυξις τῶν ἐπαγγῆθησομένων κακῶν τοῖς Ἰσραηλίταις, διὰ τὴν πονηρίαν αὐτῶν καὶ κακίαν, καὶ τῶν περιπαθῶν σφοδρὰ προαγόρευσις, ἀ τραγῳδίαν ποιεῖσθαι· ἀοιδὴ γάρ καὶ ψῶν καὶ ὑμνος καὶ πρεσευχὴ ἐκλήθη, ὅτι περιπαθῶς καὶ θρηνῳδῶς ὀφείλουσι γίνεσθαι καὶ ἐκ συντετριψμένης καρδίας». Ἐκ ταύτης μὲν οὖν τῆς ἐρμηνείας καὶ τῆς ῥηθείσης νικοδημείου παραφράσεως ἐγὼ πορίσμαι ταῦτα· πρῶτον μέν, ὅτι Θεόδωρος ὁ Πρόδρομος καὶ Ἰωάννης ὁ Ζωναρᾶς ἀκριβῶς ἐγίνωσκον, διὰ Κοσμᾶς καὶ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς δευτέρων ψῶν οὐκ εἰσήγαγον εἰς τοὺς πανηγυρικοὺς αὐτῶν κανόνας. Ζητήσαντες οὖν ὁ τε Θεόδωρος καὶ Ἰωάννης ὁ Ζωναρᾶς ἐρμηνεῦσαι τοὺς λόγους, δι' οὓς ἐξ ἀρχῆς ἐκεῖνοι τὴν δευτέραν οὐ συνέγραψαν ψῶν, ἐπίστευσαν ὅτι τούτους ἀνεῦρον ἐν τῷ σκοπῷ δι' ὃν ἡ δευτέρα τοῦ Μωυσέως ψῶν συνετέθη. Νομίζω δ' ὅμως ὅτι σφάλλονται· ἔξω γάρ τοῦ Κοσμᾶ καὶ τοῦ Δαμασκηνοῦ, πολλοὶ τῶν ὑμνῳδῶν ἐποίησαν κανόνας ἀσματικοὺς καὶ μετ' ψῶν δευτέρας καὶ τοιαύτης ἀνευ, οἷος ὁ παλαιότερος αὐτῶν Ἄνδρεας ὁ Κρήτης, ὅστις ἔξω τοῦ μεγάλου περιφήμου κανόνος, ἐποίησε κανόνα πανηγυρικόν, μέγαν ὡσαύτως, διὰ τὴν τρίτην τοῦ Φεβρουαρίου μηνός, ὅτε Συμεὼν ὁ θεοδόχος ἐορτάζεται καὶ ἡ προφῆτης "Ἄννα" συναριθμοῦντα τροπάρια μετὰ τῶν ψῶν ὄγδοήκοντα καὶ ἑκατόν, ὡν εἶχοι καὶ πλέον ἀποτελοῦσι τὴν δευτέραν ψῶν, ἡ καὶ μετὰ τοῦ λοιποῦ ποιήματος ἐψάλλετο μέγιρι τέλους· τῆς ἐνδεκάτης ἐκατονταετηρίδος². Νομίζω τοίνυν, ὅτι Θεόδωρος καὶ Ζωναρᾶς ὑπετύπωσαν ἀπλούστατα γνώμην περὶ τῆς τοιαύτης ψῶν, οἷαν ἡ θεολογικὴ παλίευσις ἐν τοῖς χρόνοις αὐτῶν ἐν Κωνσταντινούπολει διέδιεν, ἀρχῆς γενομένης ἀπὸ τοῦ μέσου τῆς ἐνδεκάτης ἐκατονταετηρίδος, ὅτε τὰ καθολικὰ μηναῖα τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐμφανίζονται σπανίως ἔχοντα τὴν δευτέραν ἐν τοῖς κανόσιν ψῶν. Τότε δὲ πιθανῶς προσετέθη ἐν τῷ εἰρμολογίῳ τὸ σημείωμα τοῦτο· «Ἴστεον ὅτι ἡ δευτέρα ψῶν (τῆς

1) Ἐκδόσεως Βενετίας 1733, σ. 352.

2) Ἀρχιμ. Ἀμφιλοχίου, О неизданныхъ канонахъ въ служебной Февральской греческой мисии, σ. 1—15.

стичологияς) ούδέποτε στιχολογεῖται, εἰ μὴ ἐν μόνῃ τῇ μεγάλῃ τεσσαρακοστῇ· μετὰ δὲ τὴν τρίτην στιχολογοῦμεν αὐτὴν ἔως τέλους». Δεύτερον δὲ πόρισμα τῆς νικοδημείου παραφράσεως τοῦτ' ἔστιν· ὅτι Θεόδωρος διΠρόδρομος καὶ Ζωναρᾶς δι' Ἰωάννης ἐξεφράσθησαν ῥητῶς, ὅτι «καὶ οἱ λοιποὶ μελφόδι, οἱ τῶν πανηγυρικῶν κανόνων τῶν δεσποτικῶν καὶ θεομητορικῶν καὶ ἀγίων ἑορτῶν ποιηταί, δὲν μεταχειρίζονται εἰς τοὺς κανόνας τῶν τὴν δευτέραν ὡδῆν, ἀλλ' ὑπερβαίνοντες αὐτὴν τροπαρολογοῦσι τὴν τρίτην ὡδῆν». Διὸ καὶ κατωτέρω μνημονεύεται φανερῶς Ἰωσήφ δι' ὑμνογράφος, ὃς γράψας ὡδάς δευτέρας μόνον εἰς τριώδια. Φανερὸν οὖν ἐντεῦθεν, ὅτι περὶ τὸ τέλος τῆς δυοκαιδεκάτης ἔκατονταετηρίδος οἱ χορυφαῖοι τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀσματολογίας ἀγνοήσαντες ταύτης τὴν Ιστορίαν ἐψευδολόγησαν ἀναισθήτως, διδάσκαλοι πάραδόσεως ἐσφαλμένης ἄχρις ήμῶν ἐπικρατούσης ἀποβάντες. «Οτι δὲ τὰ παρ' αὐτῶν εἰρημένα ψευδῶς ἔχουσιν, δι' ἀναγνώστης τῶν προτεταγμένων κεφαλαίων ἐγνώρισεν ἥδη· Ἄνδρέας μὲν γάρ δι Κρήτης εἰς κανόνας πανηγυρικούς εἰσήγαγε δευτέρας ὡδάς, οἷον εἰς τὸν ἀνατεθέντα τῇ συλλήψει τῆς ἀγίας Ἀννης· Θεοφάνους δὲ τοῦ ποιητοῦ κανόνας ἑορταστικούς ἐγνώρισαμεν ἥδη μετ' ὡδῆς δευτέρας ὑπέρ τοὺς ἔξ καὶ Ἰωσήφ δὲ τριάκοντα καὶ ἔξ, Γεωργίου δὲ Νικομηδείας ἐπισκόπου πέντε, Κλήμεντος δὲ τρεῖς, Γρηγορίου δὲ καὶ Ἰγνατίου καὶ Γερμανοῦ τρεῖς· καὶ εἴποτε κατὰ τοῦτο συνερευνηθῶσι τὰ χειρόγραφα μηναῖα τὰ πρὸ τῆς τρίτης καὶ δεκάτης ἔκατονταετηρίδος γεγραμμένα, τὸ ποσδύν τῶν μετὰ δευτέρας ὡδῆς ἀσματικῶν κανόνων αὐξηθήσεται μεγάλως. Βεβαιότατον οὖν, ὅτι καὶ πανηγυρικῶν ἀσμάτων οἱ πειθαταὶ δευτέραν ὡδὴν ἐποίησαν, ἥν ἡ ἐκκλησία Κωνσταντινουπόλεως ἐψαλλεν ἀδιακρίτως κατὰ πάντα μῆνα τοῦ ἐνιαυτοῦ μέχρι τέλους που τῆς ἐνδεκάτης ἔκατονταετηρίδος· ἀλλ' ὑστερον διὰ συμβολικὴν ἥ ἀναγωγικὴν τῶν θείων γραφῶν ἐρμηνείαν, ὑπερβαλλόντως ἀναπτυχθείσαν, ἀπεβλήθη κατὰ μικρὸν ἐκ τῶν μηναίων, παντελῶς, ὡς φαίνεται, καταργηθέντος ἥ λησμονηθέντος ἐν τῷ μεταξὺ τοῦ λόγου τοῦ συναξαρικοῦ, τουτέστι τοῦ τυπικοῦ, δι' ὃν ἡ δευτέρα ὡδὴ τὸ πρότερον ἐψάλλετο. Τοιαῦτά τινα κατ' ἐμὲ φαίνονται τὰ αἰτια τῆς ἐκ τῶν μηναίων ἀποβολῆς εἰναι τῶν δευτέρων ὡδῶν, τουτέστι κατάργησις ἥ λήθη τινὸς ἀξιώματος τοῦ λειτουργικοῦ τυπικοῦ καὶ τῆς συμβολικῆς τῶν γραφῶν ὑπέρμετρος ῥοπὴ πρὸς τὰ λειτουργικὰ τῆς ἐκκλησίας βιβλία· ὅτι δὲ διὰ τοιαύτην λήθην ἥ καὶ ῥοπὴν ἀσματα πολυαριθμότατα καταστραφέντα μέχρις ήμῶν ἡκρωτηριασμένα περιῆλθον, ἐντεῦθεν εἰκάζω· ἀνεξήγητον δηλαδὴ τὸ διατί ποιηταὶ κανόνων ἑορταστικῶν μετ' ὡδῆς δευτέρας ἐγραψαν ὠσαύτως κανόνας ἑορταστικούς ἀνευ ὡδῆς δευτέρας· παρατηρῶ γάρ ἐν τοῖς ἀρχαίοις ἀντιγράφοις τῶν μηναίων, ἐνθα τὰ κείμενα τῶν κανόνων ἄρτια μένουσιν,

στὶ πολλάκις εἰς καὶ ὁ αὐτὸς ποιητὴς συνέθετο κανόνας καὶ μετ' ὡδῆς δευτέρας καὶ χωρὶς αὐτῆς παρατηρῶ δὲ τοῦτ' αὐτὸ καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς ἐν χρήσει τετυπωμένοις μηναίοις, καὶ παραδείγματος χάριν ἐξ αὐτῶν ἐμφανίζω μαρτύρια τινὰ διὰ τὸν ὑμνογράφον Ἰωσήφ· πρὸς μὲν γάρ τὸν ἄγιον Ἀγαθόνικον (Αὔγουστου κή) ἐποίησε κανόνα μετὰ δευτέρας ὡδῆς, ὡς ἡ ἀκροστιχὶς μαρτυρεῖ· πρὸς δὲ τὸν ἄγιον Λοῦπον, τὸν κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν ἑορταζόμενον, κανόνα συνέταξεν ἐξ ἀρχῆς ἀρτιον, δευτέρας ὡδῆς ἔνευ. Τοῦτ' αὐτὸ συμβαίνει τῇ 9-ῃ τοῦ Δεκεμβρίου μηνός, ὅτε, πλὴν τοῦ μετὰ δευτέρας ὡδῆς ἀσματος εἰς τὴν ἀγίαν Ματρώναν, δὲ Ἰωσήφ ἔγραψεν ὡσαύτως ἔτερον ἔνευ τοιαύτης ὡδῆς εἰς τοὺς ἀγίους Ὄνησίφορον καὶ Πορφύριον, τοὺς ἑορταζόμενους αὐτῇ ταύτῃ τῇ ἡμέρᾳ· καὶ πάλιν τῇ 27-ῃ τοῦ αὐτοῦ μηνός, ὅτε πανηγυρίζεται τῆς ἀγίας μεγαλομάρτυρος Ἀναστασίας ἡ μνήμη, κανόνας ἐποίησεν αὐτῇ ταύτῃ τῇ ἀγίᾳ δύο, τὸν μὲν ἔνευ ὡδῆς δευτέρας, τὸν δὲ μετὰ τοιαύτης. Ταῦτα μὲν οὖν τὰ παραδείγματ' ἀρχοῦσιν ἡμῖν ἥδη· τί δὲ σημαίνει τὸ τοιοῦτον ἔθος τῶν ὑμνογράφων; οὐκ ἔστιν ἀρά γε τούτῳ μαρτύριον ἐπαρκές, ὅτι τῆς ὑμνογραφικῆς τέχνης ὑπῆρχε κανὼν τις ἡ ἀδιαγμά τι θεμελιώδες ἐκκλησιαστικόν, ὃ τὸν ὑμνογράφον ἐκέλευε χρῆσθαι τῇ δευτέρᾳ τῆς στιχολογίας ὡδῆ, κατὰ τὴν σύνταξιν τῶν ἀσματικῶν κανόνων, ἐπὶ τοιαύτης ἡ τοιαύτης περιστάσεως; οὐκ ἔστι δὲ πάλιν ἀρά γε τὸ διὰ τῶν μηναίων ἐκποριζόμενον ἔθος ἐκεῖνο μαρτύριον ἵκανὸν περὶ τοῦ διὰ τὴν τοιαύτην ἡ τοιαύτην χρῆσιν τῆς δευτέρας ὡδῆς ἐπέταττε τῷ ὑμνογράφῳ λόγος εἰδικός, τεχνικός, ἐκ τοῦ συναξαρίου, τοῦ νῦν δηλαδὴ τυπικοῦ λεγομένου, παραλαμβανόμενος, οὐτενος οἱ Κωνσταντινουπόλεως ἰερεῖς περὶ τὴν ἀρχὴν τῆς δυοκαιδεκάτης ἐκατονταετηρίδος ἐπελάθοντο παντελῶς, ἡ διὰ τὴν ῥόπην τῆς συμβολικῆς ἡ ἀναγωγικῆς τῶν ἰερῶν γραφῶν ἐρμηνείας, ἡ διὰ τὴν τότε πιθανήν τῶν συναξαρίων, τουτέστι τῶν τυπικῶν, ἐν Κωνσταντινουπόλει μεταρρύθμισιν; οὐκ ἔχρησίμευεν ἀρά γε τὸ ποίημα τὸ μετὰ δευτέρας ὡδῆς ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ συνταχθὲν εἰς τινὰ τῶν ἀγίων οἰօνδήποτε ὡς αὐτὸ τοῦτο κανὼν παρακλητικός, ὡρισμένος ἵνα φάλληται πρὸ τοῦ ὅρθρου τῆς χυρίως ἑορτῆς ἐν τοῖς ἀποδείπνοις, ἡ ἐν τῇ ἀγρυπνίᾳ, ἡ καὶ μετὰ τὴν ιερουργίαν ἴδιᾳ, κατὰ παράκλησιν ἐξεδιασμένην, οἷα καὶ νῦν ἔτι γίγνεται ἔν τισι τῶν μοναστηρίων; Ἄλλ' ἂν οὕτως ἔχει τὸ πρᾶγμα, διατί τὰ παλαιότερα τῶν μηναίων ἔν τισι τῶν ἑορτῶν ἔνα μόνον ἐμπερέχουσιν ἀρτιον κανόνα διαχρίσεως ἔνευ, δηλαδὴ καὶ χωρὶς ὡδῆς δευτέρας καὶ μετὰ τοιαύτης; Ὁ τοιοῦτος ἀρά γε κανὼν ἐψάλλετο μόνον ἐν τῷ ἐσπερινῷ, ἐν τοῖς ἀποδείπνοις, ἡ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ ὅρθρῳ; Ὅπάρχει τοίνυν εἰς λόγος, ἀγνωστος ἡμῖν ἥδη, καθ' ὃν ἡ δευτέρα τῆς στιχολογίας ὡδὴ παρὰ τῶν ποιητῶν ἐτροπαρολογεῖτο καὶ τοῖς πανη-

γυρικοῖς ἥ ἐρταστικοῖς ἀνεμιγνύετο κανόσιν· ὃν ἵσως τυπικὸν ἀρχαιότατον, ἄγνωστόν που παρερριμμένον, φανερόν ποτε καταστήσει. Οὐχ ἡττον ὅμως τὸν μετὰ δευτέρας ώδῆς κανόνα φαίνεται ὅτι αἱ ἔκκλησίαι πρὸ τοῦ ὄρθρου ἐψαλλον, καθάπερ ὑποδείκνυσί πως τὸ τυπικὸν τῆς ἐν Φωκῇ μονῆς τοῦ Στειρώτου, ὅπερ ἀνέυρον ἐν τῇ λαύρᾳ τοῦ ἀγίου Σάβα· ἐν τούτῳ γάρ τῷ τυπικῷ, γεγραμμένῳ περὶ τὴν ἀρχὴν τῆς τρίτης καὶ δεκάτης ἑκατονταετῆρίδος ἐν αὐτῇ τῇ μονῇ τοῦ Στειρίου, περιεσώμησαν ἀσματικοὶ κανόνες ἄγνωστοι πολλοί, ὧν τινες ἐμπεριλαμβάνουσι δευτέρας ώδάς. Ἀλλ' ὅτε τὸν κώδικα τοῦτον ἀνέυρον, ἐγὼ περὶ τοῦ ζητήματος τῆς δευτέρας ώδῆς οὐδὲν ἐγίνωσκον, οὐδὲ προέβλεπον ὅτι ποτὲ τοῦτο θέμα μελέτης ἐμελλε γενέσθαι· καὶ διὰ τοῦτο σφόδρα λυποῦμαι νῦν, ὅτι τῶν ἐν τῷ τυπικῷ τούτῳ διατάξεων οὐδεμίαν ἀντέγραψα· ἵσως γάρ ἐξ ἔκεινου τὸ ζητημα, περὶ ὃ νῦν ἀσχολοῦμαι σοβαρῶς οὕτω, λύεται διὰ παντός. Ἀντέγραψα μέντοι τινὰς ἐκ τῶν ἐν τῷ κώδικι κανόνων, καὶ τῇ βοηθείᾳ τούτων ἥδη προστίθημι τοῖς εἰρημένοις τὰ συνεπόμενα, ἵνα τις ἀλλος ἐπιστατικῶτερον ἐρευνήσας τὸν κώδικα σημειώσηται τινὰς ἐκ τῶν ἐν τῷ τυπικῷ διατάξεων, τὰς ὄριζουσας δηλαδὴ τὸν γρόνον καθ' ὃν οἱ μετὰ δευτέρας ώδῆς ἐψάλλοντο κανόνες· εἰ γάρ ἔκει τοιαῦται διατάξεις ὑπάρχωσι, τὸ μὲν ζητημα λύεται τελείως, ὡς ἐρρήθη, ἐγὼ δὲ ὃ τοῦτο θέμα ζητήσεως ἀναδείξας μεγάλως, ὡς εἴκος, χαρίσομαι, λογιζόμενος ὅτι μάτην οὐκ ἐκοπίασα. Κατ' ιδίαν οὖν ἐν τῷ τυπικῷ τοῦ Στειρίου πέριέχονται κανόνες ἀσματικοὶ πρὸς ἀγίους περὶ τοὺς τριάκοντα, ὧν οἱ πλείους δινομάζονται παρακλητικοί, ἔτεροι δέ τινες ἰκετικοί ἥ ἰκετικοί, σταυρώσιμοι καὶ ἔξαγορευτικοί· ἐξ ὧν ἀντέγραψα πέντε κατ' ἔκλογήν, ἀπαντας ἐπιγεγραμμένους παρακλητικούς¹. Ὁ μὲν πρῶτος ἐπιστήθη παρὰ τοῦ μεγάλου πατριάρχου Φωτίου, καὶ ἐπιγράφεται «κανὼν παρακλητικὸς εἰς τὴν ἀγίαν καὶ ὁμοούσιον τριάδα καὶ εἰς τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον», ὅστις δευτέραν ώδὴν οὐ περιλαμβάνει², διὰ τὸ ὅτι πρὸς τὸν Θεόν ἀναφέρεται, πρὸς τε τὸ πνεῦμα τὸ ἀγιον καὶ πρὸς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν· γινώσκομεν γάρ ἥδη, ὅτι Κοσμᾶς ὁ μελῳδὸς καὶ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς καὶ πάντες ἀνεξαιρέτως οἱ ποιηταὶ οὐδένα πρὸς τὴν θεότητα μετὰ δευτέρας ώδῆς κανόνα συνέθεντο πανηγυρικόν. Δεύτερος δὲ κανὼν, ἐκ τοῦ τυπικοῦ τοῦ Στειρίου παρακλητικός ἐστιν ὡσαύτως, ἀνατεθειμένος δὲ πρὸς τὸν ἀρχιστράτηγον Μιχαήλ, οὐ ποιητὴς δὲ Εὐθύμιος. Ἐν τούτῳ τοίνυν ὑπάρχει πλήρης ώδὴ δευτέρα³: πότε δὲ τὸ ποίημα ἐψάλλετο,

1) "Ορα τὴν περιγραφὴν τοῦ κώδικος ἐν τῷ δευτέρῳ τόμῳ τῆς Ἱεροσολυμιτικῆς Βιβλιοθήκης, σ. 473—479.

2) Κατεχωρίσθη τὸ πρῶτον ἐν τῇ συλλογῇ τῶν ὑπ' ἐμοῦ συνεκδοθέντων ἐν Πετρουπόλει πονηματίων τοῦ πατριάρχου Φωτίου, σ. 9 κέ.

3) Ἱεροσολυμ. Βιβλιοθήκη, τ. II, σ. 672.

παντάπασιν ἀγνοῶ. Τρίτον δὲ παρακλητικὸν κανόνα, παρὰ τοῦ ποιητοῦ γεγραμμένον Ἰωσῆφ, ἀντέγραψα τὸν «εἰς τὸν ὅσιον πατέρα ἡμῶν Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον, ἀκροστιχῖδα φέροντα τήνδε: "Ἐκτῇ δέησις τῷ Χρυσόστόμῳ πρέπει". Καὶ οὗτος ὁ κανὼν ωδὴν σύκη ἔχει δευτέραν· τὸ εἶναι ἄρα τὸν κανόνα παρακλητικὸν ἀπλῶς οὐδὲν σημαίνει διὰ τὴν ωδὴν ταύτην. Τέταρτον δὲ κανόνα, ποιηθέντα παρὰ τοῦ Εὐθυμίου παρακλητικῶς «εἰς τὸν ὅσιον καὶ θαυματουργὸν Λουκᾶν» ἀντέγραψα μέν, ἀλλ' οὐδ' ἐν αὐτῷ δευτέραν εὔρον ωδὴν ἀγνοῶ δὲ καὶ τὸ πότ' ἐξ ἀρχῆς ἐψάλλετο· ἔστι δὲ τύποις ἀνέκδοτος, καὶ μετὰ τὴν ἔκτην ωδὴν αὐτοῦ κοντάκιον ὑπάρχει καὶ οίκος. Πέμπτον δὲ κανόνα παρέλαβον ἀντιγράψας τὸν ἐπιγεγραμμένον ὡδὲ· «κανὼν παρακλητικὸς εἰς τὸν ὅσιον πατέρα ἡμῶν καὶ θαυματουργὸν Λουκᾶν, φέρων ἀκροστιχῖδα τήνδε: "Γινος πέφυκεν εὔκτικός μοι τῷ τάλα: ἐν δὲ τοῖς θεοτοκίοις: Εὐθυμίου». "Ον ψάλλουσι νῦν ἐκ παραδόσεως ἀρχαίας οἱ ἐν τῇ μονῇ τοῦ Στειρίου μονάζοντες τῇ 3-ῃ Μαΐου μηνός, ὅτε πανηγυρίζεται ἡ μνήμη τῆς ἀνακομιδῆς τοῦ λειψάνου Λουκᾶ τοῦ Στειριώτου¹⁾. ψάλλουσι δὲ τούτον ἐν τοῖς ἀποδείπνοις ἡχρωτηριασμένον σφόδρα, καθὰ δεῖξει τῆς ἐφημερίδος ταύτης ἡ ἄλλης τινὸς τόπος ἔτερος, ἐν ψήλογος ἔσται περὶ τε Εὐθυμίου τοῦ ὑμνογράφου καὶ περὶ τῶν ἐν τῷ τυπικῷ τοῦ Στειρίου περιστροφούμενων ἀσμάτων εἰς τὸν ὅσιον Λουκᾶν τὸν Στειριώτην. Ἐν ἐκείνῳ μὲν οὖν τῷ κανόνι ὑπάρχει τωόντι δεύτερα ωδή, ἡ συμπληροῦ τὴν ἐπὶ κεφαλῆς ἀκροστιχῖδα· παρεμβάλλεται δὲ μετὰ τὴν ἔκτην ωδὴν καὶ κοντάκιον καὶ οίκος. Εἰ γοῦν ἡ τῶν ἐν τῇ μονῇ παράδοσις περὶ τούτου τοῦ κανόνος ἐστὶ παλαιά, δέδεικταί πως ἄρα τινὸς ἀληθείας οὐκ ἐστερῆσθαι τὸ παρατήρημα, ὅτι τοὺς μετὰ δευτέρας ωδῆς ἑορταστικοὺς κανόνας ἔψαλλον ἐν τοῖς ἀποδείπνοις οἱ παλαιοί. Τὸ ζήτημα μέντοι παντελῶς ἀλυτὸν ὑπολαμβάνω, εἰ μὴ πρότερον εἰδικώτερον ἐρευνηθῶσι τὰ παλαιότερα τῶν μηναίων καὶ τῶν τυπικῶν αὐτῶν· ἔτερα δὲ κεφάλαια, τῇ πραγματείᾳ ταύτη προσήκοντα, θέμα μελέτης ἔξουσι τὸ ποιά τινα κέρδη τῶν ἐλληνικῶν μηναίων ἡ ιστορία πορίζεται διὰ τῆς ἀντιβολῆς αὐτῶν πρὸς τὰς ἀρχαίας τῶν Σλάβων μεταφράστεις.

"Εγραφον ἐν Πετρουπόλει τῇ 1 τοῦ Φεβρουαρίου μηνός, ἔτους 1894.

Α. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς.

1) Γ. Π. Κρέμου, Φωκικά· προσκυνητάριον τῆς ἐν τῇ Φωκίδι μονῆς τοῦ ὁσίου Λουκᾶ τούπικλην Στειριώτου. Τόμος I, ἐν Αθήναις 1874, σ. 73 κέ.